

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΕΠΙΛΟΓΗΣ
ΜΟΥΣΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ:

**«ΟΔΗΓΟΣ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΒΟΛΟΥ
ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ**

ΤΕΥΧΟΣ 1 – ΝΕΟΛΙΘΙΚΑ»

ΜΙΑ ΠΡΟΤΑΣΗ ΜΟΥΣΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΔΡΑΣΗΣ

ΣΤΟ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΒΟΛΟΥ

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ:

ΑΡΜΠΕΛΙΑ ΑΠΟΣΤΟΛΙΑ

**ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΒΕΜΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ
ΜΕΛΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ: ΜΠΑΤΖΙΟΥ – ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ ΑΝΘΗ**

ΒΟΛΟΣ 2005

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 7863/1

Ημερ. Εισ.: 01-12-2009

Δωρεά: Συγγραφέα

Ταξιδετικός Κωδικός: ΠΤ - ΠΣΕ - ΜΕ

2005

ΑΡΜ

**«ΟΔΗΓΟΣ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΒΟΛΟΥ
ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ
ΤΕΥΧΟΣ 1 – ΝΕΟΛΙΘΙΚΑ»
ΜΙΑ ΠΡΟΤΑΣΗ ΜΟΥΣΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΔΡΑΣΗΣ
ΣΤΟ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΒΟΛΟΥ**

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ – ΑΝΑΠΤΥΞΗ - ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η εργασία αυτή προέκυψε από την προσωπική συνειδητοποίηση της ανάγκης και παράλληλα της δυσκολίας, που έχουν τα παιδιά να κατανοήσουν ένα μουσειακό χώρο, όταν βρεθούν σ' αυτόν. Η δυσκολία δε αυτή, δεν προέρχεται μόνο από το γεγονός, ότι καλούνται να κατανοήσουν το «άγνωστο» αλλά και από τον τρόπο που πολλές φορές αυτό παρουσιάζεται. Αυτός καθαυτός ο τρόπος, με τον οποίο παρουσιάζεται ένα μουσειακό έκθεμα αποτελεί αντικείμενο μελέτης ή τουλάχιστον αφορά σε πολλά επιστημονικά πεδία, όπως αυτό της μουσειολογίας, της μουσειοπαιδαγωγικής, της ψυχολογίας, της αρχιτεκτονικής, της αισθητικής, της κοινωνιολογίας, της επιστήμης της επικοινωνίας και της ιδιαίτερης επιστήμης, που σχετίζεται κάθε φορά με το έκθεμα (π.χ. σ' ένα μουσείο Φυσικών επιστημών το μουσειακό έκθεμα θα αφορά τη φυσική, τη βιολογία κλπ., σ' ένα Αρχαιολογικό την αρχαιολογία, την ιστορία κλπ., σ' ένα Λαογραφικό τη λαογραφία κ.ο.κ.).

Σκοπός αυτού του πονήματος, είναι να κάνει ένα πέρασμα σε πολλούς από τους παραπάνω επιστημονικούς χώρους και να πάρει αυτό, που έχει να προσφέρει ο καθένας τους για τα παιδιά, δίνοντας τελικά το πρώτο τεύχος ενός οδηγού του Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου για παιδιά, ένα εργαλείο περιήγησης και εξερεύνησης του μουσείου, με γνώμονα τις ανάγκες των παιδιών αλλά και τα δικαιώματά τους στο χώρο του Μουσείου.

Απώτερός του στόχος είναι να βοηθήσει το κάθε παιδί, που θα πάρει στα χέρια του αυτόν τον οδηγό, να επικοινωνήσει με το μουσείο, μέσα από ένα αλληλένδετο δίκτυο ενεργούς μάθησης και ουσιαστικής ψυχαγωγίας. Να το βάλει, σεβόμενος τις προσωπικές του κλίσεις και δεξιότητες και τον προσωπικό του τύπο ευφυΐας, στη δύσκολη και σύνθετη αλλά παράλληλα γοητευτική και ενδιαφέρουσα διαδικασία της ερμηνείας των μουσειακών εκθεμάτων.

Τέλος, μέσα από όλα αυτά, κρυφή του φιλοδοξία είναι να κάνει το παιδί να αγαπήσει το Μουσείο και να δείξει δρόμους, τους οποίους μπορεί να ακολουθήσει, ώστε να γίνει ένας αυτόνομος μελλοντικός ενήλικας επισκέπτης μουσειακών και πολιτισμικών χώρων γενικότερα, απολαμβάνοντας τους καρπούς, που αυτοί οι χώροι έχουν να του προσφέρουν.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους ανθρώπους που βοήθησαν, ο καθένας με το δικό του τρόπο στην εκπόνηση αυτής της εργασίας.

Πρωταρχικά, ευχαριστώ τις καθηγήτριάς μου, κα Βασιλική Βέμη, επιβλέπουσα της πτυχιακής αυτής εργασίας και κα Μπάτζιου – Ευσταθίου Ανθή, μέλος επιτροπής, που από την πρώτη στιγμή δέχθηκαν να αναλάβουν την επίβλεψη της εργασίας μου και ήταν δίπλα μου σε όλη την πορεία ανάπτυξής της ως την ολοκλήρωσή της, παρέχοντάς μου πολύτιμη βοήθεια, καθοδήγηση και υποστήριξη.

Ευχαριστώ επίσης την κα Παпанελοπούλου, διδάκτορα στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, για την προθυμία που έδειξε να με συναντήσει και την πολύτιμη βοήθεια που

μου παρείχε, με τις σημαντικές της υποδείξεις πάνω στη θεωρία της πολλαπλής νοημοσύνης του Gardner, η οποία αποτέλεσε και τη βάση της θεωρητικής θεμελίωσης του οδηγού.

Ακόμη, οφείλω ευχαριστίες στο προσωπικό του Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου, που ήταν πρόθυμοι να με βοηθήσουν σε κάθε μου επίσκεψη στο μουσείο, για τις ανάγκες της εργασίας μου. Ευχαριστώ επίσης το διευθυντή και τους εκπαιδευτικούς του 22^{ου} Σχολείου Βόλου για τη βοήθειά τους, κατά τη διεξαγωγή της προκαταρκτικής έρευνας κοινού για τη δημιουργία του οδηγού, που διενεργήθηκε στο σχολείο τους, καθώς και όλα τα παιδιά, που έλαβαν μέρος στην έρευνα, μαθητές και μαθήτριες της Γ', Δ', Ε' και Στ' τάξης. Ευχαριστώ επίσης, την Κωνσταντίνα, βιβλιοθηκονόμο του «Κέντρου Δημιουργικής Απασχόλησης των παιδιών» της Νεάπολης Βόλου, για τη γεμάτη κατανόηση πίστωση χρόνου, που μου παρείχε στα βιβλία, που χρησιμοποίησα κατά τη διάρκεια της εργασίας μου και τη βοήθειά της στη διερεύνηση του μουσειοπαιδαγωγικού υλικού, που πραγματοποιήθηκε κυρίως στη βιβλιοθήκη του Κέντρου, όπου εργάζεται.

Οφείλω επίσης ένα μεγάλο ευχαριστώ σε όλους τους ανθρώπους, που έλαβαν μέρος στην αξιολόγηση του οδηγού, ενήλικες και παιδιά, βοηθώντας στη διεξαγωγή της τόσο σημαντικής αυτή φάσης για τον οδηγό, η οποία ολοκλήρωσε τη διαδικασία υλοποίησης του και οδήγησε σε πολύτιμα συμπεράσματα.

Επίσης, ευχαριστώ θερμά το σύζυγό μου, Δημήτρη Καραπάνο, για την πολύτιμη βοήθεια που μου παρείχε, αναλαμβάνοντας τη φωτογράφιση των εκθεμάτων του μουσείου και την τεχνική υποστήριξη, που ο οδηγός είχε ανάγκη. Στην παρούσα φάση της ζωής μου, δίχως την πολύτιμη συνδρομή του, αυτός ο οδηγός ίσως να μην είχε υλοποιηθεί. Ευχαριστώ επίσης τα παιδιά μου για την κατανόηση, που έδειξαν όλον αυτόν τον καιρό, παρά τη μικρή τους ηλικία και ιδιαίτερα την εννιάχρονη κόρη μου για τις υποδείξεις, που μου έκανε σε θέματα του οδηγού, δίνοντάς μου ένα στίγμα παιδικής οπτικής, που ο οδηγός είχε ανάγκη.

Τέλος, ευχαριστώ όλη την υπόλοιπη οικογένειά μου, για τη βοήθεια και την υποστήριξη, που ο καθένας, περισσότερο ή λιγότερο μου παρείχε καθώς και τους φίλους μου για τη συμπαράστασή τους κατά τη διάρκεια διεξαγωγής της εργασίας και τις φιλικές τους υποδείξεις σε θέματα του οδηγού.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	5
I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
II. ΠΕΡΙ ΜΟΥΣΕΙΩΝ.....	7
II.1. Το Μουσείο χθες και σήμερα – Αλλαγή του ρόλου του μουσείου	7
II.2. Κοινωνικός αποκλεισμός στο μουσείο – Ο ρόλος της Μουσειοπαιδαγωγικής	8
II.3. Πεδία εφαρμογών της μουσειοπαιδαγωγικής – Παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού	12
III. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΟΔΗΓΟΥ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΒΟΛΟΥ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ	14
III.1. Η ΣΥΛΛΗΨΗ ΤΗΣ ΑΡΧΙΚΗΣ ΙΔΕΑΣ – Η ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ.....	14
III.2. ΕΡΕΥΝΑ ΚΟΙΝΟΥ	17
III.2.1. Σκοπός της έρευνας	17
III.2.2. Η ταυτότητα της έρευνας – Μεθοδολογία	17
III.2.3. Αποτελέσματα της έρευνας	18
III.2.4. Συμπεράσματα	24
III.3. ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΠΑΡΞΗ ΜΟΥΣΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΥ ΕΝΤΥΠΟΥ ΥΛΙΚΟΥ	24
III.4. ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΘΕΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΟΔΗΓΟΥ, ΜΕΤΑ ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	25
III.5. ΣΤΑΔΙΑ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΟΔΗΓΟΥ	26
III.5.1. ΣΤΑΔΙΟ 1 ^ο : Προκαταρκτική μελέτη – Τεκμηρίωση	26
III.5.2. ΣΤΑΔΙΟ 2 ^ο : Θεωρητική θεμελίωση οδηγού	28
III.5.3. ΣΤΑΔΙΟ 3 ^ο : Στοχοθεσία οδηγού	35
III.5.4. ΣΤΑΔΙΟ 4 ^ο : Επιλογή ερμηνευτικής προσέγγισης οδηγού	36
III.5.5. ΣΤΑΔΙΟ 5 ^ο : Επιλογή εκθεμάτων του οδηγού	37
III.5.6. ΣΤΑΔΙΟ 6 ^ο : Οργάνωση υλικού – Δόμηση οδηγού	38
III.6. ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΟΔΗΓΟΥ	45
III.7. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΟΔΗΓΟΥ	46
III.7.1. Ερευνητική διαδικασία αξιολόγησης	46
III.7.2. Αποτελέσματα έρευνας αξιολόγησης	48
III.7.3. Συνολικά αποτελέσματα – Συμπεράσματα αξιολόγησης	63
IV. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	64
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	66
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	91

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην εργασία αυτή γίνεται μια προσπάθεια παρουσίασης ενός εκπαιδευτικού υλικού για μουσειακό χώρο, στα διάφορα στάδια υλοποίησής του: από τη σύλληψη της αρχικής ιδέας, το σχεδιασμό και την ανάπτυξη, ως την τελική του εφαρμογή, με κύριο γνώμονα τη συνεχή του αξιολόγηση. Πρόκειται για την παραγωγή του πρώτου τεύχους ενός οδηγού του Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου για παιδιά. Ο οδηγός αφορά στα εκθέματα του μουσείου της εποχής του Λίθου και κυρίως τα νεολιθικά, δείγματα του Νεολιθικού πολιτισμού της Θεσσαλίας, για τα οποία και φημίζεται το Αρχαιολογικό μουσείο του Βόλου. Το συγκεκριμένο εκπαιδευτικό υλικό αποτελεί μια πρόταση μουσειακής επικοινωνίας με το παιδί, που προσπαθεί να εναρμονίσει θεωρία και πράξη στο χώρο του μουσείου. Θεμελιωμένη σε σύγχρονες μουσειολογικές και παιδαγωγικές θεωρητικές αρχές, επιχειρεί να τις μετουσιώσει σε εποικοδομητική μουσειοπαιδαγωγική δράση, με πρωταρχικό σκοπό τη γεφύρωση των κόσμων του μουσείου και του παιδιού και τη μεταξύ τους επικοινωνία.

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η πτυχιακή αυτή εργασία περιγράφει την πορεία σχεδιασμού και ανάπτυξης ενός μουσειοπαιδαγωγικού έντυπου υλικού, από τη σύλληψη της αρχικής ιδέας ως την τελική του παραγωγή και αξιολόγηση. Το τελικό προϊόν, ο «Οδηγός του Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου για παιδιά, τεύχος 1 – Νεολιθικά», αποτελεί στην ουσία μια πρόταση μουσειοπαιδαγωγικής δράσης στο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου, μέσα σε ένα πλαίσιο αυτονομίας και αλληλεπίδρασης ταυτόχρονα, με κύριο πρωταγωνιστή το παιδί.

Αρχικά, περιγράφεται ο ρόλος των μουσείων χθες και σήμερα, η εμφάνιση της Μουσειοπαιδαγωγικής και η διαμόρφωσή της, ως επιστήμη καθώς και ο ρόλος της, ως μουσειακή λειτουργία και τα πεδία εφαρμογών της.

Κατόπιν, αναλύεται ο σχεδιασμός και η ανάπτυξη του οδηγού. Αρχικά, σκιαγραφείται η σύλληψη της αρχικής ιδέας και η προβληματική του θέματος. Στη συνέχεια, περιγράφεται η πορεία που ακολουθήθηκε βήμα προς βήμα προς την ολοκλήρωση αυτής της διαδικασίας. Καταγράφεται η έρευνα κοινού, που πραγματοποιήθηκε, ως πρωταρχικό βήμα για τη διερεύνηση απόψεων, στάσεων και προσδοκιών των παιδιών σχετικά με τη δημιουργία του οδηγού. Ακολουθεί ο καθορισμός του θέματος, σύμφωνα με τα στοιχεία, που προέκυψαν από την έρευνα. Κατόπιν,

καταγράφεται η διερεύνηση για την ύπαρξη ανάλογου μουσειοπαιδαγωγικού υλικού. Ακολουθεί η αναλυτική περιγραφή των σταδίων σχεδιασμού και ανάπτυξης του οδηγού:

- η προκαταρκτική μελέτη – τεκμηρίωση του θέματος
- η θεωρητική θεμελίωση του οδηγού
- η στοχοθεσία του οδηγού, με βάση τα αποτελέσματα της έρευνας και τη θεωρητική θεμελίωση
- η επιλογή ερμηνευτικής του προσέγγισης
- η επιλογή των εκθεμάτων του οδηγού
- η οργάνωση του υλικού και η δόμηση του οδηγού
- η παραγωγή του οδηγού σε μια πρώτη πειραματική μορφή
- η αξιολόγηση του οδηγού, από παιδιά και ενήλικες, με την ερευνητική διαδικασία, που πραγματοποιήθηκε στο μουσείο και στο σπίτι και την ανάλυση των αποτελεσμάτων της.

Τέλος, καταγράφονται τα γενικά συμπεράσματα, που προέκυψαν από τη συνολική διαδικασία σχεδιασμού, ανάπτυξης και αξιολόγησης του οδηγού.

II. ΠΕΡΙ ΜΟΥΣΕΙΩΝ¹

II.1. Το Μουσείο Χθες και Σήμερα – Αλλαγή του ρόλου του μουσείου

Το Μουσείο, από τη γέννησή του – ως όρος και θεσμός – μέχρι σήμερα² αποτελεί ένα κοινωνικό προϊόν, ένα παράγωγο του ανθρώπινου πολιτισμού, που προϋποθέτει την ανθρώπινη παρουσία σ' ολόκληρο το φάσμα της μουσειακής δράσης, από το ρόλο του δημιουργού ως αυτόν του τελικού αποδέκτη.

Παρά το γεγονός όμως αυτό, τα μουσεία «άργησαν» πολύ να γίνουν ανθρωποκεντρικά. Δεν είναι τυχαίο, ότι στο άκουσμα και μόνο της λέξης «μουσείο» η σκέψη του καθένα μας, οδηγείται συνειρμικά σε αντικείμενα κι όχι στον άνθρωπο³. «Ναοί αντικειμένων» (Merriman 1999, 46) υπήρξαν τα μουσεία για αιώνες, «χώροι ιερού» (Μούλιου – Μπούνια 1999, 53), που είχαν πρόσβαση μόνο ελιτίστικες κοινωνικές ομάδες. Παρόλο που τα σύγχρονα μουσεία είναι γεννήματα του Διαφωτισμού, ο οποίος επέφερε και το λεγόμενο εκδημοκρατισμό τους (Φιλίππου – Μιχαηλίδου, 1999, 50) ο εκδημοκρατισμός αυτός στην πραγματικότητα καθυστέρησε να επέλθει. Τα μουσεία χρησιμοποίησαν «μια σειρά από φραγμούς κοινωνικούς, οικονομικούς, διανοητικούς και φυσικούς – όπως ώρες κοινού, εισιτήριο εισόδου, γλώσσα και κώδικες επικοινωνίας – για να προσελκύσουν ή να απομακρύνουν συγκεκριμένες ομάδες επισκεπτών», (Μουσούρη 1999, 56). Μόλις τις τελευταίες δεκαετίες, άνοιξαν ουσιαστικά στην πόρτα τους στο κοινό, αναθεωρώντας το ρόλο τους και παλεύοντας στην ουσία με τον εαυτό τους, για να βάλουν τον άνθρωπο στο κέντρο της κοινωνικής τους αποστολής.

¹ Όμοιος τίτλος συναντάται και στο Δεληγιάννης, Δ., 1999, *Περί Μουσείων*, Βόλος, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

² α. Για ιστορική αναδρομή και συγκρότηση των μουσείων βλ. Ανδρέου, (1996, 35-45) Γκαζή (1999^α), Δεληγιάννης (1999, 9-13), Καλούρη – Κάσαρης, (1988, 19-21), Νάκου (2001, 111-127), Pearce (2002, 133-171). Για τον ελληνικό χώρο ιδιαίτερα, βλ. Βουρή, (2002) και Γκαζή (1999^β).

β. Οι ορισμοί που επικρατούν για το Μουσείο σήμερα (Γκαζή, 2004, 3-4) είναι οι εξής:
«Μουσείο είναι ένα ίδρυμα οργανωμένο και μόνιμο, με εκπαιδευτικό ή αισθητικό κυρίως προορισμό, με επαγγελματικό προσωπικό, το οποίο χρησιμοποιεί αντικείμενα, φροντίζει για αυτά και τα εκθέτει στο κοινό με κάποια κανονικότητα (American Association of Museums 1970),

«Μουσείο είναι ένα ίδρυμα μόνιμο, χωρίς κερδοσκοπικό χαρακτήρα στην υπηρεσία της κοινωνίας και της ανάπτυξής της, ανοικτό στο κοινό, το οποίο αποκτά, συντηρεί, μελετά, κοινοποιεί και εκθέτει υλικές μαρτυρίες του ανθρώπου και του περιβάλλοντος του με σκοπό την έρευνα, την εκπαίδευση και την ψυχαγωγία» (ICOM),

«Μουσείο είναι ένα ίδρυμα που συλλέγει, τεκμηριώνει, διατηρεί εκθέματα και ερμηνεύει υλικές μαρτυρίες και τις σχετικές πληροφορίες προς δημόσιο όφελος» (Ενωση Μουσείων της Μεγάλης Βρετανίας 1991), ο οποίος αντικαταστάθηκε από τον νεότερο:

«Τα μουσεία δίνουν στους ανθρώπους τη δυνατότητα να ανακαλύπτουν συλλογές και να αντλούν έμπνευση, γνώση και ευχαρίστηση. Είναι ιδρύματα που συλλέγουν, προστατεύουν και κάνουν προσιτά αντικείμενα και δείγματα του φυσικού κόσμου, τα οποία φυλάσσουν προς όφελος της κοινωνίας» (Ενωση Μουσείων της Μεγάλης Βρετανίας 1998).

Βλ. επίσης για ορισμούς του μουσείου καθώς και για κατηγορίες μουσείων και Διεθνείς οργανισμού που σχετίζονται με μουσεία Λέκκα (2000, 9-12).

³ Το χειρότερο βέβαια συμβαίνει, όταν επικρατεί αυτή η σκέψη ακόμα και στους επισκέπτες του μουσείου βλ. Οικονόμου, (1999, 51).

Έτσι, σήμερα πια, μπορούμε να μιλάμε για αναπροσαρμογή του ρόλου του μουσείου⁴ πάνω σε νέα μουσειολογικά ζητούμενα, με βάσεις στα κοινωνικά, πολιτικά, οικονομικά και ηθικά δεδομένα της σύγχρονης εποχής⁵.

Το – πολυσυζητημένο πια – άνοιγμα των μουσείων στο κοινό δεν επήλθε τυχαία. Κατά τον Merriman, τρεις είναι οι παράγοντες για τους οποίους πραγματοποιήθηκε αυτό το κοινωνικό άνοιγμα. Πρώτον, η συνειδητοποίηση του κοινωνικού ρόλου του μουσείου ως εκπαιδευτικός φορέας και μοχλός κοινωνικών εξελίξεων. Δεύτερον, η απαίτηση για διαχείριση του δημόσιου χρήματος, από το οποίο συντηρούνται τα περισσότερα μουσεία, με υπευθυνότητα και προς όφελος του πολίτη και τρίτον, η εισαγωγή του μουσείου στη «βιομηχανία της πολιτιστικής κληρονομιάς» αλλά και στη «βιομηχανία της ψυχαγωγίας και του ελεύθερου χρόνου» και ο σκληρός ανταγωνισμός, που υπάρχει σ' αυτούς τους χώρους (Merriman, 1999, 43).

Έτσι, τα μουσεία βρέθηκαν στο σημείο να εξετάσουν τι, πως, με ποιόν και γιατί επικοινωνούν (Μουσουρή, 2000, 3-6). Γι' αυτό το λόγο, δόθηκε μεγάλη σημασία στα μέσα επικοινωνίας του μουσείου (ό.π., 22-24), ώστε να μπορέσουν τα μουσεία να επικοινωνήσουν ικανοποιητικά με τους επισκέπτες αλλά και τους «μη επισκέπτες τους.» (Hooper – Greenhill, 1999^a, 3) Ακούγονται βέβαια και απόψεις, που υποστηρίζουν, ότι πλέον «ο ρόλος και οι αποφάσεις του μουσείου μπήκαν στο μικροσκόπιο» (Μούλιου-Μπούνια, 1999, 53) ή ότι τα μουσεία περνούν μια «κρίση ταυτότητας» στη σύγχρονη εποχή (Φίλιππου – Μιχαηλίδου, 1999, 47-54).

Αναπτύχθηκε λοιπόν, προοδευτικά, ένας παγκόσμιος διάλογος για το ρόλο του μουσείου, που ανάμεσα στα άλλα οδήγησε και στη γένεση της Μουσειοπαιδαγωγικής,⁶ (Νάκου, 2001, 177), μιας νέας επιστήμης, που εστιάζει στο κέντρο των επιστημονικών της αναζητήσεων τις ανάγκες του μουσειακού επισκέπτη για επικοινωνία, εκπαίδευση και ψυχαγωγία.

II.2. Κοινωνικός αποκλεισμός στο μουσείο – Ο ρόλος της Μουσειοπαιδαγωγικής

Το άνοιγμα των μουσείων στο κοινό είναι πια στις μέρες μας γεγονός. Όμως παρά την αλλαγή του ρόλου του μουσείου, ο προσανατολισμός σε νέους στόχους για την επίτευξη του μουσειακού προορισμού (Δεληβορριάς, 1999, 7-8) και η εφαρμογή μιας «νέας μουσειολογικής θεωρίας» (Χουρμουζιάδης 1999, 25-28) παραμένει ακόμα ζητούμενο για πολλά μουσεία.

⁴ Αναλυτικά για το σύγχρονο ρόλο των μουσείων και την καθιέρωση των νέων τους στόχων βλ. Αντζουλάτου – Ρετσιλά (1999, 31).

⁵ Για σύγχρονους μουσειολογικούς προβληματισμούς βλ. Σκαλτσά, Μ, επιμ. (2001), Γκαζή (2004).

⁶ Για τη γένεση της Μουσειοπαιδαγωγικής βλ. Βαϊνά (1997, 143-162), Κουβέλη (2000, 29-49). Για μια ιστορική θεώρηση της Μουσειακής Εκπαίδευσης, βλ. Μπίχτα (1999, 15 -19).

Ο κοινωνικός αποκλεισμός⁷ στο μουσείο αποτελεί ένα υπαρκτό πρόβλημα και το κοινό του εξακολουθεί να τον υφίσταται σε διάφορες μορφές, από την έλλειψη μέριμνας για φυσική πρόσβαση στο μουσείο⁸ μέχρι την προσκόλληση σε ακαδημαϊκού τύπου λεζάντες και συνοδευτικά κείμενα των εκθεμάτων, που καθηλώνουν τον επισκέπτη στο ρόλο του «άσχετου» και του «ανόητου» πολλές φορές, απομακρύνοντάς τον από την πρόσβαση στην πληροφορία.⁹

Η Μουσειοπαιδαγωγική, πρώτιστα ως ανθρωπιστική επιστήμη, μπορεί να αποτελέσει τη γέφυρα μεταξύ μουσείου και κοινού. Βασισμένη σε διεπιστημονικές προσεγγίσεις - κυρίως στον τομέα της παιδαγωγικής αλλά και της επικοινωνίας, της μουσειολογίας, της ψυχολογίας και της κοινωνιολογίας (Νάκου, 2001, 178) μπορεί να δώσει τη λύση στο πρόβλημα του κοινωνικού αποκλεισμού και να συντελέσει στον εκδημοκρατισμό του μουσείου. Πρόκειται δηλαδή για ένα σημαντικό ρόλο με πολιτικές διαστάσεις καθώς «βοηθά τα άτομα και τις ομάδες να εγκαταλείψουν την καθιερωμένη παθητική στάση απέναντι στο μουσείο και το ευρύτερο πολιτισμικό περιβάλλον και να συνειδητοποιήσουν το δικαίωμα και τις δυνατότητες που έχουν για την ανάγνωση, την ερμηνεία, την προστασία και τη δημιουργική αξιοποίηση τόσο του πολιτισμικού όσο και του κοινωνικού και φυσικού περιβάλλοντος» (Νάκου, 1998, 56). Όπως σημειώνει η Νικονάνου, «η μουσειοπαιδαγωγική θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ο “συνήγορος κοινού”,¹⁰ ως η φωνή των επισκεπτών, η αντιπροσώπευσή τους στις μουσειακές λειτουργίες» (Νικονάνου, 2005, 19).

Εξάλλου, η μουσειοπαιδαγωγική, σύμφωνα με την Heiligeman, είναι «η πράξη και η θεωρία» μιας παιδαγωγικής που επιτελείται στο χώρο του μουσείου, με αποδέκτες τους επισκέπτες του – πραγματικούς ή εν δυνάμει – παιδιά και ενήλικες, επιδιώκοντας να μεσολαβήσει ανάμεσα σ' αυτούς, στο μουσείο και στα μουσειακά εκθέματα. Σκοπός της είναι «να τους προωθήσει γνωστικά, συναισθηματικά και ψυχοκινητικά» και να κάνει τη μεσολάβησή της σταδιακά «λιγότερο απαραίτητη στον επισκέπτη» (ό.π., 20).

Σύγχρονες εκπαιδευτικές¹¹ και επικοινωνιακές θεωρίες¹², που βρίσκουν πλέον εφαρμογή στο χώρο του μουσείου, όπως η κονστρουκτιβιστική προσέγγιση (Hein, 1998), η

⁷ Για την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού γενικότερα και την καθιέρωσή του ως όρο, βλ. Καβουνίδα (1999, 49-54).

⁸ Σχετικά με το θέμα της πρόσβασης των ατόμων με αναπηρία βλ. Βελιώτη – Γεωργοπούλου και Τουντασάκη (1997), ΥΠΠΟ (2003), Τσιτούρη, (2005), ΥΠΠΟ, Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας On-line στη διεύθυνση: <http://www.ekpaideutika.culture.gr/site/actions/Amea.pdf> (τελευταία επίσκεψη: 22/5/2005).

⁹ Σχετικά με το θέμα του κοινωνικού αποκλεισμού στο μουσείο και αλλά και στρατηγικές για την αντιμετώπισή του βλ. Οικονόμου (1999), Βλάχου (2001), Σκαλτσά (1999, 117-128). Επίσης, για παράγοντες που οδηγούν σε αποτυχία την επικοινωνία μουσείου – κοινού, άρα και σε κοινωνικό αποκλεισμό βλ. Ανδρέου – Νικονάνου – Φουρλίγκα, (2001).

¹⁰ Για τον όρο «συνήγορος του κοινού» (audience advocate) βλ. Hooper – Greenhill (1994, 190-193).

¹¹ Οι εκπαιδευτικές θεωρίες, σύμφωνα με το Hein, συναποτελούνται από θεωρίες για τη γνώση και θεωρίες για τη μάθηση (Hein 1998, 14-40).

¹² Για μια σύντομη παρουσίαση παραδοσιακών και σύγχρονων μοντέλων επικοινωνίας βλ. Hooper – Greenhill (1999β).

θεωρία των πολλαπλών τύπων νοημοσύνης (Gardner, 1983), το Μοντέλο της Διαδραστικής Εμπειρίας (Interactive Model Experience), (Falk και Dierking, 1992) καθώς και το Ολιστικό Μοντέλο Επικοινωνίας (Hooper- Greenhill, 1999β) υποστηρίζουν το ερευνητικό πεδίο της μουσειοπαιδαγωγικής (ό.π. 20).

Προβλήματα βέβαια υπάρχουν σε μια νεοσύστατη επιστήμη, που ακόμα «αναζητά την ταυτότητά» της (Βέμη, 2003)¹³ και εστιάζονται ιδιαίτερα στην αναίρεση μουσειολογικών δεδομένων για την εφαρμογή της μουσειοπαιδαγωγικής θεωρίας και πράξης (Δάλλκος, 2002, 166). Υπάρχουν επίσης και τοποθετήσεις, που υποστηρίζουν ότι η μουσειοπαιδαγωγική είναι ένα «ανομοιογενές πεδίο πρακτικής» και ότι χαρακτηρίζεται κυρίως από ασάφεια ιδιαίτερα στο φάσμα των δραστηριοτήτων της¹⁴.

Παρόλα αυτά όμως, η μουσειοπαιδαγωγική διαθέτει ένα ισχυρό πλεονέκτημα: αρμοδιότητά της είναι κυρίως, εκτός από την επικοινωνία και η εκπαίδευση στο μουσείο,¹⁵ - όχι μόνο των παιδιών, όπως και προηγούμενα τονίστηκε, αλλά και των ενηλίκων (Βαϊνά, 1997, 143)¹⁶ - και η εκπαίδευση έχει τη δύναμη να διαμορφώσει επισκέπτες με αγάπη, ευαισθησία, γνώσεις και ίσως το σημαντικότερο, ανάγκη επικοινωνίας με το χώρο. Η επίδραση δηλαδή της μουσειοπαιδαγωγικής στους ανθρώπους είναι ίσως αυτή, που θα κρίνει την πορεία και την εξέλιξή της, ως επιστήμη καθώς και τη εγκαθίδρυσή της, ως ιδιαίτερο επιστημονικό κλάδο στο χώρο του μουσείου. Για να επιτευχθούν όμως όλα τα παραπάνω, οφείλουμε να της «αφήσουμε» χώρο και χρόνο να δράσει, ώστε να δούμε τα αποτελέσματα που θα επιφέρει και να τα εξετάσουμε.

Είναι πράγματι αλήθεια και δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε το γεγονός ότι η μουσειοπαιδαγωγική έχει συνδεθεί πιο πολύ με τα παιδιά και κυρίως με την ιδιότητά τους

¹³ Το συγκεκριμένο σχόλιο της Βέμη για τη μουσειοπαιδαγωγική, όσον αφορά στην αναζήτηση της ταυτότητάς της, αφορά κυρίως τον ελληνικό χώρο.

¹⁴ Βλ. Κουβέλη, (2000, 29). Ο/η αναγνώστης/τρια συνειδητοποιεί ότι ο σχηματισμός αυτής της άποψης από την Κουβέλη, προέκυψε από τη μελέτη σχετικών ερευνών, αποτελέσματα των οποίων παρουσιάζει στο συγκεκριμένο βιβλίο της ,σ.29-49.Εξάλλου, η ίδια διενήργησε μία από τις ελάχιστες μουσειοπαιδαγωγικές έρευνες στην Ελλάδα, (ό.π.81-217), βοηθώντας σημαντικά στον γνωστικό προσανατολισμό, όσον αφορά τη σχέση των μαθητών με το μουσείο.

Στον τομέα της μουσειοπαιδαγωγικής έρευνας σημαντικά είναι τα πορίσματα, που η ίδια παραθέτει από έρευνες σε Γερμανία, Αγγλία, Αμερική (ό.π. 51,80) όπως επίσης και η Ζαφειράκου (2000, 85-107) από σχετική έρευνα στη Γαλλία. Στην Ελλάδα εκτός από την Κουβέλη, μουσειοπαιδαγωγική έρευνα έχει διεξάγει και η Νάκου (2001, 218 -276) – αναλυτικά για τη συγκεκριμένη έρευνα βλ. και Νάκου (2000, 73 -207). Ενδιαφέρουσα έρευνα κοινού, που σκιαγραφεί το προφίλ του μουσειακού κοινού στη χώρα μας, πραγματοποίησε η Βιδάλη, βλ. σχετικά Μπίχτα (2001, Παράρτημα Γ', 2). Επίσης, από την έρευνα που διενήργησε η Δάσιου (2005) για την Αρχαιολογία μέσα την οπτική των εφήβων μαθητών, απορρέουν σημαντικά μουσειοπαιδαγωγικά πορίσματα. Η Δάσιου αναφέρει και άλλες σχετικές έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί στη χώρα μας (ό.π., 48 -55). Επίσης, για μια πιλοτική έρευνα με αντικείμενο τη μάθηση στο χώρο του μουσείου βλ. Παράσχου (2004).

¹⁵Εξάλλου, οι δύο αυτές έννοιες είναι αλληλένδετες, σε όλους τους τομείς.

¹⁶ Σήμερα, οι γενικές κατηγορίες «παιδιά» και «ενήλικες» τείνουν να εξαλειφθούν και τη θέση τους παίρνει ο όρος «κοινότητες ερμηνευτών». Όπως σημειώνει και η Γκαζή «η σύγχρονη έρευνα δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στις διαφορετικές “κοινότητες ερμηνευτών”, δηλαδή στις υπο-ομάδες, στις οποίες όλοι ανήκουμε λίγο έως πολύ “άτυπα” και οι οποίες καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τις γνώσεις και τις αντιλήψεις μας για ένα θέμα, καθώς και τις έννοιες και τα συστήματα κατανόησης που χρησιμοποιούμε» (Γκαζή, 2004,10). Βλ. σχετικά και Μουσούρη (2002).

ως μαθητές και μαθήτριες. Στις μέρες μας, η μουσειακή αγωγή και εκπαίδευση βρίσκεται στο επίκεντρο ενός ανοιχτού διαλόγου μεταξύ των φορέων της θεσμοθετημένης εκπαίδευσης (σχολείο) και της άτυπης εκπαίδευσης (μουσείο)¹⁷. Αυτό – αν και τη σκιαγραφεί περιοριστικά – δεν είναι βέβαια μεμπτό, το αντίθετο μάλιστα. Στο εκπαιδευτικό τρίγωνο εκπαιδευτικός – μαθητής/τρια – μουσειοπαιδαγωγός, όλοι ωφελούνται από την εκπαιδευτική διαδικασία στο μουσείο, βγαίνοντας από αυτήν πιο πλούσιοι σε εμπειρίες, πιο ανοιχτοί σε οπτικές, πιο συνειδητοποιημένοι ως πολίτες και τελικά πιο ολοκληρωμένοι ως άνθρωποι.¹⁸ Υπάρχουν βέβαια και τοποθετήσεις που παρουσιάζουν προβληματική τη σχέση μουσείου - σχολείου (Βουρή, 2002, 63-64). Αυτές όμως οφείλουν να οδηγούν περισσότερο σε προβληματισμό και ενεργοποίηση για βελτίωση αυτής της σχέσης, παρά σε αποθάρρυνση ή υιοθέτηση στάσης ωχαδελφισμού από τους συσχετιζόμενους.

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να τονίσουμε ότι ο ρόλος της μουσειοπαιδαγωγικής, είτε όσον αφορά στη σχέση της με το σχολείο, είτε ενταγμένος στην γενικότερη εκπαιδευτική και κοινωνική αποστολή του μουσείου, δεν περιορίζεται μόνο στα εκπαιδευτικά προγράμματα. Όπως σημειώνουν και οι Κόκκινος – Αλεξάκη, «η μετατόπιση του κέντρου βάρους από την “αφήγηση” στην “ανάγνωση” προϋποθέτει διαρκή εμπλοκή του επισκέπτη – δέκτη στα μεταβαλλόμενα, πολλαπλά και αντιφατικά ερμηνευτικά εργαλεία και ιστορικά περιβάλλοντα. Στο σημείο αυτό ακριβώς, ο παιδευτικός ρόλος του μουσείου δεν εξαντλείται στα γνωστά μας εκπαιδευτικά προγράμματα, αλλά καθορίζει κάθε παράμετρο της μουσειολογικής πολιτικής και της επιστημονικής έρευνας που διεξάγεται μέσα σε αυτό. Επομένως δεν μπορεί παρά να βασίζεται σε έναν διαρκή και γόνιμο διεπιστημονικό διάλογο και να επαναπροσδιορίζεται δυναμικά, όπως και το ίδιο το επιστημολογικό πλαίσιο των επιστημών που εμπλέκονται οργανικά στην παραγωγή της γνώσης για τη διαχείριση του παρελθόντος» (Κόκκινος – Αλεξάκη, 2002, 15).

Θα ήταν λάθος λοιπόν να εγκλωβίσουμε τη μουσειοπαιδαγωγική στη σχέση της με το σχολείο και τα εκπαιδευτικά προγράμματα¹⁹ και να υποτιμήσουμε το ρόλο της στις υπόλοιπες μουσειακές λειτουργίες. Από την άλλη, θα ήταν επίσης λάθος να αγνοήσουμε την έντονη ανάγκη για συνεργασία μεταξύ μουσείου και σχολείου. Όπως υπογραμμίζει η Βέμη « αυτήν τη στιγμή το κίνημα προσέγγισης μουσείου – σχολείου μοιάζει να εξυπηρετεί βαθύτατες κοινωνικές, εκπαιδευτικές και ψυχικές ανάγκες, με αποτέλεσμα να εξαπλώνεται με γοργούς ρυθμούς, να κατακτά έδαφος και να υποχρεώνει τελικά όλους

¹⁷ α. Αναλυτικά για τη σχέση μουσείου – σχολείου και τη μεταξύ τους συνεργασία βλ. Άλκηστις (1996), Ανδρέου (1996, 45-145) Ζαφειράκου, επιμ.(2000), Δάλλκος (2000), ΥΠΕΠΘ –ΥΠΠΟ –Ελληνικό Τμήμα ICOM – Δημοτικό Μουσείο Καβάλας (2002), Καλούρη, (1985), Κόκκινος – Αλεξάκη, επιμ.(2002), Ψύλλος – Καριώτογλου, επιμ (1998), Καλεσοπούλου (1997).

β. Για τους όρους «θεσμοθετημένη» και «άτυπη» εκπαίδευση, καθώς και για το ρόλο του μουσείου, ως άτυπη εκπαίδευση, βλ. Καριώτογλου (χ.χ.).

¹⁸ Συγκεκριμένα για οφέλη των μαθητών/τριών, των εκπαιδευτικών αλλά και των μουσειοπαιδαγωγών που απορρέουν από τη στοχοθεσία στη συνεργασία μουσείου – σχολείου βλ. Άλκηστις (1996, 23-30), Buffet (2000, 116-119).

¹⁹ Δεν είναι όλα τα εκπαιδευτικά προγράμματα μουσειακά. Για λοιπά εκπαιδευτικά προγράμματα βλ. Μπαγάκης (επιμ.), (2001).

τους εμπλεκόμενους παράγοντες να ανταποκριθούν επανεξετάζοντας το ρόλο τους και τους όρους αυτής της συνεργασίας» (Βέμη, 2003). Η μουσειοπαιδαγωγική λοιπόν οφείλει να λάβει υπόψη όλες τις παραμέτρους²⁰ και να επιτελέσει τους εκπαιδευτικούς και επικοινωνιακούς της στόχους, με όσο το δυνατό μεγαλύτερα οφέλη για το μουσειακό επισκέπτη.

Π.3. Πεδία εφαρμογών της μουσειοπαιδαγωγικής – Παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού

Η άποψη ότι «η μουσειοπαιδαγωγική είναι η θεωρία και η πράξη αυτού του τομέα της μουσειακής λειτουργίας, που θα πρέπει να έχει ως βασική της αρμοδιότητα όλες τις δραστηριότητες επικοινωνίας με εκπαιδευτικές προθέσεις για το κοινό» (Νικονάνου, 2005, 19) παραπέμπει σε μια συνολική θεώρηση της μουσειοπαιδαγωγικής, ιδωμένη μέσα από το ευρύ φάσμα των διεπιστημονικών της προσεγγίσεων στο χώρο του μουσείου. Εξάλλου, αποτελεί πια βασικό αίτημα της μουσειοπαιδαγωγικής, η εκπαίδευση να μην αποτελεί απλά ένα «συμπλήρωμα» των εργασιών που επιτελούνται στο μουσείο²¹ –με κυριότερες τη συλλογή και την έκθεση²²– αλλά «συστατικό στοιχείο τους» (ό.π. 20).

Προς το παρόν, αυτό που παρατηρείται συνήθως είναι η εμπλοκή της μουσειοπαιδαγωγικής με δραστηριότητες άμεσης ή έμμεσης επικοινωνίας με το μουσειακό κοινό (ό.π., 19-20). Δραστηριότητες άμεσης επικοινωνίας θεωρούνται τα προγράμματα για διάφορες ομάδες κοινού και με διάφορες μορφές: σχολικά προγράμματα,²³ οικογενειακά, ελεύθερου χρόνου, τουριστικά προγράμματα, προγράμματα προσέγγισης (outreach programs)²⁴, κοινωνικής παρέμβασης (social invention programmes), κοινωνικής συμμετοχής (social inclusion programs). Δραστηριότητες έμμεσης επικοινωνίας θεωρούνται η παραγωγή έντυπου υλικού (ενημερωτικά φυλλάδια κάθε είδους, οδηγοί εκθέσεων για ενήλικες και παιδιά, φάκελοι για εκπαιδευτικούς)²⁵ η παραγωγή μουσειοσκευών, εκπαιδευτικών εκθέσεων.

Εξάλλου, η παραγωγή έντυπου υλικού και μουσειοσκευών, σύμφωνα με τη Βέμη, εντάσσεται ευρύτερα στο εκπαιδευτικό υλικό, που παράγουν διάφοροι δημόσιοι και

²⁰ Για παράμετρους που καθορίζουν τη μουσειοπαιδαγωγική ως «εφαρμοσμένη παιδαγωγική», βλ. Νικονάνου, (2005, 20-22).

²¹ Για τον κύκλο των μουσειακών εργασιών και τη σχέση μεταξύ θεωρίας και πρακτικής συνολικά στη μουσειακή εργασία βλ. Pearce, 1999, 48-49.

²² Για την εμπλοκή της μουσειοπαιδαγωγικής στο σχεδιασμό και την ανάπτυξη εκθέσεων βλ. Γκαζή (2004, 10).

²³ Για σχολικά προγράμματα βλ. ΥΠΕΠΘ – ΥΠΠΟ - Ελληνικό Τμήμα ICOM - Δημοτικό Μουσείο Καβάλας, (2002, 53-235), ΥΠΠΟ – ΤΑΠ (2002), ΥΠΠΟ, Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας, online στη διεύθυνση: http://www.culture.gr/2/21/toc/educ_gr.html (τελευταία επίσκεψη 22/5/2005), Καλεσοπούλου (1995).

²⁴ Για προγράμματα προσέγγισης βλ. Καλεσοπούλου (1999), Μουσύρη (1999β).

²⁵ Για έντυπο υλικό που παράγουν τα μουσεία, σχετικά με τα παιδιά και την εκπαίδευση, βλ. επίσης Κύρδη (1995, 32 -33).

ιδιωτικοί φορείς – περιβαλλοντικοί σύλλογοι, εκδοτικοί οίκοι, διεθνείς οργανισμοί (UNESCO) – ανάμεσά τους και τα μουσεία, με σκοπό τη αποδοχή τους από διάφορες κοινωνικές ομάδες, όπως οι γονείς, οι εκπαιδευτικοί, τα παιδιά. (Βέμη, 2005, 9 -17).

Μία μορφή ανάλογα εκδιδόμενου εκπαιδευτικού υλικού με μουσειοπαιδαγωγικό χαρακτήρα αποτελούν, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, και οι οδηγοί για παιδιά²⁶, που εστιάζουν στην επικοινωνία μουσείου – παιδιού και θέτουν ως σκοπό τους, την διευκόλυνση αυτής της δύσκολης επικοινωνιακής σχέσης.

Μία αντίστοιχη πρόταση μουσειακής επικοινωνίας με το παιδί αποτελεί και ο οδηγός του Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου (τεύχος 1^ο- Νεολιθικά), που επιχειρήθηκε να σχεδιαστεί και να αναπτυχθεί στα πλαίσια της παρούσας εργασίας.

---

²⁶ Βλ. παρακάτω « Διερεύνηση για την ύπαρξη μουσειοπαιδαγωγικού έντυπου υλικού».

III. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΟΔΗΓΟΥ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΒΟΛΟΥ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ

III.1. Η ΣΥΛΛΗΨΗ ΤΗΣ ΑΡΧΙΚΗΣ ΙΔΕΑΣ – Η ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ

Η σύλληψη της ιδέας για τη δημιουργία ενός οδηγού του Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου για παιδιά, έγινε στα πλαίσια της προσωπικής επιθυμίας της γράφουσας για μουσειοπαιδαγωγική δράση. Συγκεκριμένα, υπήρξε έντονη η ανάγκη πειραματισμού, πάνω στην εναρμόνιση και εφαρμογή της μουσειοπαιδαγωγικής θεωρίας με ανάλογη πράξη. Οι λόγοι επιλογής, σύμφωνα με τους οποίους επιλέχθηκαν και καθορίστηκαν τα επιμέρους στοιχεία της μουσειακής επικοινωνιακής πρότασης, που παρουσιάζεται στην παρούσα εργασία, υπήρξαν οι εξής:

➤ Όσον αφορά στην επιλογή του οδηγού, ως μέσου επικοινωνίας.

Επιλέχθηκε ο οδηγός, ως μέσο επικοινωνίας με το παιδί, αν και αποτελεί στατικό μέσο επικοινωνίας²⁷, για τους εξής λόγους:

- Ο οδηγός αποτελεί ένα πιο «μόνιμο» μέσο ερμηνείας των μουσειακών εκθεμάτων απ' ό,τι τα εκπαιδευτικά προγράμματα των μουσείων, που παρόλα τα σημαντικά τους πλεονεκτήματα (ενεργό μάθηση, συμμετοχική διαδικασία, ψυχαγωγία) είναι παροδικά και περιορισμένου θέματος.
- Αποτελεί ένα προσωπικό και αυτόνομο μέσο επικοινωνίας με το μουσείο, άρα παρέχει μια ελευθερία κινήσεων και επιλογής (αν θέλει κανείς το αγοράζει, το κρατά προσωπικά, το διαβάζει όπως και όποτε θέλει).
- Δεν αποτελεί κάτι υποχρεωτικό στην επικοινωνιακή σχέση με το μουσείο (όπως η επίσκεψη με το σχολείο ή η υποχρεωτική συμμετοχή σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα).
- Παρέχει τρόπους ενεργούς μάθησης και ψυχαγωγίας, χωρίς να είναι απαραίτητο το κλειστό σχήμα της σχολικής τάξης. Το παιδί μπορεί να έρθει με γονείς, συγγενείς ή φίλους και να αξιοποιήσει ποιοτικά την επίσκεψή του στο μουσείο. Ο οδηγός βέβαια, μπορεί να χρησιμοποιηθεί και να αξιοποιηθεί επίσης και από εκπαιδευτικούς με τις σχολικές τους ομάδες.

²⁷ Για στατικά και δυναμικά μέσα επικοινωνίας, βλ. Μουσούρη (2000, 23). Το θέμα της στατικότητας του οδηγού, θεωρήθηκε από τη γράφουσα, ως μία πρόκληση, που όμως από τη σύλληψη της αρχικής ιδέας, θεωρήθηκε ως δεδομένο πως θα αντιμετωπιστεί με την προσθήκη ποικίλων διαδραστικών με τα εκθέματα δραστηριοτήτων και την προσθήκη ένθετου υλικού στον οδηγό.

- Η επαφή με το μουσείο και τα μουσειακά αντικείμενα, μπορεί να διατηρηθεί και μετά την επίσκεψη, αφού ο οδηγός, εκτός από εργαλείο περιήγησης και εξερεύνησης του μουσείου, όπως προαναφέρθηκε, αποτελεί και ένα βιβλίο για παιδιά, που θα υπάρχει και μετά την επίσκεψή τους στο μουσείο, στη βιβλιοθήκη τους ή πιθανόν σε κάποια άλλη βιβλιοθήκη, την οποία επισκέπτονται. Έτσι, το ίδιο το παιδί, όποια στιγμή το θελήσει, μπορεί να ξεφυλλίσει και πάλι τον οδηγό, να ανακαλέσει στη μνήμη του την επίσκεψή του στο μουσείο, να ξαναζήσει την εμπειρία που βίωσε κατά την επίσκεψή και να θυμηθεί τα μουσειακά αντικείμενα. Παράλληλα, υπάρχει και η περίπτωση, που το παιδί θα προμηθευτεί τον οδηγό, πριν από την επίσκεψη στο μουσείο και ίσως να είναι εκείνος, που θα του ξυπνήσει το ενδιαφέρον για μια επίσκεψη στο μουσείο, οδηγώντας το οικειοθελώς σ' αυτό.

➤ **Όσον αφορά στην επιλογή του μουσείου.**

Οι λόγοι για την επιλογή του Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου ήταν τα εξής:

- Η πρόσβαση σ' αυτό και η συχνότητα επίσκεψης ήταν εύκολη, λόγω προσωπικής εντοπιότητας της γράφουσας.
- Παρ' ότι το αρχαιολογικό μουσείο Βόλου είναι ένα μεγάλο μουσείο και από τα πιο σημαντικά αρχαιολογικά Ελληνικά μουσεία (κυρίως για τον πλούτο και τη μοναδικότητα των νεολιθικών ευρημάτων από την περιοχή της Θεσσαλίας), ωστόσο διαθέτει περιορισμένα μέσα επικοινωνίας με το κοινό του. Έτσι:
  - ✓ δε διαθέτει οδηγό μουσείου, για ενήλικες ή για παιδιά.
  - ✓ δε διενεργεί μουσειοπαιδαγωγικές δράσεις σε μόνιμη βάση.
  - ✓ εντοπίζεται, ωστόσο, στις προθέσεις του μουσείου για μια πιο ενεργό επικοινωνιακή πολιτική, η επιθυμία για τη βελτίωση των μέσων επικοινωνίας με το κοινό του (ανάμεσα στο οποίο και τα παιδιά) και η ένταξη της μουσειοπαιδαγωγικής στο σύνολο των βασικών του λειτουργιών.

➤ **Όσον αφορά στην επιλογή των παιδιών, ως ομάδα - στόχος του οδηγού.**

Επιλέχθηκαν τα παιδιά ως ομάδα στόχος του οδηγού:

- Λόγω της προσωπικής επιθυμίας προσφοράς έργου της γράφουσας, ως μέλλουσα μουσειοπαιδαγωγός, στην ευαίσθητη κατηγορία του μουσειακού κοινού, τα παιδιά.

- Λόγω του κοινωνικού αποκλεισμού, που – δεν θα ήταν υπερβολή να σημειώσει κανείς – ότι υφίστανται τα παιδιά από τα μουσεία. Τα παιδιά, αν και αποτελούν το πιο «σίγουρο» και μόνιμο κοινό των μουσείων γενικότερα, μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο του σχολείου, ως μαθητές, παρ' όλα αυτά, χωρίς τη μαθητική ιδιότητα, δεν αντιμετωπίζονται ως ιδιαίτερη ομάδα κοινού, ως μια κοινότητα ερμηνευτών ή πολύ περισσότερο ως ξεχωριστές οντότητες, που έχουν το δικαίωμα να γνωρίσουν το μουσείο, μέσα από το δικό τους προσωπικό πρίσμα, σύμφωνα με τις ανάγκες τους και το προσωπικό μορφωτικό και κοινωνικό τους επίπεδο.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα κοινωνικού αποκλεισμού αποτελεί το γεγονός, ότι οι λεζάντες και τα συνοδευτικά κείμενα των μουσείων –όπως και του συγκεκριμένου μουσείου - είναι γραμμένα σε γλώσσα ασύμβατη για τα παιδιά (ακόμα και για τους μεγάλους), αφού οι περισσότερες λεζάντες απαιτούν γνώσεις ειδικού, λόγω ορολογίας και τα συνοδευτικά κείμενα είναι αρκετά μεγάλα σε έκταση, ώστε να είναι σχεδόν ακατάλληλα για ανάγνωση. Έτσι, το μουσείο αποτυγχάνει στην ουσία να επικοινωνήσει με το παιδί (πολλές φορές και με τον ενήλικα επισκέπτη), μέσω των κειμένων των εκθέσεων του, παρεμποδίζοντας την πρόσβαση στην πληροφορία ή ακόμα δημιουργώντας λανθασμένες αντιλήψεις για τα μουσειακά εκθέματα. Αυτό το κενό επικοινωνίας, επιχειρεί αυτός ο οδηγός να καλύψει, στη σχέση μουσείου – παιδιού.

➤ Όσον αφορά στην επιλογή ηλικίας παιδιών.

Επιλέχθηκε η δεύτερη παιδική ηλικία²⁸ (9 – 12 χρόνων), στην οποία να απευθύνεται ο οδηγός, διότι τα παιδιά σ' αυτή την ηλικία έχουν αποκτήσει ικανοποιητικό αναγνωστικό επίπεδο²⁹ αλλά και παράλληλα την ψυχοκινητική ωριμότητα σε αναπτυξιακό επίπεδο³⁰ τέτοιο , ώστε να μπορούν άνετα να διαβάζουν τον οδηγό και παράλληλα να βλέπουν τα μουσειακά εκθέματα αλλά και να εφαρμόσουν τις δραστηριότητες που ο οδηγός προτείνει. Παράλληλα, στην ηλικία αυτή οι γνώσεις ιστορίας, που έχουν αποκτήσει τα παιδιά τουλάχιστον από το σχολείο, εμπερικλείουν την Εποχή του Λίθου, Παλαιολιθική και Νεολιθική Εποχή, ευρήματα των οποίων θα δουν στο Αρχαιολογικό μουσείο Βόλου και θα προσεγγίσουν με τη βοήθεια του συγκεκριμένου οδηγού. Επιπρόσθετα, ίσως θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει τον οδηγό και ένα παιδί μικρότερης ηλικίας (8-9 ετών

²⁸ Για τις ηλικίες των παιδιών, βλ. Φράγκος (1993, 164), Fontana (1996, 324 -326).

²⁹ Παρασκευόπουλος (χ.χ. τόμος 3, 90).

³⁰ Βλ. ό.π. (23,26,34,35).

Σημ. Τα θέματα αυτά (υποσημειώσεις 27 και 28) τεκμηριώθηκαν με την προκαταρκτική μελέτη του θέματος βλ. παρακάτω, σελ. 25 -26.

Γ' τάξης δημοτικού), με ικανοποιητικό αναγνωστικό επίπεδο. Στη συγκεκριμένη ηλικία και την αντίστοιχη σχολική τάξη έχει αρχίσει να διδάσκεται το μάθημα της ιστορίας και μάλιστα στο σχολικό βιβλίο γίνονται αναφορές στο προϊστορικό Διμήνι και το Σέσκλο, περιοχές της Μαγνησίας, απ' όπου προέρχονται πολλά από τα νεολιθικά εκθέματα του μουσείου και κατ' επέκταση του οδηγού.³¹

III.2. ΕΡΕΥΝΑ ΚΟΙΝΟΥ

III.2.1. Σκοπός της έρευνας

Μετά τη σύλληψη της αρχικής ιδέας για τη δημιουργία ενός οδηγού του αρχαιολογικού μουσείου Βόλου, προέκυψε η ανάγκη να γίνει γνωστό, πως θα ήθελε η ομάδα - στόχος του οδηγού, δηλαδή τα παιδιά της συγκεκριμένης ηλικίας που επιλέχθηκε, έναν τέτοιο οδηγό. Έτσι διενεργήθηκε έρευνα κοινού, με σκοπό να διερευνηθούν οι προσδοκίες, οι στάσεις και οι ανάγκες των παιδιών σχετικά με τη δημιουργία ενός τέτοιου οδηγού.

III.2.2. Η ταυτότητα της έρευνας – Μεθοδολογία

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στο 22^ο Δημοτικό σχολείο Βόλου, στις 2/2/2005, με ένα δείγμα (μη πιθανοτήτων) 73 μαθητών και μαθητριών στο σύνολό τους. Τα παιδιά, που πήραν μέρος στην έρευνα προέρχονταν από την Γ', Δ', Ε' και ΣΤ' τάξη του συγκεκριμένου σχολείου, ηλικίας 8- 12 ετών.

Η μέθοδος που επιλέχθηκε για τη διεξαγωγή της έρευνας ήταν η επισκόπηση.³² Η τεχνική συλλογής δεδομένων που χρησιμοποιήθηκε ήταν το ερωτηματολόγιο³³ που συμπληρώνεται επί τόπου. Όλες οι ερωτήσεις ήταν κλειστές, με προκαθορισμένες απαντήσεις, ώστε να είναι εύκολη η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου -εκτός από μία επιλογή απάντησης ανοιχτού τύπου³⁴- και με επιλογή πολλαπλών απαντήσεων σε μερικές από αυτές. Ο τρόπος γραφής του ερωτηματολογίου είναι απλός και κατανοητός, ώστε να συμβαδίζει με το εξελικτικό λεκτικό επίπεδο των παιδιών σε αυτές τις ηλικίες. Η γραμματοσειρά που χρησιμοποιήθηκε ήταν η Comic Sans, ώστε το ερωτηματολόγιο να

³¹ Βλ., ΥΠΕΠΘ – Παιδαγωγικό Ινστιτούτο – Τμήμα Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης (2002, έκδοση ΙΖ', 18-19).

³² Αναλυτικά για τη μέθοδο των επισκοπήσεων βλ. Cohen - Manion, (1994, 122-151), όπου και βασίστηκε κυρίως η συγκεκριμένη έρευνα.

³³ Για το ερωτηματολόγιο της έρευνας βλ. Παράρτημα 1.

³⁴ Βλ. Παράρτημα 2, ερώτηση 4 του ερωτηματολογίου, τελευταία επιλογή απάντησης.

είναι λιγότερο τυπικό στη μορφή του και πιο ελκυστικό, με μέγεθος 14, για να είναι πιο ευανάγνωστο.

Όσον αφορά στην επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων, οι κλειστές ερωτήσεις κωδικοποιήθηκαν μετά τη διανομή και συμπλήρωση των ερωτηματολογίων, πρόκειται δηλαδή για μετακωδικοποιημένες ερωτήσεις. Συγκεκριμένα, για κάθε ερώτηση του ερωτηματολογίου δόθηκε ένας αριθμός (1,2,3...) ενώ για κάθε προκαθορισμένη απάντηση ένα γράμμα (Α,Β,Γ,Δ). Η καταγραφή και η επεξεργασία των δεδομένων έγινε στον υπολογιστή με τη βοήθεια υπολογιστικών φύλλων ανάλογου προγράμματος, καθώς επίσης και η σχεδιαστική τους αναπαράσταση σε γραφήματα (στήλες). Οι απαντήσεις, που δόθηκαν στην μοναδική επιλογή ανοιχτής ερώτησης, επεξεργάστηκαν και αναλύθηκαν με τη μέθοδο της ομαδοποίησης, χρησιμοποιώντας μία λέξη ή μία φράση κλειδί για κάθε ομάδα. Οι ανοιχτές απαντήσεις καταγράφηκαν χειρόγραφα, αφού ομαδοποιήθηκαν. Τα δεδομένα που συνελέχθησαν από τα ερωτηματολόγια ήταν κυρίως ποσοτικά (στατιστικά δεδομένα, προκαθορισμένες απαντήσεις), αλλά και ποιοτικά (απαντήσεις σε ανοιχτού τύπου ερώτηση).

Οι στόχοι του ερωτηματολογίου ήταν να διερευνήσει:

- Τη γνώμη των παιδιών για τα μουσεία.
- Τη συχνότητα επίσκεψης των παιδιών στο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου, του οποίου ο οδηγός επιδιώκεται να σχεδιαστεί.
- Το ενδιαφέρον των παιδιών για έναν οδηγό του συγκεκριμένου μουσείου.
- Τις απόψεις των παιδιών σχετικά με το περιεχόμενο, τη μορφή και τη χρησιμότητα του οδηγού.

III.2.3. Αποτελέσματα της έρευνας

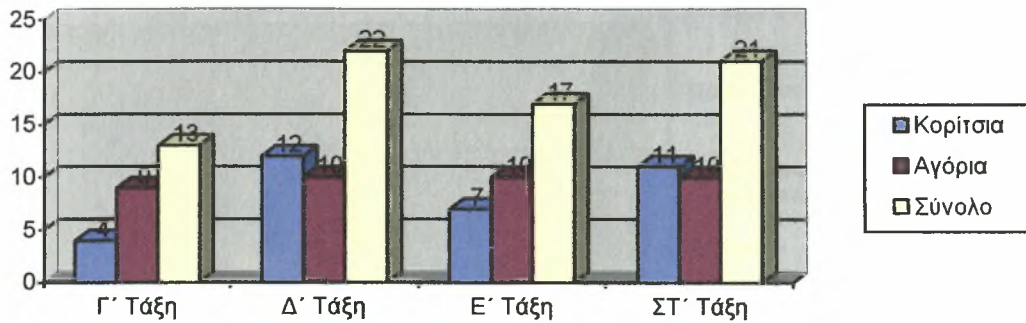
Τα ερωτηματολόγια που απαντήθηκαν ήταν συνολικά 73. Από τα 73 παιδιά που απάντησαν, τα 34 είναι κορίτσια και τα 39 αγόρια.. Πιο αναλυτικά :

- τα 13 προέρχονται από τη Γ΄ τάξη , 4 κορίτσια και 9 αγόρια, ηλικίας 8-9 ετών.
- Τα 22 προέρχονται από τη Δ΄ τάξη, 12 κορίτσια και 10 αγόρια, ηλικίας 9-10 ετών.
- Τα 17 προέρχονται από την Ε΄ τάξη, 7 κορίτσια και 10 αγόρια, ηλικίας 10-11 ετών.
- Τα 21 προέρχονται από την ΣΤ΄ τάξη, 11 κορίτσια και 10 αγόρια, ηλικίας 11-12 ετών.

Το ακόλουθο γράφημα (γράφημα 1) δείχνει αυτήν την κατανομή των παιδιών ανά φύλλο και σχολική τάξη.

Γράφημα 1. Κατανομή μαθητών/μαθητριών ανά φύλο και τάξη

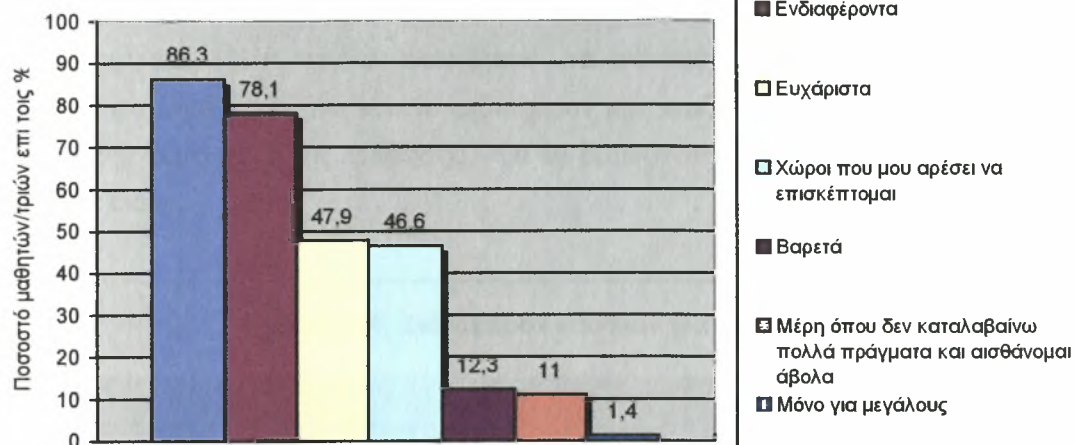

Ας δούμε τώρα τα αποτελέσματα των ερωτήσεων:

Η πρώτη ερώτηση διερευνά τη γνώμη των μαθητών για τα μουσεία. Πρόκειται για ερώτηση με επιλογή πολλαπλών απαντήσεων από τα παιδιά.. Το γράφημα 2 δείχνει τις επιλογές απάντησης των παιδιών, σχετικά με την παραπάνω ερώτηση. Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά, από τα 73 παιδιά που απάντησαν την ερώτηση, το 86,3% (63 παιδιά) θεωρεί τα μουσεία, ως μέρη όπου μπορείς να μάθεις πράγματα. Επίσης, το 78,1% (57 παιδιά) θεωρούν τα μουσεία ενδιαφέροντα, το 47,9% (35 παιδιά) τα θεωρεί ευχάριστα και ακολούθως με ελάχιστη διαφορά, το 46,6% (34 παιδιά) απάντησε πως τα μουσεία είναι χώροι, που τους αρέσει να επισκέπτονται. Ένα ποσοστό 12,3% (9 παιδιά) θεωρεί τα μουσεία βαρετά ενώ ένα 11% (8 παιδιά) βλέπει τα μουσεία ως μέρη, όπου δεν καταλαβαίνει πολλά πράγματα και αισθάνεται άβουλα. Τέλος, μόνο το 1,4% (1 παιδί) πιστεύει πως τα μουσεία είναι μόνο για μεγάλους. Παρατηρείται δηλαδή μία θετική στάση των παιδιών, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, απέναντι στα μουσεία³⁵, ενώ κάποιες αρνητικές στάσεις περιορίζονται σε πολύ χαμηλά ποσοστά.

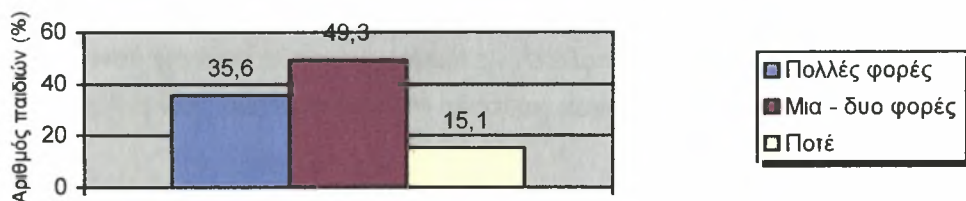
³⁵ Η ίδια διαπίστωση, σχετικά με τη θετική στάση των παιδιών απέναντι στα μουσεία, έχει καταγραφεί και στην έρευνα της Κουβέλη (2000, 283), χωρίς κι εκεί να έχουν διευκρινιστεί οι λόγοι, που βρίσκονται πίσω από αυτήν τη θετική στάση.

Γράφημα 2: Απόψεις μαθητών/μαθητριών για τα μουσεία

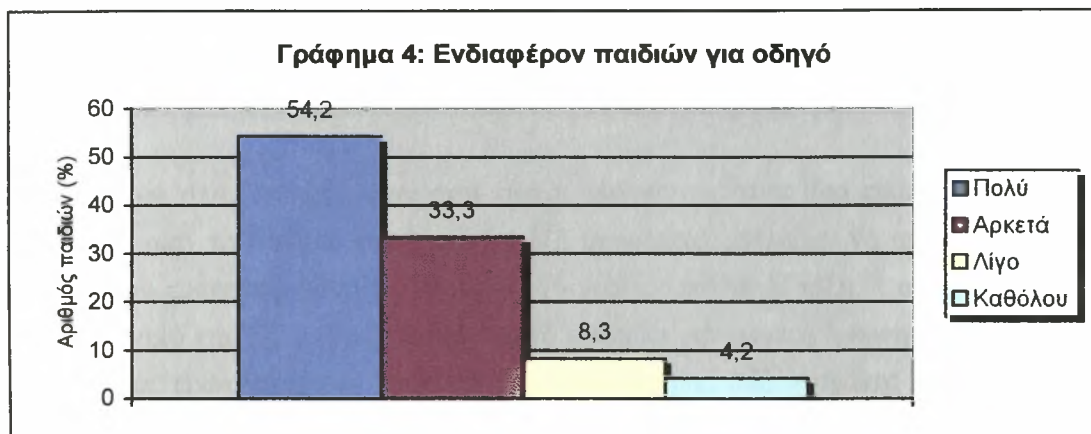
Η δεύτερη ερώτηση επιδιώκει να διερευνήσει, πόσα από τα παιδιά έχουν επισκεφθεί το Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου και με ποια συχνότητα. Τα αποτελέσματα δείχνει σχηματικά το γράφημα 3. Έτσι, παρατηρούμε ότι σχεδόν τα μισά από το σύνολο των 73 παιδιών που απάντησαν στην ερώτηση, δηλαδή το 49,3% (36 παιδιά), έχουν επισκεφθεί το συγκεκριμένο μουσείο μία – δύο φορές. Ένα ποσοστό 36% (26 παιδιά) έχουν επισκεφθεί το μουσείο πολλές φορές, ενώ ποτέ δεν έχει το έχει επισκεφθεί το 15% των παιδιών (11 παιδιά). Διαπιστώνεται δηλαδή, πως το μεγαλύτερο μέρος από τα παιδιά που απάντησαν, είχαν μια προηγούμενη επαφή με το Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου και γνωρίζουν ποιο μουσείο αφορά η ερώτηση, γεγονός που διευκολύνει ενδεχομένως την απάντηση στην ερώτηση που ακολουθεί, σχετικά με την ύπαρξη ενός οδηγού για το συγκεκριμένο μουσείο.

Γράφημα 3: Συχνότητα επίσκεψης στο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου

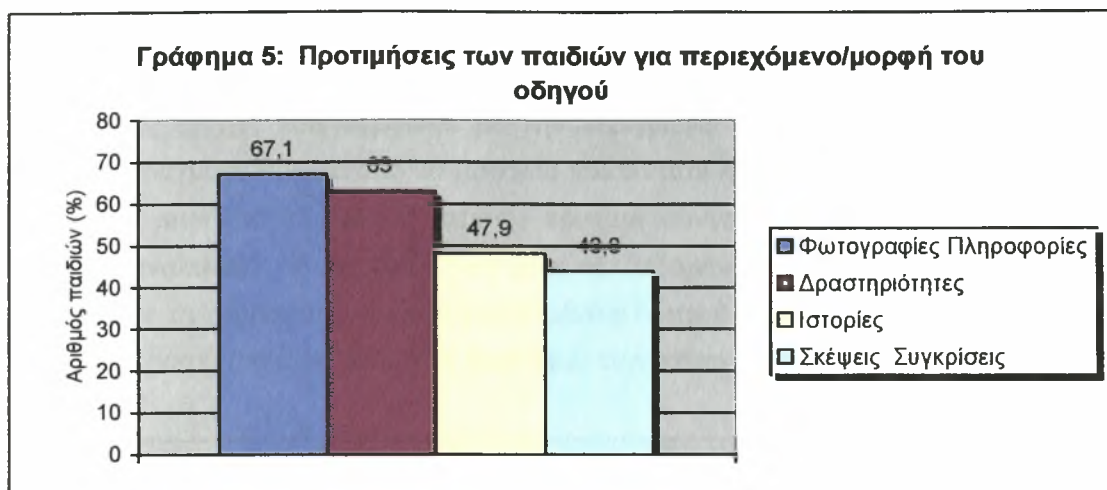

Με την τρίτη ερώτηση διερευνάται το ενδιαφέρον των παιδιών για έναν οδηγό του Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου για παιδιά. Το γράφημα 4 δείχνει τα αποτελέσματα αυτής της διερεύνησης. Όπως παρατηρείται, το 54,2% (39 παιδιά), δηλαδή πάνω από τα μισά

παιδιά που απάντησαν (σε σύνολο 72 παιδιών αυτήν τη φορά, διότι ένα παιδί δεν απάντησε στην ερώτηση), ενδιαφέρονται πολύ για έναν οδηγό του Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου για παιδιά. Ακολουθεί ένα ποσοστό 33,3% (24 παιδιά), που ενδιαφέρονται αρκετά, ενώ ένα χαμηλό ποσοστό, 8% (6 παιδιά) απάντησαν ότι ενδιαφέρονται λίγο για έναν τέτοιον οδηγό. Παρατηρείται δηλαδή ένα έντονο ενδιαφέρον των παιδιών για έναν οδηγό, ο οποίος σύμφωνα με την περιγραφή της ερώτησης, «θα τα βοηθούσε να καταλάβουν τα πράγματα που υπάρχουν εκεί».

Η τέταρτη ερώτηση διερευνά τις απόψεις των παιδιών σχετικά με τη μορφή και το περιεχόμενο του οδηγού, δηλαδή τη δομή του. Το γράφημα 5 καταγράφει τις απόψεις αυτές σχηματικά, μέσω των απαντήσεων των παιδιών σε προκαθορισμένες ερωτήσεις με πολλαπλές επιλογές απάντησης. Η διερεύνηση αυτή συμπληρώνεται με τις απαντήσεις των παιδιών σε επιλογή ανοικτού τύπου ερώτησης, που θα αναλυθεί διεξοδικά παρακάτω. Έτσι, παρατηρείται, πως οι φωτογραφίες και οι πληροφορίες, αποσπών την προτίμηση των παιδιών σε ποσοστό 67,1% (δηλαδή 49, από τα 73 παιδιά που ερωτήθηκαν, διάλεξαν αυτήν την επιλογή απάντησης), οι δραστηριότητες, σε ποσοστό 63% (46 παιδιά), οι ιστορίες, σε ποσοστό 47,9% (35 παιδιά) και τέλος, οι σκέψεις/ συγκρίσεις, σε ποσοστό 43,8% (32 παιδιά). Πρώτες δηλαδή στην προτίμηση των παιδιών έρχονται οι φωτογραφίες σε συνδυασμό με αντίστοιχες πληροφορίες και κατόπιν οι δραστηριότητες με πολύ μικρή διαφορά ποσοστού (σχεδόν τέσσερις μονάδες). Ακολουθούν σε προτίμηση, οι ιστορίες και κατόπιν με μικρή επίσης διαφορά (σχεδόν τέσσερις μονάδες) οι σκέψεις / συγκρίσεις.

Όσον αφορά στην επιλογή ανοιχτού τύπου απάντησης στην ίδια ερώτηση, πρέπει να σημειωθεί ότι από το σύνολο των παιδιών (73 συνολικά) επέλεξαν να απαντήσουν στην ανοιχτού τύπου ερώτηση, μόνο τα 29 παιδιά (6 παιδιά από τη Γ΄τάξη, 1 από τη Δ΄, 7 από την Ε΄ και 15 από την ΣΤ΄). Το δεδομένο αυτό ενισχύει την γενική ερευνητική διαπίστωση ότι οι ανοιχτές ερωτήσεις δεν προτιμώνται (γενικότερα, από ενήλικες και παιδιά) και μένουν σε μεγάλο ποσοστό αναπάντητες, λόγος για τον οποίο και δεν χρησιμοποιήθηκαν στο ερωτηματολόγιο (εκτός από τη συγκεκριμένη επιλογή απάντησης), αιτιολογώντας την επιλογή της ερευνήτριας για ποσοτική έρευνα (προκαθορισμένες απαντήσεις, στατιστικά δεδομένα) αντί της ποιοτικής (ανοιχτές ερωτήσεις).³⁶

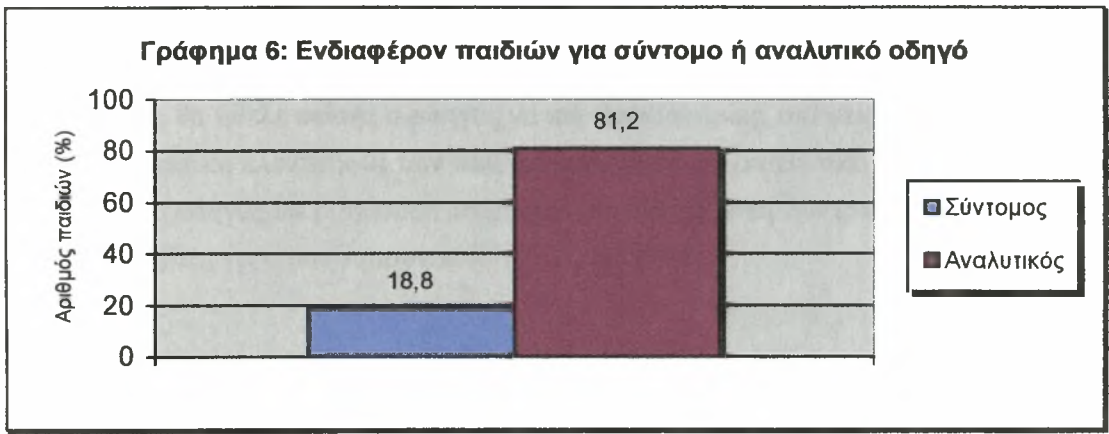
Έτσι, παρατηρείται ότι τα παιδιά απαντώντας στη ανοιχτού τύπου ερώτηση δεν ανέφεραν κάτι διαφορετικό, από αυτά που είχαν ήδη επιλέξει προηγούμενα με τις προκαθορισμένες απαντήσεις της συγκεκριμένης ερώτησης. Συγκεκριμένα, το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών (19 παιδιά) κάνει λόγο ξανά για «κείμενα», «πληροφορίες», «φωτογραφίες» και «εικόνες», ενώ ένα μικρό ποσοστό (4 παιδιά) αναφέρει ξανά τις «δραστηριότητες». Ένα παιδί αναφέρει πως ο οδηγός θα ήθελε να «λέει κάτι σημαντικό», ένα άλλο «να έχει ενδιαφέροντα πράγματα» και κάποιο άλλο «να με βοηθάει στα πάντα». Μόνο μία από τις απαντήσεις των παιδιών αναφέρει μια διαφορετική σε περιεχόμενο άποψη, λέγοντας πως ο οδηγός θα ήθελε «να έχει φωτογραφίες από άλλα μουσεία για να μπορώ να συγκρίνω». Τέλος, δεν λείπουν (μία απάντηση) και οι παρανοήσεις του τύπου «να είναι καλός μαζί μου», που προφανώς αποδίδουν στον οδηγό μορφή προσώπου, στοιχείο όμως, που παρ' όλα αυτά λήφθηκε υπόψη στο σχεδιασμό και την ανάπτυξη του οδηγού, για την ψυχοπαιδαγωγική θεώρηση που καταδεικνύει.

Η πέμπτη ερώτηση επιδιώκει να διερευνήσει την προτίμηση των παιδιών σχετικά με το περιεχόμενο του οδηγού και συγκεκριμένα την προτίμησή τους για ένα σύντομο ή αναλυτικό οδηγό. Το γράφημα 6 αποτυπώνει σχεδιαστικά τις προτιμήσεις τους. Έτσι,

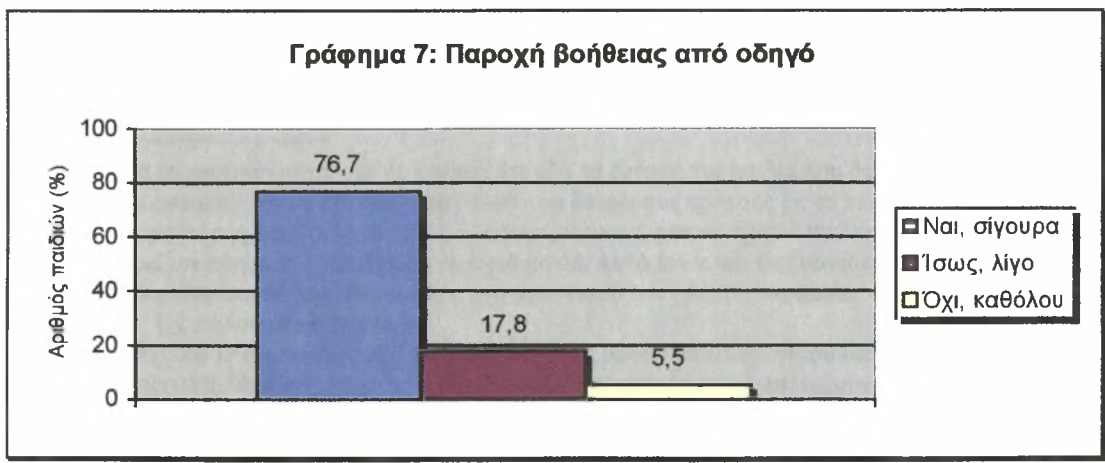
³⁶ Βλ. σχετικά Cohen – Manion (ό.π., 137).

παρατηρείται πως το 81,2% (56 παιδιά), δηλαδή η συντριπτική πλειοψηφία των παιδιών, (σε σύνολο 69, αυτήν τη φορά, διότι τέσσερα παιδιά δεν απάντησαν την ερώτηση) προτιμά έναν αναλυτικό οδηγό, που σύμφωνα με την περιγραφή της ερώτησης « θα έχει όσα περισσότερα πράγματα γίνεται από το μουσείο και θα μου λείει πολλά πράγματα γι' αυτά», ενώ μόνο ένα ποσοστό 18,8% (13 παιδιά) προτιμά σύντομο οδηγό. Η προτίμηση των παιδιών για αναλυτικό οδηγό ανέτρεψε όλα τα δεδομένα και τα αρχικά σχέδια της γράφουσας για τη δημιουργία του συγκεκριμένου οδηγού και έθεσε το σχεδιασμό του οδηγού σε νέα βάση, όπως θα αναλυθεί διεξοδικά παρακάτω.

Στην έκτη ερώτηση, διερευνάται η γνώμη των παιδιών σχετικά με τη βοήθεια που θα μπορούσε να τους δώσει ο οδηγός, για την καλύτερη κατανόηση του μουσείου. Το γράφημα 7 δείχνει τα αποτελέσματα αυτής της διερεύνησης. Παρατηρείται λοιπόν και πάλι πως η συντριπτική πλειοψηφία των παιδιών, σε ποσοστό 76,7% (56 παιδιά) πιστεύει πως θα τους βοηθούσε σίγουρα ο οδηγός να καταλάβουν καλύτερα το μουσείο. Ένα ποσοστό 17,8% (13 παιδιά) απάντησε πως ίσως ο οδηγός να τον βοηθούσε λίγο και μόνο ένα 5,5% (4 παιδιά) θεωρούν πως ο οδηγός δεν θα τους βοηθούσε καθόλου στην κατανόηση του μουσείου.

III.2.4. Συμπεράσματα

Από την ανάλυση των παραπάνω αποτελεσμάτων, μπορεί κανείς να συμπεράνει ότι :

- Η στάση των παιδιών, που συμμετείχαν στην έρευνα, για τα μουσεία είναι θετική.
- Τα περισσότερα παιδιά έχουν επισκεφθεί το Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου (έτσι, γνωρίζουν ποιο μουσείο θα αφορά ο οδηγός).
- Ενδιαφέρονται έντονα για την ύπαρξη ενός οδηγού του συγκεκριμένου μουσείου για παιδιά.
- Η πλειοψηφία των παιδιών θέλει έναν οδηγό, με φωτογραφίες, πληροφορίες και δραστηριότητες , ενώ ένα αξιοσημείωτο ποσοστό (τα μισά από το σύνολο των παιδιών), θα ήθελε επίσης ο οδηγός να περιέχει ιστορίες, σκέψεις και συγκρίσεις.
- Η συντριπτική πλειοψηφία των παιδιών προτιμά έναν αναλυτικό οδηγό.
- Τέλος, ο οδηγός θα βοηθούσε «σίγουρα» τα παιδιά, στη συντριπτική τους και πάλι πλειοψηφία , να κατανοήσουν καλύτερα το μουσείο.

III.3. ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΠΑΡΞΗ ΜΟΥΣΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΥ ΕΝΤΥΠΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Μετά την έρευνα κοινού, κρίθηκε αναγκαίο να γίνει μία διερεύνηση για τον εντοπισμό έντυπου μουσειοπαιδαγωγικού υλικού. Η διερεύνηση είχε σκοπό να καταγράψει την ύπαρξη υλικού, ανάλογου με τον οδηγό που επρόκειτο να σχεδιαστεί.³⁷ Το κριτήριο για το χαρακτηρισμό ενός έντυπου ως «μουσειοπαιδαγωγικού» ήταν η διαδραστικότητα, δηλαδή η επικοινωνιακή δύναμη του εντύπου και η προώθηση της ενεργούς μάθησης μέσω δραστηριοτήτων.³⁸ Εντοπίστηκαν 73 έντυπα που αφορούν μουσεία ή προάγουν γενικότερα κάποια μουσειακή γνώση και απευθύνονται σε παιδιά. Από αυτά χαρακτηρίστηκαν ως «μουσειοπαιδαγωγικά» σύμφωνα με το παραπάνω κριτήριο τα 30. Ένα στοιχείο, που θα πρέπει να τονιστεί σε αυτό το σημείο είναι πως μόνο σε δύο (2) από τα έντυπα γινόταν αναφορά από το/τη συγγραφέα της θεωρίας ή της γενικότερης «φιλοσοφίας», πάνω στη

³⁷ Υπογραμμίζεται το στοιχείο αυτό, για να τονίσει ότι όλα τα έντυπα για παιδιά που διερευνήθηκαν, προωθούσαν τη μουσειακή γνώση και επικοινωνούσαν με διάφορους τρόπους με το παιδί. Ο στόχος όμως της συγκεκριμένης διερεύνησης ήταν ο εντοπισμός κάποιων εντύπων, που να έχουν αναλογίες ή κοινά χαρακτηριστικά, με τον οδηγό που επρόκειτο να σχεδιαστεί. Αυτό έγινε για να εντοπιστούν ενδεχομένως βασικά στοιχεία, που έπρεπε να ληφθούν υπόψη στο σχεδιασμό του οδηγού, τα οποία να ανταποκρίνονται σε θεμελιώδεις αρχές της μουσειοπαιδαγωγικής.

³⁸ Ο χαρακτηρισμός του κριτηρίου της διαδραστικότητας, ως μουσειοπαιδαγωγικού και η ανάλυσή της σε στοιχεία (επικοινωνιακή δύναμη + ενεργός μάθηση μέσω δραστηριοτήτων) αποτελούν προσωπικές εκτιμήσεις της γράφουσας, που απορρέουν από την εμπλοκή της με τη μουσειοπαιδαγωγική (κυρίως μέσα από τις πενταετείς σπουδές της με αντικείμενο τη μουσειοπαιδαγωγική).

οποία σχεδιάστηκε και αναπτύχθηκε το έντυπο. Το παράρτημα 4 περιέχει τον κατάλογο των εντύπων, που καταγράφηκαν συνολικά σε αυτήν τη διερεύνηση με τον ιδιαίτερο χαρακτηρισμό ή μη του καθένα, ως μουσειοπαιδαγωγικό έντυπο καθώς και με την ιδιαίτερη αναφορά του σε κάποια μουσειοπαιδαγωγική βάση σχεδιασμού, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως.

III.4. ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΘΕΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΟΔΗΓΟΥ, ΜΕΤΑ ΑΠΟ ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Μετά την καταγραφή, επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων της έρευνας, που προηγήθηκε, τα αποτελέσματα που προέκυψαν λήφθηκαν σοβαρά υπόψη και αποτέλεσαν τη βάση για το σχεδιασμό του οδηγού. Έτσι, ενώ καταδείχθηκε το έντονο ενδιαφέρον των παιδιών για έναν οδηγό του Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου, σχεδιασμένος με γνώμονα τις ανάγκες τους και τα ενδιαφέροντά τους, ένα σημείο στην ανάλυση των αποτελεσμάτων προβλημάτισε ιδιαίτερα: η προτίμηση των παιδιών στη συντριπτική τους πλειοψηφία για έναν αναλυτικό οδηγό του μουσείου. Η σύλληψη της αρχικής ιδέας αφορούσε έναν οδηγό για όλες τις αίθουσες του αρχαιολογικού μουσείου Βόλου, που θα προσέγγιζε λίγα εκθέματα από την κάθε μία. Η συγκεκριμένη όμως προτίμηση των παιδιών για έναν αναλυτικό οδηγό, άλλαξε ριζικά τα αρχικά σχέδια. Στα πλαίσια – κυρίως τα χρονικά – μιας πτυχιακής εργασίας δεν θα μπορούσε, όχι τόσο να σχεδιαστεί αλλά κυρίως να αναπτυχθεί ένας αναλυτικός οδηγός για όλες τις εκθέσεις του μουσείου. Από την άλλη πλευρά, ακόμη και για τα παιδιά - αν και δεν μπορούν αυτό να το αντιληφθούν από την αρχή, παρά μόνο με την έμπρακτη χρήση του οδηγού - κάτι τέτοιο θα ήταν κουραστικό, στη μορφή που ζητήθηκε να έχει ο οδηγός (κείμενα, φωτογραφίες, δραστηριότητες). Μετά από σκέψη, προτάθηκε η λύση των τευχών, δηλαδή να παραχθεί ο οδηγός σε τεύχη, που το καθένα θα πραγματεύεται και μία έκθεση του μουσείου (η οποία μπορεί να εκτείνεται σε περισσότερες από μία αίθουσες του μουσείου, όπως στην περίπτωση των νεολιθικών εκθεμάτων). Έτσι, αποφασίστηκε να σχεδιαστεί και να αναπτυχθεί στην παρούσα εργασία, **το πρώτο τεύχος ενός οδηγού του Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου για παιδιά**, που θα αφορά στην Εποχή του Λίθου και κυρίως στον νεολιθικό πολιτισμό της Θεσσαλίας, για τα ευρήματα του οποίου φημίζεται το συγκεκριμένο μουσείο.

III.5. ΣΤΑΔΙΑ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΟΔΗΓΟΥ

Η μουσειοπαιδαγωγική, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένα, είναι μια εφαρμοσμένη παιδαγωγική³⁹ (Νικονάνου, 2005, 20), που βασίζεται σε διεπιστημονικές προσεγγίσεις και κυρίως στις σύγχρονες αρχές της παιδαγωγικής και της μουσειολογίας (Νάκου, 2001,177) Ο συγκεκριμένος οδηγός, που επιδιώκει να είναι προϊόν μουσειοπαιδαγωγικής διεργασίας, θα πρέπει κατ' αντιστοιχία να βασίζεται στους δύο αυτούς άξονες της μουσειοπαιδαγωγικής. Έτσι, θεμελιώθηκε σε σύγχρονα παιδαγωγικά και μουσειολογικά πορίσματα, σχεδιάστηκε δε και αναπτύχθηκε, βασιζόμενος σε μεθοδολογικά στοιχεία σχεδιασμού και ανάπτυξης εκπαιδευτικών προγραμμάτων, εκθέσεων, εκπαιδευτικού υλικού. Με βάση τα παραπάνω δεδομένα, ακολουθήθηκαν τα εξής στάδια σχεδιασμού και ανάπτυξης:

III.5.1. ΣΤΑΔΙΟ 1^ο: Προκαταρκτική μελέτη - Τεκμηρίωση

Η προκαταρκτική μελέτη του όλου θέματος για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη του οδηγού, προκειμένου να γίνει η επιστημονική του τεκμηρίωση αφορούσε τρεις άξονες:

Άξονας 1ος: Ιστορία – τοπική Ιστορία -Ιστορία της τέχνης - Αρχαιολογία .

Συγκεκριμένα, για:

- την εποχή του λίθου, παλαιολιθική και ιδιαίτερα νεολιθική εποχή
- την παλαιολιθική και νεολιθική τέχνη
- τον νεολιθικό πολιτισμό της Θεσσαλίας
- τα νεολιθικά εκθέματα του Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου, που θα περιλάμβανε ο οδηγός.
- Ιστορικά στοιχεία του ίδιου του μουσείου, καθώς και
- Στοιχεία για την επιστήμη της αρχαιολογίας, το αντικείμενο και τις μεθόδους της.

Η τεκμηρίωση για τα παραπάνω θέματα έγινε, εκτός από τη βιβλιογραφική επισκόπηση,⁴⁰ με:

³⁹ Ο Ξωχέλλης αναφέρει ότι η Παιδαγωγική Επιστήμη εξετάζει το γνωστικό της αντικείμενο σε γενικό και θεωρητικό επίπεδο (Θεωρητική Παιδαγωγική) αλλά και «ως συγκεκριμένη παιδαγωγική πράξη στο πλαίσιο μιας δεδομένης κοινωνικοπολιτικής, ιστορικής και πολιτιστικής πραγματικότητας (Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική)» (Ξωχέλλης, 1997,15). Επιπρόσθετα, ο Ξωχέλλης σημειώνει – και αυτό το αναφέρει και η Νικονάνου στην τεκμηρίωσή της για τη Μουσειοπαιδαγωγική - ότι η Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική ορίζεται «ανάλογα με τις κοινωνικές ομάδες ή τα ιδρύματα μέσα στα οποία διεξάγεται υπό συγκεκριμένους όρους η παιδαγωγική διαδικασία» (ό.π.,16).

⁴⁰Συγκεκριμένα: Θεοχάρης (1993), Χουρμουζιάδης (1982, 10 – 103), Θεοχάρη, Μ.Δ. (1972) , Εγκυκλοπαίδεια Νέα Δομή (1996, τόμος 26, 249-253) και (1996, τόμος 24, 120-125), Αλεξίου (χ.χ. τόμος 1,

- χρήση και μελέτη των συνοδευτικών κειμένων των εκθέσεων, που πραγματοποιείται ο οδηγός, στο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου.⁴¹
- άτυπες, μη δομημένες συνεντεύξεις με ανθρώπους του μουσείου.⁴²

Άξονας 2ος: Παιδαγωγική – Διδακτική – Ψυχολογία – Μουσειοπαιδαγωγική.

Συγκεκριμένα για:

- την ομάδα – στόχο, την ομάδα στην οποία απευθύνεται ο οδηγός, δηλαδή τα παιδιά, ηλικίας 9-12 χρόνων (εξελικτική ψυχολογία).
- Γενικές αρχές της παιδαγωγικής, της διδακτικής, της διδακτικής της τέχνης στις συγκεκριμένες ηλικίες.
- Θεωρίες μάθησης και γνώσης, δηλαδή εκπαιδευτικές θεωρίες, που βρίσκουν εφαρμογή στο χώρο του μουσείου.
- Ψυχοπαιδαγωγική θεώρηση των αναγνωσμάτων (σχετίζεται με τον οδηγό όσον αφορά την αποκωδικοποίηση του γραπτού εντύπου, ως επικοινωνιακού και διδακτικού μέσου, στο οποίο στηρίζεται ο οδηγός, λόγω των κειμένων που επρόκειτο να περιέχει).
- Μεθοδολογία σχεδιασμού εκπαιδευτικού υλικού διάφορων ειδών (μουσειοσκευών, λογισμικού).⁴³
- Μεθοδολογία σχεδιασμού εκπαιδευτικών προγραμμάτων (λόγω των δραστηριοτήτων του, ο οδηγός μοιάζει με μουσειακό εκπαιδευτικό πρόγραμμα).

Άξονας 3^{ος}: Μουσειολογία

Συγκεκριμένα για:

- Γενικές μουσειολογικές αρχές
- μεθοδολογία σχεδιασμού εκθέσεων (ο σχεδιασμός του οδηγού είχε πολλά κοινά στοιχεία με το «στήσιμο» μιας έκθεσης, αφού έπρεπε να ληφθούν υπόψη μουσειολογικά στοιχεία για την επιλογή, παρουσίαση, ερμηνεία, και επικοινωνία των εκθεμάτων με το παιδικό κοινό).

9-21) Αδρύμη (χ.χ.) Νάκου (1992), (Καραλή (1998) Βαλαβάνης (1995, 8-17) Τριάντου (1994, 132-135), ΥΠΕΠΘ - Παιδαγωγικό Ινστιτούτο - τμήμα Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης (2002, 18-19), Dieulafait (2002), Ντεκάστρο (1988), Μπάτζιου – Ευσταθίου (χ.χ. 3-20), Αθανασάκειο Μουσείο Βόλου, online στη διεύθυνση: http://www.culture.gr/2/21/211/21113m/g_211mm01.html (τελευταία επίσκεψη, 1/12/2004).

⁴¹ Συγκεκριμένα τα συνοδευτικά κείμενα των εκθεμάτων από τις αίθουσες 3,4, και μέρος της αίθουσας 2.

⁴² Συγκεκριμένα από την αρχαιολόγο Μπάτζιου – Ευσταθίου Ανθή και με φύλακες του μουσείου.

⁴³ Συγκεκριμένα, μελετήθηκαν μία περίπτωση σχεδιασμού μουσειοσκευής, Βέμη (2005) και μία περίπτωση σχεδιασμού εκπαιδευτικού λογισμικού, Καρωάτου (2004).

III.5.2. ΣΤΑΔΙΟ 2^ο: ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΟΔΗΓΟΥ

Η επεξεργασία και ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας, που προηγήθηκε σε συνδυασμό με την τεκμηρίωση του όλου θέματος, οδήγησε στη συγκεκριμένη θεωρητική θεμελίωση του οδηγού.

Ο οδηγός βασίζεται σε σύγχρονες εκπαιδευτικές θεωρίες, που εφαρμόζονται σήμερα στο χώρο του μουσείου. Λήφθηκαν σοβαρά υπόψη στη διαδικασία σχεδιασμού του η κονστρουκτιβιστική προσέγγιση του Hein (1998) και το μοντέλο Διαδραστικής Εμπειρίας των Falk και Dierking (1992), κυρίως όμως σχεδιάστηκε πάνω στη θεωρία της πολλαπλής νοημοσύνης του Gardner (1983). Οι θεωρίες αυτές δεν αντιτίθενται, αντίθετα συμπληρώνουν η μία την άλλη στην εφαρμογή τους στο μουσειακό χώρο.

Κονστρουκτιβιστική Προσέγγιση

Σύμφωνα με τον Hein (1998, 34), ο κονστρουκτιβισμός, ως εκπαιδευτική θεωρία στηρίζεται στις εξής θεμελιώδεις αρχές:

- Αναγνωρίζεται η ενεργός συμμετοχή του μαθητή /της μαθήτριας στη διαδικασία της μάθησης (με συνδυασμό σωματικής και πνευματικής δραστηριότητας).
- Δίνεται έμφαση στις προηγούμενες γνώσεις και εμπειρίες των μαθητών/τριών (από αυτό απορρέει η άποψη, ότι κάθε άνθρωπος ερμηνεύει τον κόσμο διαφορετικά).
- Τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγει ο μαθητής/ η μαθήτρια αξιολογούνται με κάποιο εσωτερικό κι όχι εξωτερικό σύστημα αναφοράς (δηλαδή κάτι έχει νόημα μέσα στο πλαίσιο της πραγματικότητας του μαθητή/της μαθήτριας).

Έτσι, για παράδειγμα μία κονστρουκτιβιστική έκθεση στο μουσείο σημαίνει (ό.π.,35) ότι:

- Θα παρέχει διαφορετικά σημεία εισόδου, όχι συγκεκριμένη διαδρομή, όχι μία αρχή και ένα τέλος
- Θα παρουσιάζει το θέμα με διαφορετικές οπτικές, διαφορετικούς τρόπους ερμηνείας.
- Θα προωθεί ένα πλατύ φάσμα από ενεργητικούς τρόπους μάθησης
- Θα δημιουργεί σημεία επαφής του κοινού (στην περίπτωσή μας τα παιδιά) με τα αντικείμενα (ακόμα και με ιδέες), μέσα από ένα φάσμα δραστηριοτήτων και εμπειριών, που θα συνδέονται με τις εμπειρίες της καθημερινής τους ζωής.
- Θα παρέχει εμπειρίες και υλικά που θα επιτρέπουν στους επισκέπτες/ στις επισκέπτριες να πειραματιστούν, να κάνουν συσχετισμούς, να βγάλουν συμπεράσματα.

Ο συγκεκριμένος οδηγός υιοθετεί τα μουσειολογικά και εκπαιδευτικά στοιχεία αυτής της προσέγγισης και ανταποκρίνεται σε όλους αυτούς τους στόχους εκτός από τον πρώτο κατά σειρά, που αναφέρεται στα διαφορετικά σημεία εισόδου της έκθεσης. Κάτι ανάλογο, ο οδηγός ήταν δύσκολο να ακολουθήσει με ακρίβεια, γιατί από τη φύση του ως «οδηγός» προτείνει μια ορισμένη πορεία. Έτσι, προτείνει ένα συγκεκριμένο σημείο εισόδου στην έκθεση (Αίθουσα 3 – Παλαιολιθικά εργαλεία) και κάποια σημεία στη συνέχεια, που προδιαγράφουν μια πορεία (παραπομπές στις αίθουσες 4, 3 και 2), με σκοπό να κάνει τον προσανατολισμό και την περιήγηση των παιδιών στο χώρο του μουσείου πιο εύκολη, η πορεία όμως αυτή δεν είναι αυστηρά καθορισμένη.

Μοντέλο Διαδραστικής Εμπειρίας

Σύμφωνα με τους Falk και Dierking (1992, 1-7) κάθε μουσειακή επίσκεψη, άρα και εμπειρία, βιώνεται από τον κάθε άνθρωπο, μέσα σε τρία πλαίσια:

1. το προσωπικό πλαίσιο, που περιλαμβάνει τις εμπειρίες, γνώσεις, ενδιαφέροντα, στάσεις του επισκέπτη/της επισκέπτριας.
2. το κοινωνικό πλαίσιο, που αφορά το σχήμα μέσα το οποίο έχει έρθει ο επισκέπτης/ η επισκέπτρια, δηλαδή με ποιους/ες έχει έρθει στο μουσείο ή αν έχει έρθει μόνος/η .
3. το φυσικό πλαίσιο, που αφορά στο περιβάλλον του μουσείου, περιλαμβάνοντας εκτός από την αρχιτεκτονική του κτιρίου και την «αίσθηση» που δημιουργεί ο χώρος του μουσείου στον κάθε επισκέπτη/ στην κάθε επισκέπτρια.

Τα τρία αυτά πλαίσια ενσωματώνονται το ένα μέσα στο άλλο, επηρεάζουν κάθε στιγμή τον επισκέπτη /την επισκέπτρια και διαμορφώνουν ανάλογα τη μουσειακή εμπειρία (Σχήμα 1).

Σχήμα 1: Μοντέλο Διαδραστικής Εμπειρίας (πηγή: Falk and Dierking, 1992, 5)

Λαμβάνοντας υπόψη τη συγκεκριμένη θεωρία, γίνεται αντιληπτό ότι η χρήση του οδηγού μέσα στο μουσείο, άρα και τα αποτελέσματά της, θα διαφοροποιούνται μέσα από το προσωπικό πρίσμα κάθε παιδιού, το κοινωνικό σχήμα με το οποίο έχει έρθει στο μουσείο (σχολείο, οικογένεια, φίλοι) και την επίδραση του μουσειακού χώρου επάνω του.

Θεωρία της πολλαπλής νοημοσύνης.

Σύμφωνα με τον Gardner (1983) δεν υπάρχει ένας και μοναδικός τύπος ευφυΐας. Όλοι οι άνθρωποι διαθέτουν διαφορετικούς τύπους ευφυΐας, σε διαφορετικό βαθμό ο καθένας. Ο Gardner υποστήριξε αρχικά, ότι υπάρχουν επτά τύποι νοημοσύνης και αργότερα τους εξέλιξε σε οκτώ. Όλοι οι άνθρωποι κατέχουν και χρησιμοποιούν και τους οκτώ τύπους αλλά, όπως προειπώθηκε, σε διαφορετικό βαθμό ο καθένας. Μερικοί είναι πιο ισχυροί από κάποιους άλλους και έτσι σε κάθε άνθρωπο διαγράφεται ένα διαφορετικό προφίλ. Κάθε τύπος νοημοσύνης μπορεί να καλλιεργηθεί και να βελτιωθεί με την κατάλληλη αγωγή και να συνεχίσει να βελτιώνεται κατά τη διάρκεια της ζωής του ανθρώπου. Κατά τον Gardner όλοι οι τύποι ευφυΐας είναι ισάξιοι, τονίζει όμως ότι δίδεται μεγαλύτερη αξία σε κάποιον από αυτούς, ανάλογα με το κοινωνικοπολιτιστικό πλαίσιο που ζει ο κάθε άνθρωπος.

Οι οκτώ τύποι νοημοσύνης⁴⁴ κατά τον Gardner είναι οι εξής:

⁴⁴ Για μια σύντομη ανάλυση της θεωρίας των πολλαπλών ευφυϊών βλ. Schiller – Phipps (2003, 11-13), Μασουρίδης (1996, 102-103), Χατζηγεωργίου (2001, 345 – 355).

*Γλωσσική ευφυΐα.*⁴⁵

Είναι η ικανότητα που έχει ένας άνθρωπος να χρησιμοποιεί τις λέξεις με τρόπο αποτελεσματικό, σε μορφή είτε προφορικού είτε γραπτού λόγου. Για παράδειγμα ένας ποιητής, ένας συγγραφέας, ένας δημοσιογράφος ή ένας δικηγόρος. Η ικανότητα αυτή αφορά και τις τέσσερις λειτουργίες της γλώσσας: τη ρητορική, ικανότητα χρήσης της γλώσσας με διάφορους τρόπους, με στόχο την πειθώ, τη μνημονική, δηλαδή την ικανότητα χρήσης της γλώσσας για την ανάκληση πληροφοριών από τη μνήμη, τη λειτουργία της γλώσσας, προκειμένου να ερμηνεύσει και να επικοινωνήσει και τέλος, τη λειτουργία της γλώσσας, για ανάλυση της ίδιας της γλώσσας. Σήμερα, στον τομέα της εκπαίδευσης, η γλωσσική νοημοσύνη κατέχει εξέχοντα ρόλο, αφού το μεγαλύτερο μέρος της, εκφράζει την πεποίθηση ότι τα παιδιά αφομοιώνουν τις πληροφορίες μιλώντας, ακούγοντας, γράφοντας και διαβάζοντας.

*Λογικομαθηματική ευφυΐα.*⁴⁶

Είναι η ικανότητα που έχει ένας άνθρωπος να χρησιμοποιεί με τρόπο αποτελεσματικό τους αριθμούς και τα σχήματα, να αντιλαμβάνεται και να χρησιμοποιεί αφηρημένες έννοιες και σχέσεις. Πιο συγκεκριμένα, είναι η ικανότητα του ανθρώπου να επλύνει προβλήματα με ιδιαίτερη ταχύτητα, να διατυπώνει υποθέσεις, να ταξινομεί και να αναταξινομεί, να πειραματίζεται και να κάνει συσχετισμούς και να διεκπεραιώνει πολύπλοκες λογικές διαδικασίες. Τα άτομα αυτά γίνονται συνήθως επιστήμονες, εφευρέτες, μηχανικοί, λογιστές, προγραμματιστές Η/Υ. Σ' αυτόν τον τύπο νοημοσύνης δίνεται, στις δυτικές κοινωνίες κυρίως, μεγάλη βαρύτητα (όπως και στη γλωσσική ευφυΐα), ιδιαίτερα στο χώρο της εκπαίδευσης, όπου προωθείται με παραδοσιακά διδακτικά σχήματα, με παρατήρηση και πειραματισμό.

*Χωρική ευφυΐα.*⁴⁷

Είναι η ικανότητα του ανθρώπου να αντιλαμβάνεται καλά τον χώρο και τις διαστάσεις του, να τον διαχειρίζεται και να τον διαμορφώνει. Αντιλαμβάνεται επίσης παραστάσεις, που μπορεί να τις μετατρέψει και να τις ξαναδημιουργεί στη μνήμη του. Επίσης, άτομα με ανεπτυγμένο αυτόν τον τύπο νοημοσύνης έχουν οξεία αντίληψη των χρωμάτων, των γραμμών και των σχημάτων καθώς και διευρυμένη αντίληψη των μορφών και του χώρου και του μεταξύ τους συσχετισμού. Έκδηλη επίσης είναι η ικανότητα της απεικόνισης του χώρου και μορφών σχεδιαστικά ή νοερά. Χαρακτηριστικό παράδειγμα

⁴⁵ Αναλυτικά για τη γλωσσική ευφυΐα, βλ.. Gardner (1983, 73 -98), Παπανελοπούλου (110 -118, 2002, 269-271).

⁴⁶ Αναλυτικά για τη λογικομαθηματική ευφυΐα, βλ. Gardner (1983, 128-169), Παπανελοπούλου (ό.π., 98 -110, 273-274)

⁴⁷ Αναλυτικά για τη χωρική ευφυΐα βλ. Gardner (ό.π.,170 – 205), Παπανελοπούλου, (ό.π., 118 -129, 276 -278).

αποτελούν ο οδηγός, ο διακοσμητής, ο αρχιτέκτονας, ο ζωγράφος, ο γλύπτης, ο σχεδιαστής ρούχων, ο πλοηγός.

Σωματική – κιναισθητική ευφυΐα⁴⁸.

Είναι η ικανότητα του ανθρώπου να ελέγχει τις κινήσεις του σώματός του, η ικανότητα συντονισμού νου και σώματος. Ακόμα, η ικανότητα να το χρησιμοποιεί με δεξιότητες, εκφράζοντας ιδέες και συναισθήματα. Επίσης, η ικανότητα να δημιουργεί διάφορα αντικείμενα. Για παράδειγμα ο αθλητής, ο χορευτής ο τεχνίτης, ο γλύπτης, ο χειρουργός.

Οι δυο αυτές ικανότητες, η δεξιότητα στη σωματική κίνηση και στην κατασκευή αντικειμένων συνήθως συνυπάρχουν στα άτομα με σωματική / κιναισθητική νοημοσύνη, δεν είναι όμως κάτι απόλυτα δεδομένο.

Μουσική ευφυΐα.⁴⁹

Είναι η ικανότητα του ανθρώπου να αντιλαμβάνεται, να δημιουργεί και να εκφράζεται με έννοιες που αποτελούνται από ήχους και μουσικές φόρμες. Παράδειγμα αποτελεί ο μουσικός, ο συνθέτης, ο ερμηνευτής. Τα άτομα με το συγκεκριμένο τύπο νοημοσύνης μαθαίνουν με τη μουσική και μπορούν εύκολα να «συλλαμβάνουν» ήχους και να ανακαλούν εύκολα στη μνήμη τους μουσικές μελωδίες. Επίσης αναγνωρίζουν «τονικά μοτίβα», ήχους του περιβάλλοντος και διακρίνονται για την ευαισθησία τους στο ρυθμό και στο μέτρο.

Διαπροσωπική ευφυΐα.⁵⁰

Είναι η ικανότητα του ανθρώπου να διακρίνει τα συναισθήματα, τις διαθέσεις και τις προθέσεις των άλλων ανθρώπων. Παράδειγμα αποτελεί ο δάσκαλος, ο πολιτικός, ο ηθοποιός, ο φιλόσοφος. Επίσης, είναι η ικανότητα να επεξεργάζεται τις πληροφορίες, που μας μνηύει η γλώσσα του σώματος μέσω του χορού, της μίμησης, των διάφορων κινήσεων του σώματος αλλά και της μουσικής π.χ. ο χορευτής, ο μίμος, ο μουσικός. Τα άτομα με αυτή τη νοημοσύνη λειτουργούν καλά με τις διαπροσωπικές τους σχέσεις.

⁴⁸ Αναλυτικά για τη σωματική/ κιναισθητική ευφυΐα βλ. Gardner (ό.π.,206-237), Παπανελοπούλου (ό.π.,129-139, 279-282).

⁴⁹ Αναλυτικά για τη μουσική ευφυΐα βλ ό.π. (99-127) και (139-148, 282-284) αντίστοιχα.

⁵⁰ Ο Gardner αναφέρεται ενιαία στη διαπροσωπική και στην ενδοπροσωπική νοημοσύνη κάνοντας λόγο για «νοημοσύνες προσώπου», (ό.π. 238-278). Αργότερα, (1999) προέβη στον διαχωρισμό ανάμεσά τους (Παπανελοπούλου, ό.π.,158) Αναλυτικά για τη διαπροσωπική ευφυΐα, βλ. Παπανελοπούλου (ό.π.,157 -158, 284-287) και για την ενδοπροσωπική (ό.π.,158-159, 287-288).

Επίσης, η διαπροσωπική και η ενδοπροσωπική νοημοσύνη συναντάται αλλού και ως συναισθηματική νοημοσύνη, βλ. Goleman (1998).

Ενδοπροσωπική ευφυΐα.

Είναι η ικανότητα του ανθρώπου να διακρίνει και να αναγνωρίζει τα συναισθήματά του. Επίσης, η ικανότητα να γνωρίζει τον εαυτό του συνειδητοποιώντας τα όριά του και την ιδιοσυγκρασία του, κάτι που έχει ως αποτέλεσμα την προσαρμοστικότητα του, την αυτοπειθαρχία και τον αυτοσεβασμό. Παράδειγμα ο ψυχολόγος, ο φιλόσοφος, ο θεολόγος. Χαρακτηριστικό αυτού του τύπου ευφυΐας αποτελεί το ότι είναι ιδιαίτερα προσωπικός και τα άτομα που τον διαθέτουν, χρησιμοποιούν τους υπόλοιπους τύπους ευφυΐας για να εκφράζονται.

Νατουραλιστική ευφυΐα.⁵¹

Είναι η ικανότητα του ανθρώπου να διακρίνει, να ταξινομεί και να χρησιμοποιεί στοιχεία του περιβάλλοντος. Για παράδειγμα ο βοτανολόγος, ο κτηνίατρος, ο μετεωρολόγος, ο αρχαιολόγος. Τα άτομα με το συγκεκριμένο τύπο νοημοσύνης μπορούν να αναγνωρίζουν και να ταξινομήσουν με ευκολία τόσο στοιχεία του φυσικού κόσμου όσο και τεχνητά προϊόντα. Τους αρέσει επίσης να βρίσκονται και να παρατηρούν το Φυσικό κόσμο και διακρίνονται για το σεβασμό και την ευαισθησία τους απέναντι στο περιβάλλον.

Ο ακόλουθος πίνακας (πίνακας 1) παραθέτει συγκριτικά τους οκτώ τύπους ευφυΐας του Gardner
(πηγή: Χατζηγεωργίου, 2001, 354).

---

⁵¹ Ο Gardner διέκρινε και περιέγραψε μεταξύ άλλων αργότερα (1999) και τη φυσιогνωστική/οικολογική ή νατουραλιστική νοημοσύνη (Παпанελοπούλου, ό.π.160). Αναλυτικά για τη φυσιогνωστική/οικολογική νοημοσύνη βλ.(Παпанελοπούλου, ό.π.,160-164).

Ευφυΐα	Στο άτομο αρέσει να...	Το άτομο έχει την ικανότητα να...	Το άτομο μαθαίνει καλύτερα όταν...
Γλωσσική	<ul style="list-style-type: none"> • Διαβάζει • Διηγείται ιστορίες • Γράφει 	<ul style="list-style-type: none"> • Απομνημονεύει ημερομηνίες, ονόματα • Χρησιμοποιεί τις λέξεις ποικιλοτρόπως 	<ul style="list-style-type: none"> • Διαβάζει • Ακούει • Μιλάει
Λογικό/ Μαθηματική	<ul style="list-style-type: none"> • Σκέπτεται • Πειραματίζεται • Συσχετίζει • Δουλεύει με αριθμούς 	<ul style="list-style-type: none"> • Λύνει προβλήματα • Εκτελεί λογικούς συλλογισμούς • Κάνει πειράματα 	<ul style="list-style-type: none"> • Εργάζεται με αφηρημένες έννοιες, σχήματα, συσχετισμούς • Κατηγοριοποιεί • Ταξινομεί
Χωρική/ Αντιληπτική	<ul style="list-style-type: none"> • Σχεδιάζει • Ζωγραφίζει • Παρακολουθεί films • Κοιτάζει φωτογραφίες 	<ul style="list-style-type: none"> • Αισθάνεται αλλαγές στο περιβάλλον • Φαντάζεται • Επιλύει puzzles και λαβύρινθους • Διαβάζει χάρτες • Προσανατολίζεται 	<ul style="list-style-type: none"> • Έχει σχεδιαγράμματα, χάρτες • Εργάζεται με εικόνες και χρώματα • Χρησιμοποιεί τη φαντασία του
Σωματική/ Κινησθητική	<ul style="list-style-type: none"> • Αγγίζει • Κινείται • Χρησιμοποιεί τη γλώσσα του σώματος 	<ul style="list-style-type: none"> • Εκτελεί φυσικές δραστηριότητες • Χειρίζεται υλικά και αντικείμενα • Ασχολείται με τέχνες 	<ul style="list-style-type: none"> • Αγγίζει • Κινείται • Αλληλεπιδρά στο χώρο του
Μουσική	<ul style="list-style-type: none"> • Τραγουδά • Ακούει μουσική • Ψιθυρίζει ρυθμούς, μελωδίες 	<ul style="list-style-type: none"> • Εκφράζεται μέσω μουσικής • Μαθαίνει μελωδίες • Κρατά ρυθμό 	<ul style="list-style-type: none"> • Χρησιμοποιεί ρυθμό • Χρησιμοποιεί μελωδία
Διαπροσωπική	<ul style="list-style-type: none"> • Έχει πολλούς φίλους • Είναι μέλος σε ομάδες • Μιλά σε άλλους 	<ul style="list-style-type: none"> • Κατανοεί τους άλλους • Αναλαμβάνει ηγετικό ρόλο • Επικοινωνεί • Διευθετεί συγκρούσεις 	<ul style="list-style-type: none"> • Συνεργάζεται • Μιλά με άλλα άτομα
Ενδοπροσωπική	<ul style="list-style-type: none"> • Εργάζεται μόνο του • Επιδιώκει τα δικά του συμφέροντα 	<ul style="list-style-type: none"> • Κατανοεί τον εαυτό του (γνώσι σαυτόν) • Αυτοσυγκεντρώνεται • Ακολουθεί το ένστικτο • Πρωτοτυπεί 	<ul style="list-style-type: none"> • Εργάζονται μόνο τους • Ακολουθούν το δικό τους ρυθμό στη μάθηση • Κάνουν εξατομικευμένες εργασίες
Νατουραλιστική	<ul style="list-style-type: none"> • Ασχολείται με το Φυσικό Κόσμο • Εντοπίζει και κατηγοριοποιεί διάφορα αντικείμενα 	<ul style="list-style-type: none"> • Αναγνωρίζει και κατηγοριοποιεί αντικείμενα του Φυσικού Κόσμου • Διακρίνει διαδικασίες του Φυσικού Κόσμου 	<ul style="list-style-type: none"> • Ασχολούνται με αντικείμενα • Βρίσκονται στο Φυσικό Κόσμο

Πίνακας 1. Συγκριτική παράθεση των οκτώ ευφυϊών

Το βασικό στοιχείο στη θεωρία του Gardner, που πρέπει να υπογραμμιστεί είναι πως δεν προτείνει κάτι «μαγικό» ή καινούργιο, πολύπλοκο ή δύσκολο όσον αφορά την εφαρμογή της στο χώρο της εκπαίδευσης.⁵² Το φάσμα των δραστηριοτήτων, που υποστηρίζουν αυτή τη θεωρία είναι αυτό, που οφείλει κάθε παιδαγωγός να διενεργεί, προκειμένου να δημιουργήσει ένα κατάλληλο περιβάλλον, που θα στηρίζει την ολιστική ανάπτυξη του παιδιού και θα προωθεί την ενεργό μάθηση και την κοινωνική αλληλεπίδραση (Schiller – Phipps, 2003,13).

Η θεωρία αυτή επηρέασε ριζικά τον τρόπο θέασης των πραγμάτων της γράφουσας και κατ' επέκταση το σχεδιασμό και την ανάπτυξη του οδηγού. Θεμελίωσε, όπως θα φανεί παρακάτω, τη στοχοθεσία του οδηγού και την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων, που προτείνει.

III.5.3. ΣΤΑΔΙΟ 3^ο: ΣΤΟΧΟΘΕΣΙΑ⁵³ ΟΔΗΓΟΥ

Σκοπός του οδηγού

Να βοηθήσει τα παιδιά να επικοινωνήσουν με το μουσείο, συνδυάζοντας ενεργό μάθηση και ψυχαγωγία, μέσα σε ένα πλαίσιο αυτονομίας και αλληλεπίδρασης ταυτόχρονα.

Στόχοι του οδηγού

- Να γνωρίσουν τα παιδιά το μουσείο και να εξοικειωθούν με τους χώρους του.
- Να τους βάλει μέσα από μια διαθεματική ερμηνευτική προσέγγιση των μουσειακών αντικειμένων σε διαδικασία γνωριμίας, σκέψης και σύγκρισης του χθες (εποχή προϊστορικών ανθρώπων, ιδιαίτερα νεολιθική εποχή) με το σήμερα (σύγχρονη εποχή, στην οποία και ζουν).
- Να τους δώσει μια σφαιρική εικόνα για τη ζωή των νεολιθικών ανθρώπων και ιδιαίτερα για το νεολιθικό πολιτισμό της Θεσσαλίας.
- Να βρουν μέσα από τις δραστηριότητες που προτείνει ο οδηγός, το δικό τους σημείο αναφοράς ανάλογα με τον προσωπικό τύπο ευφυΐας, που θα τους οδηγήσει στην προσέγγιση των εκθεμάτων.

⁵² Για την εφαρμογή της θεωρίας της πολλαπλής νοημοσύνης στην εκπαίδευση βλ Gardner (1993). Επίσης, για τις τοποθετήσεις του Gardner σχετικά με την ανταπόκριση των μουσείων, στην «πρόκληση της πραγματικής κατανόησης του κόσμου», ως «πεδία διασύνδεσης των ανθρώπων με τη γνώση, τη δημιουργικότητα και την έμπνευση», βλ. την ανάλυση της Μούλιου (2005).

⁵³ Αναλυτικά για τη στοχοθεσία, ως στοιχείο μεθοδολογίας της διδασκαλίας, βλ. Χριστιάς (1992,44-73). Επίσης, για σκοπούς και στόχους στο αναλυτικό πρόγραμμα βλ. Παπαγεωργίου(2001,173-195).

- Να καλλιεργήσουν δεξιότητες εξασκώντας παράλληλα και άλλους τύπους ευφυΐας που διαθέτουν, μέσα από ποικίλες δραστηριότητες.
- Να ψυχαγωγηθούν και να περάσουν ευχάριστα κατά τη διάρκεια της επίσκεψης με τη χρήση του οδηγού.
- Να κατανοήσουν το μουσειακό προορισμό, αντιλαμβανόμενα τις λειτουργίες του μουσείου (συλλογή, προστασία, φύλαξη, έκθεση, εκπαίδευση).
- Να τους δοθεί ώθηση, μέσα από μια ευχάριστη βιωματική εμπειρία, να επισκεφτούν ξανά το μουσείο ή άλλους μουσειακούς χώρους.
- Τέλος, η όλη προσέγγιση των παιδιών από τον οδηγό να γίνει με χιούμορ, ευαισθησία και σεβασμό σε όλα τα επίπεδα (ψυχοκινητικό, γνωστικό, κοινωνικό, πολιτιστικό).

III.5.4. ΣΤΑΔΙΟ 4^ο : ΕΠΙΛΟΓΗ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ ΟΔΗΓΟΥ

Ο οδηγός υιοθετεί μια διαθεματική ερμηνευτική προσέγγιση των εκθεμάτων⁵⁴ για το λόγο ότι χρησιμοποιεί ποικίλους τρόπους ερμηνείας. Τα είδη των ερμηνευτικών προσεγγίσεων που εφαρμόστηκαν διαμορφώνοντας ένα αλληλένδετο δίκτυο ερμηνείας είναι:

- **Διδακτική προσέγγιση:** Η παρουσίαση των εκθεμάτων, που ερμηνεύει ο οδηγός είναι σχετικά γραμμική (με την έννοια ότι ακολουθεί την συλλογιστική της έκθεσης για το νεολιθικό πολιτισμό της Θεσσαλίας) και δίνεται έμφαση στην παροχή πληροφοριών.
- **Εξελικτική προσέγγιση:** Η παρουσίαση των εκθεμάτων γίνεται χρονολογικά, με έμφαση στις αλλαγές που λαμβάνουν χώρα. (από Παλαιολιθική στην Νεολιθική Εποχή).
- **Λειτουργική προσέγγιση:** Εξηγεί πως λειτουργούσε ή πως κατασκευάστηκε ένα μουσειακό αντικείμενο (για παράδειγμα ένα παλαιολιθικό εργαλείο, ένα νεολιθικό σπίτι κ.λ.π).

⁵⁴ Στο στάδιο αυτό χρησιμοποιήθηκε ένα πλαίσιο ερμηνευτικής προσέγγισης για εκπαιδευτικά προγράμματα (λόγω των κοινών εκπαιδευτικών στοιχείων του οδηγού με τα μουσειακά εκπαιδευτικά προγράμματα), συγκεκριμένα βλ. Μουσούρη (2000, 22 -23). Επίσης, λήφθηκαν υπόψη μουσειολογικά στοιχεία για ερμηνευτικές προσεγγίσεις στο σχεδιασμό μουσειακών εκθέσεων, βλ. Λέκκα (2003,4-5).

- **Αισθητική προσέγγιση:** Εστιάζεται η ομορφιά ή όχι των νεολιθικών εκθεμάτων. Ο στόχος είναι να συγκινήσει ή να κινήσει την περιέργεια του παιδιού.
- **Ιστορική προσέγγιση:** Η έμφαση δίνεται στα γεγονότα του παρελθόντος. Υπογραμμίζεται ο ρόλος του ανθρώπου και των γεγονότων που επηρέασαν την πορεία του ανθρώπινου γένους (επεξεργασία της πέτρας – επινόηση και κατασκευή πρώτων εργαλείων, νεολιθική επανάσταση – αλλαγή τρόπου ζωής: μόνιμη κατοικία, καλλιέργεια της γης).
- **Προσέγγιση της ιστορίας της τέχνης:** Ερμηνεύει τη σημασία ενός αντικειμένου από την πλευρά της τεχνοτροπίας και της «μόδας» (τεχνοτροπία νεολιθικών αγγείων, ειδωλίων, κοσμημάτων, μικροαντικειμένων).
- **Οικονομική προσέγγιση:** Τονίζεται η σχέση ανθρώπου - αντικειμένων μέσα από την παραγωγή και το εμπόριο (παραγωγή κεραμικών αντικειμένων, εμπόριο οψιανού).
- **Κοινωνική προσέγγιση:** Τα νεολιθικά αντικείμενα ερμηνεύονται μέσα από τη σχέση τους με τους ανθρώπους, τη σχέση των ανθρώπων μεταξύ τους και με το περιβάλλον.

III.5.5. ΣΤΑΔΙΟ 5^ο : ΕΠΙΛΟΓΗ ΕΚΘΕΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΟΔΗΓΟΥ.

Στο στάδιο αυτό, ο οδηγός λειτούργησε σαν μια έκθεση, που πρόκειται να σχεδιαστεί και να στηθεί. Έτσι, χρησιμοποιήθηκαν μουσειολογικά μεθοδολογικά στοιχεία, που έχουν σχέση με την επιλογή των μουσειακών αντικειμένων μιας οποιαδήποτε υπό σχεδιασμό έκθεσης⁵⁵. Συγκεκριμένα, αφού φωτογραφήθηκαν όλα τα παλαιολιθικά και νεολιθικά εκθέματα του μουσείου, έγινε μια επιλογή, με κριτήριο το συνδυασμό του κάθε εκθέματος σε **ισχυρή ιδέα και περιεχόμενο**⁵⁶. Στο σημείο αυτό, πρέπει να τονιστεί, ότι όσον αφορά στην αίθουσα 4 – αίθουσα Χουρμουζιάδη⁵⁷- Νεολιθικός πολιτισμός Θεσσαλίας, η «πορεία» που ακολουθεί ο οδηγός είναι καθαρά γραμμική, υιοθετώντας τη

⁵⁵ Βλ. σχετικά Μουσούρη (2000, 26-28), Λέκκα (2003, 22 -40).

⁵⁶ Βλ. συγκεκριμένα ό.,π.,(27) και (33 -36) αντίστοιχα.

⁵⁷ Εδώ, πρέπει να υπογραμμιστεί, ότι η συγκεκριμένη έκθεση θεωρείται πρότυπη για τα ελληνικά μουσειακά δεδομένα, αφού τα μουσειακά αντικείμενα απαλλαγμένα από ψυχρές βιτρίνες και προθήκες, προσφέρουν στον επισκέπτη /στην επισκέπτρια αμεσότητα στη θέαση και παράλληλη ενεργοποίηση των άλλων αισθήσεων, αυξάνοντας τη διαδραστικότητα των εκθεμάτων. Βλ. σχετικά και Βλάχου (1997,63), Οικονόμου (1999,53).

φιλοσοφία του οδηγού, η οποία παρουσιάζει τα νεολιθικά ευρήματα σε ενότητες (κατοικία, διατροφή, ζώα, εργαλεία, αγγεία, ανθρωπόμορφα ειδώλια, κοσμήματα, μικροαντικείμενα).⁵⁸

III.5.6. ΣΤΑΔΙΟ 6^ο : ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΥΛΙΚΟΥ - ΔΟΜΗΣΗ ΤΟΥ ΟΔΗΓΟΥ: ΜΟΡΦΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

Μετά τον καθορισμό του θεωρητικού υπόβαθρου του οδηγού, το επόμενο βήμα αφορά την οργάνωση του υλικού και τη δόμησή του. Ο οδηγός αποφασίστηκε να περιλαμβάνει τα εξής δομικά στοιχεία, που προέκυψαν από την ερευνητική διαδικασία και τη θεωρητική θεμελίωση που προηγήθηκε:

- 1. Φωτογραφικό – εικονογραφικό υλικό**
- 2. Κείμενα**
- 3. Δραστηριότητες**

Τα δομικά αυτά στοιχεία λειτουργούν το ένα σε συνάρτηση με το άλλο και αποτελούν ένα αλληλένδετο πλαίσιο ενεργοποίησης, με στόχο την αλληλεπίδραση (με τα εκθέματα, με τα άτομα, με το περιβάλλον) αλλά παράλληλα και την αυτονομία του παιδιού – επισκέπτη / επισκέπτριας (προσωπική βούληση, αυτενέργεια, ελευθερία επιλογής κινήσεων) στη διαδικασία της μουσειακής εμπειρίας.⁵⁹

Πιο αναλυτικά ο οδηγός περιλαμβάνει:

1.Φωτογραφικό- εικονογραφικό υλικό:

- ✓ Φωτογραφίες μουσειακών αντικειμένων της νεολιθικής έκθεσης (νεολιθικά εκθέματα από αίθουσες 2, 3 και 4 του μουσείου)
- ✓ Φωτογραφίες του μουσείου (εσωτερικοί χώροι, πανοραμική φωτογραφία κήπου)
- ✓ Κατόψεις (κάτοψη μουσείου)
- ✓ Φωτογραφίες κατόψεων και σχεδιαστικών αναπαραστάσεων του μουσείου (κάτοψη και σχεδιαστική αναπαράσταση νεολιθικών σπιτιών)

⁵⁸ Εδώ, με τη γραμμική παρουσίαση των εκθεμάτων, διαφαίνεται η διδακτική τους προσέγγιση, που αποτελεί μία από τις ερμηνευτικές προσεγγίσεις του οδηγού – αφού ο οδηγός υιοθετεί μία διαθεματική ερμηνευτική προσέγγιση στο σύνολό του, όπως αναλύθηκε προηγούμενα, βλ. «Επιλογή ερμηνευτικής προσέγγισης του οδηγού».

⁵⁹ Για μια ενδεικτική θεώρηση και επαλήθευση των δομικών στοιχείων του οδηγού, που αναλύονται στη συνέχεια, βλ. παράρτημα 4, το οποίο περιέχει αυτούσιες κάποιες σελίδες του οδηγού. Για μια πιο αναλυτική θεώρηση και επαλήθευση, ο αναγνώστης/η αγνώστρια θα πρέπει να ανατρέξει στον ίδιο τον οδηγό.

- ✓ Σκίτσα (παλαιολιθικών και νεολιθικών ανθρώπων, συνοδευτικό σκίτσο δραστηριότητας)
- ✓ Σχεδιαγράμματα (γραμμή του χρόνου)
- ✓ Σύμβολα (βέλη, νότες)
- ✓ Εικονίδια (βιβλίο, χέρι που εστιάζει σε κάτι)
- ✓ Περιγράμματα (απλά, διπλά, αναδιπλούμενα, σε μορφή παπύρου)
- ✓ Πλαίσια κειμένου, σχήματα, γραμμές, κουκκίδες.
- ✓ Χάρτες (χάρτης Ελλάδος, όπου καταγράφονται οι γεωγραφικές θέσεις των νεολιθικών οικισμών Διμηνίου και Μήλου, φωτογραφία χάρτη μουσείου με τους νεολιθικούς οικισμούς και τις σύγχρονες πόλεις της Θεσσαλίας).

Όλες οι φωτογραφίες τραβήχτηκαν στο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου ειδικά για την ανάπτυξη του συγκεκριμένου οδηγού. Η μετέπειτα επεξεργασία τους, προκειμένου να εισαχθούν στον οδηγό, έγινε στον υπολογιστή με ανάλογο πρόγραμμα επεξεργασίας φωτογραφιών. Η επεξεργασία των φωτογραφιών και η τοποθέτησή τους μέσα στον οδηγό έγιναν με γνώμονα την αισθητική (ελκυστικότητα των αντικειμένων) και τη λειτουργική τους απόδοση (αναγνώριση – ταύτιση με τα εκθέματα). Ο οδηγός δανείστηκε τρία σκίτσα από δύο βιβλία για παιδιά,⁶⁰ προκειμένου να γίνει πιο εύκολη η κατανόηση των αναγνωσμάτων, τα οποία συνοδεύουν, για το λόγο ότι η εικονογράφηση του οδηγού⁶¹ (με συμπληρωματικά σκίτσα και κόμικ⁶², σύμφωνα με τη σύλληψη της αρχικής ιδέας) στα πλαίσια της παρούσας εργασίας δεν κατέστη δυνατή.

2. Κείμενα

Περιεχόμενο κειμένων

Τα κείμενα του οδηγού είναι:

α) κυρίως συνοδευτικά. Συγκεκριμένα, συνοδεύουν τα εκθέματα που περιέχει και τοποθετούνται σε αντιστοιχία με τις φωτογραφίες τους και το υπόλοιπο σχετικό εικονογραφικό υλικό. Παρέχουν πληροφορίες για την εποχή του λίθου και ιδιαίτερα για το νεολιθικό πολιτισμό της Θεσσαλίας, στοιχεία για την επιστήμη της αρχαιολογίας και το έργο των αρχαιολόγων καθώς και στοιχεία για το Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου και το ρόλο του. Η ερμηνεία των εκθεμάτων διαμέσου των κειμένων επιτυγχάνεται μέσα σε ένα

⁶⁰ Συγκεκριμένα από Καραλή – Γιαννακοπούλου (2002, 42 και 56) και Dielafait (2002, 29).

⁶¹ Για το ρόλο της εικονογράφησης, στο βιβλίο ως διδακτικό μέσο, βλ. Σολωμονίδου (1999,80-81). Επίσης για τη σημασία της εικονογράφησης του κειμένου, βλ. Βάμβουκα (1984,26.)

⁶² Για το ρόλο των κόμικ («αρχαιολογικά» εικονογραφήματα) στην διδασκαλία της ιστορίας, βλ. Βέμη (1993).

διαθεματικό πλαίσιο προσέγγισης.⁶³ Ευδιάκριτη είναι η προώθηση της σκέψης και της διαδικασίας σύγκρισης του χθες με το σήμερα, με συνεχείς αντίστοιχες αναφορές.

Επίσης, υπάρχουν κείμενα, που είναι συνοδευτικά, όχι των εκθεμάτων αλλά των δραστηριοτήτων του οδηγού, που σχετίζονται με τα εκθέματα (εμβόλιμο λογοτεχνικό κείμενο, στίχοι τραγουδιού, εκφωνήσεις δραστηριοτήτων).

β) επεξηγηματικά κείμενα, που δίνουν «οδηγίες» και «συμβουλές» για την περιήγηση και συμπεριφορά στο χώρο του μουσείου αλλά και επεξηγήσεις για θέματα του οδηγού.

γ) συμπληρωματικά κείμενα, που δίνουν πληροφορίες για μέρη που συνδέονται με τα μουσειακά αντικείμενα (καλύβες Αναύρου, αρχαιολογικοί χώροι Διμηνίου, Σέσκλου).

Τρόπος γραφής κειμένων

Η γλώσσα των κειμένων είναι απλή,⁶⁴ συμβαδίζοντας με το εξελικτικό, γνωστικό, αναγνωστικό⁶⁵ και λεκτικό⁶⁶ επίπεδο των παιδιών. Χρησιμοποιείται η καθομιλουμένη γλώσσα για λόγους οικειότητας (Βάμβουκας, 1984, 27), ευκολίας στην ανάγνωση και κατανόησης των αναγνωσμάτων. Επίσης, χρησιμοποιείται όσο το δυνατόν μη σεξιστική γλώσσα, για την αποφυγή σεξιστικών διακρίσεων, που αποτελεί ζητούμενο και της σύγχρονης εποχής, με την ταυτόχρονη χρήση του αρσενικού και του θηλυκού γένους στο κείμενο⁶⁷. Εδώ, πρέπει να σημειωθεί ότι ο οδηγός σχεδιάστηκε και επιμελήθηκε με τρόπο, που να μην προάγει οποιαδήποτε άλλη μορφή διάκρισης, φυλετική, πολιτισμική ή κοινωνική, στοιχείο που πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη στις πολυπολιτισμικές κοινωνίες, που ζούμε και που ο οδηγός απευθύνεται (Σολωμονίδου, 1999, 31). Άλλο βασικό στοιχείο των κειμένων, ως προς τον τρόπο γραφής, αποτελεί το χιούμορ, ως μέσο προσέγγισης,⁶⁸

⁶³ Βλ. παραπάνω «Επιλογή ερμηνευτικής προσέγγισης οδηγού». Δίνονται εδώ μερικά παραδείγματα ερμηνευτικής προσέγγισης των εκθεμάτων του οδηγού: **εξελικτική προσέγγιση** (χρονολογική παρουσίαση των εκθεμάτων από Παλαιολιθική σε Νεολιθική εποχή, **ιστορική προσέγγιση** (Μετάβαση από Παλαιολιθική σε Νεολιθική εποχή –Νεολιθική Επανάσταση), **λειτουργική προσέγγιση** (κατασκευή νεολιθικού σπιτιού), **διδασκτική προσέγγιση** (κόκαλα ζώων – έμφαση σε παροχή πληροφοριών), **οικονομική προσέγγιση** (εμπόριο οψιανού), **κοινωνική προσέγγιση** (των πλήινων ειδωλίων γυναικειάς και ανδρικής μορφής), **αισθητική προσέγγιση** (του πλήινου ειδωλίου γυναικειάς μορφής από τα Φάρσαλα), **προσέγγιση της ιστορίας της τέχνης** (του ειδωλίου σε συνισταμένη στάση).

⁶⁴ Εδώ χρησιμοποιήθηκε το μουσειολογικό στοιχείο για τα γνωρίσματα μιας καλής έκθεσης, όπως παρατίθεται στον Waidacher (Λέκκα, 2003, 27) : «αφηγείται με απλό τρόπο μια σημαντική ιστορία με τη χρήση κατά το πλείστον αντικειμένων ή και κειμένων ευαίσθητων χωρίς επιστημονικούς ή δυσνόητους λόγους». Βλ. επίσης, Κουβέλη (ό.π., 54)

⁶⁵ Για τη γλωσσική ανάπτυξη του παιδιού (ανάγνωση και γραφή) βλ. Παρασκευόπουλος (χ.χ., 90). Για τη διαδικασία της αναγνωστικής συμπεριφοράς και τα επίπεδά της, βλ. Βάμβουκα (1984, 9-13), Άντλερ - Βαν Ντόρεν, (1998, 30-33). Επίσης για την ανάγνωση γενικότερα (σπουδαιότητα και λειτουργίες) βλ. Πόρποδα (2002, 29-67).

⁶⁶ Βλ. Βάμβουκα (ό.π., 26-29), Παρασκευόπουλος, (χ.χ., 87-88).

⁶⁷ Ένας άλλος τρόπος γραφής σε μη σεξιστική γλώσσα, που παρατηρείται σε πολλά κείμενα είναι η χρήση του αρσενικού και θηλυκού γένους εναλλάξ.

⁶⁸ Βλ. (Σολωμονίδου, ό.π., 46), Οικονόμου (1999, 54).

που καλλιεργεί κλίμα οικειότητας, αποκωδικοποιεί ευκολότερα τα μηνύματα και καθιστά πιο αποδοτική τη διαμεσολάβηση του οδηγού μεταξύ παιδιού και μουσείου.

Μορφή κειμένων

Όσον αφορά την τυπογραφική παρουσίαση του κειμένου⁶⁹, χρησιμοποιήθηκαν οι γραμματοσειρές Comic Sans MS και Tahoma, για να είναι πιο ελκυστικές στα παιδιά, ενώ χρησιμοποιήθηκε για λόγους καλής αναγνωσιμότητας το μέγεθος 13 για τα συνοδευτικά κείμενα (με μερικές εξαιρέσεις επεξηγηματικών και συμπληρωματικών κειμένων που χρησιμοποιήθηκε το μέγεθος 11). Επίσης, για τις λεζάντες των εκθεμάτων χρησιμοποιήθηκε το μέγεθος 11, ενώ για τους τίτλους των κειμένων κυρίως το μέγεθος 20. Το χρώμα του μελανιού, που χρησιμοποιήθηκε στα κείμενα, ήταν κυρίως το μαύρο σε συνδυασμό με το σκούρο κόκκινο και το σκούρο μπλε (κυρίως σε λέξεις και φράσεις του οδηγού, για λόγους έμφασης), πάνω σε λευκό, όχι γυαλιστερό χαρτί, που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα φάση για τον οδηγό, συνδυασμός που θεωρείται ευανάγνωστος (Σολωμονίδου,1999,78).

Χαρακτηριστικό ως προς τη μορφή των κειμένων είναι η μικρή τους έκταση, στοιχείο που μελετήθηκε μουσειολογικά (Κουβέλη,ό.π.,54,55) και παιδαγωγικά (Βάμβουκας,ό.π.,30-34). Επίσης, ευδιάκριτη είναι και η αντιστοίχιση και πλαισίωσή τους από το φωτογραφικό – εικονογραφικό υλικό. Ειδικότερα, τις περισσότερες φορές παίρνουν το σχήμα των εκθεμάτων που συνοδεύουν, δημιουργώντας ένα οπτικό παιχνίδισμα.

Ένα στοιχείο, που επίσης έχει χρησιμοποιήσει ο οδηγός και αφορά συγχρόνως στο περιεχόμενο, τον τρόπο γραφής και τη μορφή των κειμένων είναι η χρήση τίτλων, οι οποίοι έχουν γραφεί με τρόπο, που να κεντρίζει την περιέργεια των παιδιών⁷⁰ (σε μορφή ερωτήσεων, με επιφωνηματικές εκφράσεις, με συναισθηματικό περιεχόμενο, με χρήση οικείων φράσεων - ακόμη και από δημοφιλείς τηλεοπτικές εκπομπές, γνωστών παροιμιών, χιουμοριστικών και μεταφορικών στοιχείων, χρήση πρώτου προσώπου για λόγους αμεσότητας) και να τους ωθεί στην μετέπειτα ανάγνωση των κειμένων.

---

⁶⁹ Για την τυπογραφική μορφή του κειμένου και το πώς αυτή επηρεάζει τον αναγνώστη/ την αναγνώστρια βλ. Βάμβουκα (1984, 23-26 και παράρτημα σελ. 77-78), Σολωμονίδου (1999, 78-79).

⁷⁰ Βλ. Κουβέλη (2000,54 και 73). Η Κουβέλη βέβαια (εδώ και σε όλες τις προηγούμενες παραπομπές που έγιναν σε αυτή και αφορούν τα κείμενα) αναφέρεται στα κείμενα μιας έκθεσης σε μουσειακό χώρο, όμως ο συσχετισμός τους με τα κείμενα του οδηγού, που επεξηγούν την νεολιθική έκθεση του Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου, θεωρείται για λόγους συνάφειας αποδεκτός. Επίσης για «τη σύλληψη του περιεχομένου από τον τίτλο του αναγνώσματος» βλ, Βάμβουκα (ό.π.,58).

3. Δραστηριότητες

Οι δραστηριότητες που περιλαμβάνει ο οδηγός βρίσκουν θεωρητική θεμελίωση στη θεωρία της πολλαπλής νοημοσύνης του Gardner⁷¹. Κάθε δραστηριότητα προάγει έναν ή περισσότερους τύπους νοημοσύνης, προσπαθώντας να προσεγγίσει το κάθε παιδί ξεχωριστά, δίνοντας έμφαση στις προσωπικές του κλίσεις αλλά και καλλιεργώντας παράλληλα δεξιότητες σε διαφορετικούς τομείς. Το σύνολο των δραστηριοτήτων έχει σκοπό, να κάνει πιο βιωματική την προσέγγιση των νεολιθικών εκθεμάτων του Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου από το παιδί, διευκολύνοντας τη μεταξύ τους επικοινωνιακή σχέση και εμπλουτίζοντας πολύπλευρα τη μουσειακή (πραγματική ή εικονιστική) εμπειρία. Οι δραστηριότητες προτείνονται προς εφαρμογή κατά τη διάρκεια της μουσειακής επίσκεψης (ή σε άλλη περίπτωση, της ανάγνωσης του οδηγού), αλλά και μετά από αυτή, μετατρέποντας τον οδηγό από στατικό σε ενεργητικό μέσο επικοινωνίας του μουσείου. Σε αυτό βοηθά σε μεγάλο μέρος το **ένθετο υλικό**, που παρέχει ο οδηγός (περιέχει ένα κομμάτι επεξεργασμένου πηλού ατομικής χρήσης για την δημιουργία πήλινων ειδωλίων ή άλλων πήλινων αντικειμένων, ξυλοχρώματα για ζωγραφική και διακόσμηση, δερμάτινο κορδόνι και χάντρες για την κατασκευή κοσμήματος, μολύβι για σημειώσεις και σχέδια).

Ο οδηγός, επειδή σχετίζεται με τα μουσειακά αντικείμενα, προάγει σταθερά τρεις από τις οκτώ νοημοσύνες του Gardner, τη **λογικομαθηματική νοημοσύνη**, τη **νοημοσύνη του χώρου** και τη **νοημοσύνη του σώματος**, αφού σύμφωνα με τον ίδιο, αυτές συμπληρώνουν μια τριάδα από νοημοσύνες, που σχετίζονται με το αντικείμενο. (Παпанελοπούλου, 2002, 138-139). Πιο αναλυτικά, αυτό συμβαίνει επειδή η λογικομαθηματική ευφυΐα «ξεπηδά από την προτυποποίηση των αντικειμένων σε αριθμητικές διευθετήσεις», η χωρική ευφυΐα, επειδή «εστιάζεται στην ικανότητα του ατόμου να μετασχηματίζει αντικείμενα - συμπεριλαμβανομένου και του σώματός του - εντός του χωροταξικού περιβάλλοντος» και η σωματική ευφυΐα επειδή «όταν εστιάζεται εσωτερικά, περιορίζεται στην άσκηση του σώματος, ενώ όταν εστιάζεται προς τα έξω περιλαμβάνει σωματική δράση ή κίνηση πάνω σε αντικείμενα» (Παпанελοπούλου, ό.π.). Επίσης, ο οδηγός από τη φύση του, ως έντυπο επικοινωνιακό και διδακτικό μέσο, προάγει σε όλη του την έκταση, τη **γλωσσική νοημοσύνη**, αφού απαραίτητη προϋπόθεση του αποτελεί η ανάγνωση, δραστηριότητα που προάγει το συγκεκριμένο τύπο νοημοσύνης. (ό.π., 271). Κάτι ανάλογο ισχύει και με τη **χωρική νοημοσύνη**, αφού: α) βασικό δομικό στοιχείο του οδηγού αποτελεί το φωτογραφικό/ εικονογραφικό υλικό,⁷² του οποίου η θέαση, η παρατήρηση⁷³ και η

⁷¹ Βλ. παραπάνω «Θεωρητική θεμελίωση του οδηγού – Θεωρία της πολλαπλής νοημοσύνης».

⁷² Βλ. παραπάνω «φωτογραφικό – εικονογραφικό υλικό οδηγού».

⁷³ Ιδιαίτερα η θέαση και η παρατήρηση, αποτελούν βασικές λειτουργίες της μουσειακής επίσκεψης, που πραγματοποιούνται από τον κάθε επισκέπτη/ επισκέπτρια σε μικρό ή μεγάλο βαθμό. Για παράγοντες που επηρεάζουν τις δύο αυτές βασικές λειτουργίες της μουσειακής επίσκεψης βλ. Λέκκα (2003, 17-18, 25-28). Εξάλλου, για τα στάδια αντίληψης των πληροφοριών μέσα από την παρατήρηση βλ Μαγουλιώτης (2002,

αναλυτικότερη επεξεργασία του, αποτελούν δραστηριότητες, οι οποίες και στα τρία επίπεδα προωθούν το συγκεκριμένο τύπο νοημοσύνης (Παпанελοπούλου, 2002, 277-278) και β) ένας από τους στόχους του οδηγού⁷⁴ αποτελεί ο προσανατολισμός στους χώρους του μουσείου και η εξοικείωσή του μ'αυτούς, δραστηριότητα που επίσης προάγει τη χωρική νοημοσύνη (Παпанελοπούλου, ό.,π.).

Ειδικότερα:

- Δραστηριότητα σχεδίου και ζωγραφικής προσωπικού σπιτιού– σύγκριση με το νεολιθικό σπίτι: προάγει τη **χωρική** νοημοσύνη με τη ζωγραφική⁷⁵ (Παпанελοπούλου, 2002, 276 – 278), την **ενδοπροσωπική** νοημοσύνη με την προσωπική εικαστική έκφραση (Παпанελοπούλου, ό.π., 287 - 288) του κάθε παιδιού για το σπίτι του και τη σύγκρισή του με τα σπίτια των νεολιθικών ανθρώπων.
- Δραστηριότητα αναγνώρισης και καταγραφής των ζώων μέσα από τα νεολιθικά ειδώλια: προωθεί τη **χωρική** νοημοσύνη με την λεπτομερή παρατήρηση (ό.π., 276 -278) των ζωόμορφων ειδωλίων και τη **νατουραλιστική** νοημοσύνη με την αναγνώριση των αντίστοιχων ζώων (ό.,π. 160 -164), που αναπαριστούν.
- Δραστηριότητα κατασκευής τόξου: καλλιεργεί τη **νατουραλιστική** νοημοσύνη με το να βρίσκεται και να ασχολείται με το Φυσικό Κόσμο, να εντοπίζει και να αναγνωρίζει φυσικά υλικά (ό.π.) προκειμένου να συγκεντρώσει υλικά για να κατασκευάσει ένα τόξο, καθώς και τη **σωματική/ κιναισθητική** νοημοσύνη, με την κατασκευή (ό.π., 279 -282) του τόξου.
- Δραστηριότητα γλωσσικού κουίζ: καλλιεργεί τη **γλωσσική** νοημοσύνη, με την προτροπή του παιδιού να φέρει στη θύμησή του, να βρει και να πει τη συγκεκριμένη φράση (ό.π., 269 - 271) που περιέχει τη λέξη – κλειδί (το «σφονδύλι»).
- Εμβόλμοι στίχοι μουσικού τραγουδιού στο «διάλειμμα» του οδηγού: προωθεί τη **μουσική** νοημοσύνη, με το τραγούδι της Λιλιπούπολης για το μουσείο,⁷⁶ που τα παιδιά ενδεχομένως να το γνωρίζουν, να το τραγουδήσουν και να ψιθυρίσουν τη μελωδία του ή ακόμη και αν δεν το γνωρίζουν, μπορούν να φανταστούν ή να επινοήσουν μια μελωδία για το συγκεκριμένο τραγούδι ή να το χρησιμοποιήσουν με όποιο τρόπο θέλουν εκείνα (ό.π., 282 - 284). Επιπλέον, η προτροπή του οδηγού να ξεκουραστούν και να χαλαρώσουν με ένα τραγούδι,

---

80 -81), για την παρατήρηση και την οπτική αντίληψη βλ συγκεκριμένα (ό.π., 82 -89). Σημαντικές πληροφορίες για θέματα σχετικά με την παρατήρηση δίνει ο Μαγουλιώτης τμηματικά σε όλο το δεύτερο μέρος του συγγράμματος, ό.π. (68 -138).

⁷⁴ Βλ. παραπάνω «Στοχοθεσία του οδηγού».

⁷⁵ Για το παιδικό σχέδιο και τη ζωγραφική βλ. και Μαγουλιώτης (ό.π.,43 -44), Chapman (1993,185).

⁷⁶ Από το CD «Εδώ Λιλιπούπολη», Μουσική: Νίκου Κυπουργού, Δημήτρη Μαραγκόπουλου και Λένας Πλάτωνος, Στίχοι: Μαριανίνας Κριεζή.

ενισχύει τη διάθεση για μουσική, άρα και την προώθηση της μουσικής νοημοσύνης (ό.π.).

- Δραστηριότητα ζωγραφικής διακόσμησης νεολιθικής κούπας: προάγει τη **χωρική** νοημοσύνη, προτρέποντας το παιδί να διακοσμήσει (ό.π., 276 – 278) τη νεολιθική κούπα, παίρνοντας έμπνευση από τα νεολιθικά αγγεία που βλέπει στο μουσείο (ή μόνο στις σελίδες του οδηγού).
- Δραστηριότητα καταγραφής προσωπικών συναισθημάτων: καλλιεργεί την **ενδοπροσωπική** νοημοσύνη, αφού προωθεί το παιδί να αναγνωρίσει τα προσωπικά του συναισθήματα (ό.π., 287 – 288), κοιτάζοντας τα ανθρωπόμορφα νεολιθικά ειδώλια
- Δραστηριότητα πηλοπλαστικής: προωθεί τη **χωρική** και τη **σωματική/κιναισθητική** νοημοσύνη, με την παρότρυνση να δημιουργήσει ένα πλήνιο ειδώλιο (ό.π., 276 – 278 και 279 - 282)⁷⁷, όπως τα νεολιθικά και την **ενδοπροσωπική** νοημοσύνη με το να εκφραστεί επιχειρώντας μια προσωπική δημιουργία (ό.π., 287-288).
- Δραστηριότητα δραματοποίησης⁷⁸: καλλιεργεί την **ενδοπροσωπική** και τη **διαπροσωπική** νοημοσύνη, προτρέποντας το παιδί να συναισθανθεί το μικρό αγαματάκι και να του δείξει τη συμπαράστασή του (ό.π., 287 – 288 και 284 - 287), με το να καθίσει και αυτό κοντά του στην ίδια στάση με εκείνο, προωθώντας έτσι και τη **σωματική / κιναισθητική** νοημοσύνη αλλά και τη **χωρική** νοημοσύνη (ό.π., 276 – 278 και 279 - 282).
- Δραστηριότητα με αριθμούς και υποθέσεις: προάγει τη **λογικομαθηματική** νοημοσύνη, προτείνοντας στο παιδί να κάνει κάποιους συλλογισμούς, να χρησιμοποιήσει αριθμούς και να λύσει ένα μικρό πρόβλημα (ό.π., 273 -274), σχετικό με μια νεολιθική σφραγίδα καθώς και τη **χωρική** νοημοσύνη, αφού προτρέπει το παιδί να μεταφερθεί με τη φαντασία του στους χώρους δουλειάς ενός αρχαιολόγου (ό.π., 276 – 278).
- Δραστηριότητα προσωπικής συνέντευξης: καλλιεργεί τη **διαπροσωπική** νοημοσύνη, ωθώντας το παιδί να ζήσει μια φανταστική κατάσταση, με το να συναντήσει ένα νεολιθικό άνθρωπο και να συνδιαλεχθεί μαζί του (ό.π., 284 - 287).
- Δραστηριότητα κατασκευής κοσμήματος: προωθεί τη **σωματική/ κιναισθητική** νοημοσύνη, παροτρύνοντας το παιδί να δημιουργήσει ένα κόσμημα (ό.π., 279 – 282), παρόμοιο με εκείνο των νεολιθικών ανθρώπων καθώς και τη **διαπροσωπική**, αν το κόσμημα αποτελέσει το έναυσμα για διαπροσωπική και κοινωνική επαφή (χαρίζοντάς το σε κάποιο άλλο πρόσωπο) (ό.π., 284 – 287).

⁷⁷ Για τη γλυπτική, ως τρόπος έκφρασης του παιδιού βλ. και Μαγουλώτης (ό.π. 44 -45), Charman (1993,187).

⁷⁸ Για τη δραματοποίηση βλ. σχετικά Άλκηστις (1998).

- Δραστηριότητα ερμηνείας του χάρτη: καλλιεργεί τη **χωρική** νοημοσύνη, προωθώντας το παιδί να επεξεργαστεί το χάρτη (ό.π., 276 - 278) της νεολιθικής και σύγχρονης Θεσσαλίας και τα στοιχεία, που μας δίνει και να καταλήξει σε συμπεράσματα.
- Κινητικό παιχνίδι: προάγει τη **σωματική/κιναισθητική** νοημοσύνη, προτείνοντας στο παιδί να παίζει ένα κινητικό παιχνίδι (ό.π., 279 – 282), με αντικείμενο τα νεολιθικά αγαλματάκια, που είδε μέσα στο μουσείο και τη **χωρική** νοημοσύνη, αφού το παιδί παίζοντας πρέπει να μετασχηματίσει το σώμα του σε αντικείμενο μέσα στο χώρο (ό.π., 276 – 278). Επίσης, καλλιεργεί τη **διαπροσωπική** νοημοσύνη, μέσω της επικοινωνίας και της αλληλεπίδρασης με τα άλλα παιδιά (ό.π., 284 – 287), που επιτυγχάνεται με το παιχνίδι, καθώς και τη **νατουραλιστική** νοημοσύνη, παροτρύνοντας το παιδί να παίζει, απελευθερωμένο από τις δεσμεύσεις του κλειστού χώρου, στον μεγάλο, κατάφυτο κήπο του μουσείου, όπου συνυπάρχει πλήθος φυσικών και τεχνητών στοιχείων, που μπορεί να έρθει σε επαφή και να γνωρίσει (ό.π., 160 -164).⁷⁹
- Μουσικό παιχνίδι: καλλιεργεί τη **μουσική** νοημοσύνη, προτείνοντας στο παιδί να τραγουδήσει, να σφυρίξει ή να ψιθυρίσει ένα τραγούδι, μια μελωδία ή ένα σκοπό(ό.π., 282 – 284). Επίσης, προάγει τη **χωρική** νοημοσύνη, αφού το παιδί πρέπει να αναπαραστήσει νοερά τα μουσειακά αντικείμενα (ό.π. 276 -278) Τέλος, προωθεί τη **διαπροσωπική** νοημοσύνη, μέσω της επικοινωνιακής και αλληλεπιδραστικής σχέσης που αναπτύσσεται, όταν το παιχνίδι παίζεται με τη συμμετοχή και άλλων παιδιών (ό.π., 284 – 287).

Συνοψίζοντας, ο οδηγός με τη συγκεκριμένη δομή του, επεδίωξε να έχει μια «υπαρξιακή εμπειρία συνάντησης» με το παιδί, προάγοντας και καλλιεργώντας το παιδαγωγικό πνεύμα (Μπακιρτζής, 2004, 168-169).

III.7. ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΟΔΗΓΟΥ

Μετά την ολοκλήρωση του σχεδιασμού και της ανάπτυξης του οδηγού, ακολούθησε η παραγωγή του⁸⁰, σε μια πρώτη πειραματική μορφή, προσαρμοσμένη όσο το δυνατόν περισσότερο στις ανάγκες των παιδιών, όπου απευθύνεται. Συγκεκριμένα, το μέγεθος των φύλλων του οδηγού αποφασίστηκε να είναι μικρότερο από αυτό του Α4, όπου

⁷⁹ Για τη συμβολή του παιχνιδιού γενικότερα στην εξέλιξη του παιδιού, βλ. Φιλίππας (ό.π., 47 -53).

⁸⁰ Με τα προσωπικά μέσα που διέθετε η γράφουσα (σύστημα Η/Υ οικιακής χρήσης) και μέσα στα πλαίσια μιας πτυχιακής εργασίας.

γράφεται κατά τον τυπικό και καθιερωμένο τρόπο μια πτυχιακή εργασία, ώστε ο οδηγός να χρησιμοποιείται και να μεταφέρεται πιο εύκολα από τα παιδιά, κατά κύριο λόγο στο μουσείο. Έτσι, αφού μετρήθηκε το απαιτούμενο μέγεθος στα φύλλα του οδηγού, τυπώθηκαν ανάλογα και κόπηκαν σε τυπογραφείο, δίνοντας στον οδηγό την τελική του μορφή.

III.8. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΟΔΗΓΟΥ

III.8.1. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Μετά την παραγωγή του οδηγού στην πειραματική του μορφή ακολούθησε η αξιολόγησή του. Πρόκειται για μια φάση διαμορφωτικής αξιολόγησης,⁸¹ αφού η ολική του αξιολόγηση θα πραγματοποιηθεί σε περίπτωση, που ο οδηγός ξεφεύγοντας μορφολογικά από μια επικοινωνιακή και εκπαιδευτική πρόταση για το χώρο του μουσείου, τεθεί σε νέα βάση παραγωγής, μέσα σε «πραγματικά» δεδομένα..⁸²

Η αξιολόγηση πραγματοποιήθηκε παράλληλα σε δύο επίπεδα: το ένα αφορούσε στη χρήση του οδηγού κατά τη διάρκεια επίσκεψης στο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου, για το οποίο σχεδιάστηκε και αναπτύχθηκε ο συγκεκριμένος οδηγός και το άλλο αφορούσε στη χρήση του οδηγού με ανάγνωση και αξιοποίηση στο σπίτι, αφού ο οδηγός αποτελεί και ένα βιβλίο, το οποίο θα μπορούσε κάποιος να προμηθευτεί και εκτός μουσείου. Η ερευνητική διαδικασία της αξιολόγησης πραγματοποιήθηκε από τις 29/ 5/ 2005 έως τις 5/ 6/2005. Έλαβαν μέρος συνολικά 28 άτομα, από τα οποία τα 14 ήταν παιδιά ηλικίας 9-14 χρόνων και τα υπόλοιπα 14 ενήλικες. Κρίθηκε αναγκαίο, ο οδηγός να αξιολογηθεί όχι μόνο από την ομάδα – στόχο, όπου και απευθύνεται, δηλαδή παιδιά ηλικίας 9 -12 χρόνων αλλά και από ενήλικες και κυρίως από γονείς και εκπαιδευτικούς, οι οποίοι είναι αυτοί που ουσιαστικά θα εγκρίνουν και θα προβούν στην αγορά ενός τέτοιου οδηγού για τα παιδιά τους, μέσα και έξω από το χώρο του μουσείου. Από τα 28 άτομα, τα 13 πήραν μέρος στην αξιολόγηση του οδηγού στο μουσείο και τα 15 στην αξιολόγησή του στο σπίτι. Πρόκειται κυρίως για γονείς, αρκετοί από τους οποίους είναι και εκπαιδευτικοί, με τα παιδιά τους, ενώ λιγότεροι είναι οι συμμετέχοντες/ουσες, που δεν υπόκεινται σε αυτό το σχήμα αλλά έχουν σχέση με το αντικείμενο λόγω του επαγγέλματός τους (μία εκπαιδευτικός, μία ιστορικός/ αρχαιολόγος, μία βιβλιοθηκονόμος σε βιβλιοθήκη ενός «κέντρου δημιουργικής απασχόλησης παιδιών» και ένας βιβλιοπώλης. Αξιοσημείωτη είναι η περίπτωση

⁸¹ Για τη φάση της διαμορφωτικής αξιολόγησης, αλλά και την αξιολόγηση στα μουσεία γενικότερα βλ. Μουσουρή (1999).

⁸² Κάτι τέτοιο σημαίνει πως ο συγκεκριμένος οδηγός θα έχει εγκριθεί από τους αρμόδιους φορείς, και θα πρόκειται να εκδοθεί και να κυκλοφορήσει προς πώληση στο μουσείο ή και έξω από αυτό.

οικογένειας, που συμμετείχε στην αξιολόγηση του οδηγού, όπου ο οδηγός αξιολογήθηκε από τρεις γενιές μέσα στο πλαίσιο της ίδιας μουσειακής επίσκεψης (παππούς – μητέρα – δύο παιδιά), κάτι που έδωσε στην αξιολόγηση ένα εύρος φάσματος σε ηλικία, οπτικές και εκτιμήσεις. Όσον αφορά στα παιδιά, συμμετείχαν στην αξιολόγηση και τρία παιδιά 14 χρόνων, δηλαδή εκτός των ηλικιών, στις οποίες ο οδηγός απευθύνεται, με την ιδιότητά τους, ως μεγαλύτερα αδέρφια στις οικογένειες, που πήραν μέρος στην αξιολόγηση, γεγονός που δεν αποτέλεσε αρνητικό στοιχείο, αντίθετα σκιαγράφησε τα ενδιαφέροντα και τις στάσεις του εφηβικού κοινού απέναντι σε έναν τέτοιο οδηγό.

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε ήταν το ερωτηματολόγιο, που συμπληρώνεται επί τόπου. Συγκεκριμένα σχεδιάστηκαν τέσσερα ερωτηματολόγια, ένα για κάθε ομάδα αξιολόγησης του οδηγού, αφού η κάθε μία από αυτές έχει τα δικά της χαρακτηριστικά, που επηρεάζουν τη διαδικασία της αξιολόγησης, τα οποία έπρεπε να ληφθούν υπόψη (ηλικία, αναγνωστικό – λεκτικό εξελικτικό επίπεδο, χώρος διεξαγωγής της αξιολόγησης). Έτσι, καθένα από τα ερωτηματολόγια αφορούσε αντίστοιχα:

- ✓ την ομάδα των παιδιών, που αξιολόγησαν τον οδηγό μετά από χρήση στο μουσείο,
- ✓ την ομάδα των ενηλίκων, που αξιολόγησαν τον οδηγό επίσης μετά από χρήση στο μουσείο,
- ✓ την ομάδα των παιδιών, που αξιολόγησαν τον οδηγό μετά από χρήση του οδηγού στο σπίτι και
- ✓ την ομάδα των ενηλίκων, που αξιολόγησαν τον οδηγό επίσης μετά από χρήση του οδηγού στο σπίτι.⁸³

Όλες οι ερωτήσεις είναι κλειστές με προκαθορισμένες απαντήσεις, εκτός από δύο επιλογές απάντησης, που θεωρούνται ότι ανταποκρίνονται σε ανοιχτού τύπου ερώτηση, λειτουργώντας συμπληρωματικά σε κλειστές κατά τα άλλα ερωτήσεις.⁸⁴ Για τα υπόλοιπα στοιχεία των ερωτηματολογίων της αξιολόγησης (τρόπος γραφής, τυπογραφική μορφή) αλλά και για τη μεθοδολογία επεξεργασίας και ανάλυσης των αποτελεσμάτων (κωδικοποίηση, μέσα επεξεργασίας αποτελεσμάτων) ίσχυσε ό,τι και για το ερωτηματολόγιο της έρευνας κοινού, που προηγήθηκε.⁸⁵

Οι στόχοι των ερωτηματολογίων ήταν οι εξής:

- Να σκιαγραφήσουν τη μουσειακή εμπειρία, που είχαν, παιδιά και ενήλικες, με τη χρήση του οδηγού (ή που θα είχαν, για όσους/ες χρησιμοποίησαν τον οδηγό στο σπίτι).
- Να σκιαγραφήσουν την εμπειρία, μικρών και μεγάλων από τη χρήση του οδηγού στο σπίτι.

⁸³ Για τα ερωτηματολόγια της αξιολόγησης βλ. παράρτημα 3.

⁸⁴ Συγκεκριμένα, βλ. στα ερωτηματολόγια της αξιολόγησης, ερώτηση 2 και 3.

⁸⁵ Βλ. παραπάνω «Έρευνα κοινού, η ταυτότητα της έρευνας – μεθοδολογία».

- Να διερευνήσουν τις απόψεις μικρών και μεγάλων, όσον αφορά στη μορφή και το περιεχόμενο του οδηγού (φωτογραφικό και εικονογραφικό υλικό, κείμενα , δραστηριότητες).
- Να εντοπίσουν τα αρνητικά στοιχεία του οδηγού, αν υπάρχουν.
- Να καταγράψουν την ύπαρξη ή μη ενδιαφέροντος, από μικρούς και μεγάλους για επόμενα παρόμοια τεύχη του οδηγού.
- Να διερευνήσουν επίσης την ύπαρξη ή μη του ενδιαφέροντός τους για την αγορά του συγκεκριμένου οδηγού.
- Να διαπιστώσουν – από γονείς και εκπαιδευτικούς- το χαρακτήρα του οδηγού, ως παιδαγωγικά κατάλληλο έντυπο.
- Να διερευνήσουν τις απόψεις των γονέων και εκπαιδευτικών για τη συμβολή του οδηγού σε μια ενεργητική προσέγγιση της νεολιθικής έκθεσης με τα παιδιά τους.
- Να διαπιστώσουν την διάθεση μικρών και μεγάλων για μια περαιτέρω χρήση του οδηγού στο σπίτι (από αυτούς/ες που το χρησιμοποίησαν στο μουσείο), άρα και διάθεση διατήρησης και ενθύμησης της βιωμένης μουσειακής εμπειρίας και τέλος,
- Να εντοπίσουν την παροχή κινήτρου και ώθησης από τον οδηγό για επίσκεψη στο μουσείο (σε όσους/ες χρησιμοποίησαν τον οδηγό στο σπίτι).

III.8.2. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

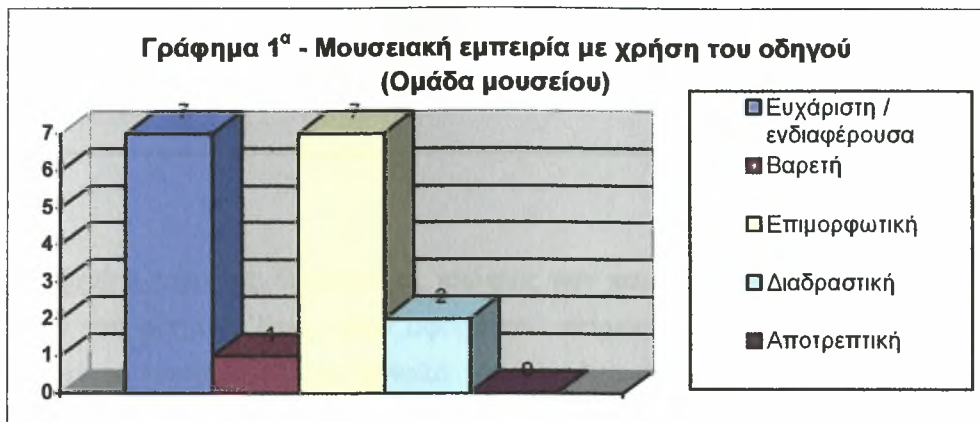
1^η ομάδα Ερωτηματολογίων: για Παιδιά

Ερωτηματολόγιο 1: χρήση του οδηγού στο μουσείο

Ερωτηματολόγιο 2: χρήση του οδηγού στο σπίτι

Η πρώτη ερώτηση σκιαγραφεί την εμπειρία των παιδιών από την επίσκεψή τους στο μουσείο, με χρήση του οδηγού κατά τη διάρκειά της και την υποτιθέμενη εμπειρία από μια επίσκεψη στο μουσείο των παιδιών, που διάβασαν και χρησιμοποίησαν τον οδηγό στο σπίτι, καθώς και τις εκτιμήσεις τους από τη χρήση του οδηγού εκτός μουσείου. Έτσι, από τα 7 παιδιά που επισκέφτηκαν το μουσείο και χρησιμοποίησαν κατά τη διάρκεια της επίσκεψης τον οδηγό και τα 7 δήλωσαν πως ο οδηγός έκανε την επίσκεψή τους ευχάριστη και ενδιαφέρουσα, καθώς επίσης πως τους έμαθε πολλά πράγματα για τους νεολιθικούς ανθρώπους, που ζούσαν στην περιοχή της Θεσσαλίας και τη ζωή τους. Επίσης, από τα 7 παιδιά, τα 2 απάντησαν επιπρόσθετα, ότι ο οδηγός τους «έκανε να σκεφτούν αλλά και να κάνουν πράγματα, που δε φαντάζονταν ότι θα έκαναν σε ένα μουσείο!», δηλαδή είχαν μια

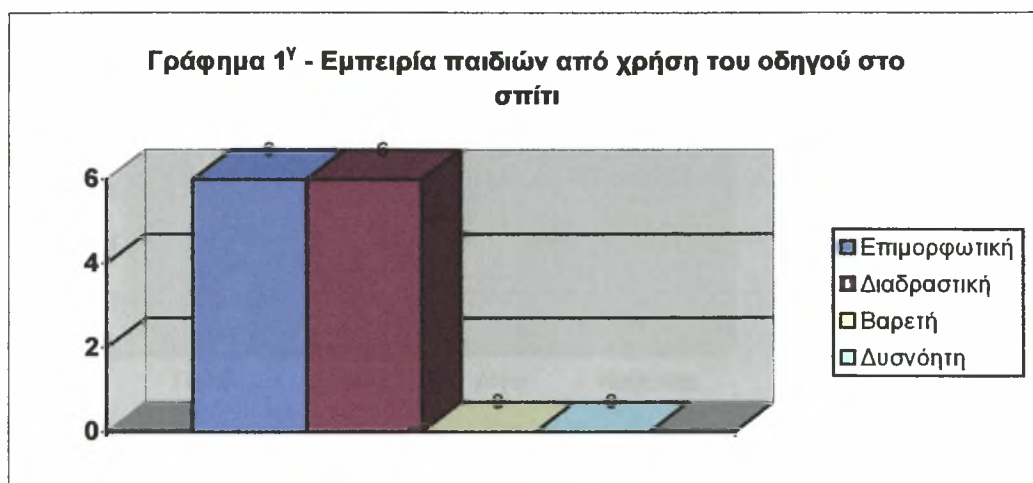
διαδραστική μουσειακή εμπειρία. Εξάλλου, ένα παιδί απάντησε ακόμη, εκτός από τις δύο προηγούμενες απαντήσεις, ότι ο οδηγός «τον έκανε να βαρεθεί», στοιχείο που βέβαια είναι σημαντικό για την αξιολόγηση του οδηγού, όμως έρχεται σε αντίθεση με τις δύο προηγούμενες απαντήσεις που έδωσε. Το γράφημα 1α απεικονίζει σχηματικά τις δηλώσεις των παιδιών.

Όσον αφορά στα παιδιά, που διάβασαν τον οδηγό στο σπίτι και τα 7 απάντησαν, πως ο οδηγός θα έκανε την επίσκεψή τους στο μουσείο ευχάριστη και ενδιαφέρουσα, ενώ τα 6 από αυτά απάντησαν ακόμη, πως με τις δραστηριότητες, που προτείνει ο οδηγός θα έβλεπαν διαφορετικά, ίσως καλύτερα, τα μουσειακά αντικείμενα, η προσέγγισή τους δηλαδή θα ήταν πιο ενεργητική με τη βοήθεια του οδηγού. Για την εμπειρία τους από τη χρήση του οδηγού στο σπίτι, τα 6 από τα 7 παιδιά απάντησαν, ότι έμαθαν πολλά πράγματα για τους νεολιθικούς ανθρώπους της Θεσσαλίας και τη ζωή τους καθώς επίσης και ότι οι δραστηριότητες, που πρότεινε ο οδηγός ήταν τέτοιες, που μπορούσαν να τις κάνουν και στο σπίτι, είχαν δηλαδή μια διαδραστική εμπειρία σε σχέση με την επαφή τους με τα εκθέματα, ακόμα και από το σπίτι. Τα γραφήματα 1^β και 1^γ αντίστοιχα καταγράφουν τις δηλώσεις των παιδιών αυτής της ομάδας.

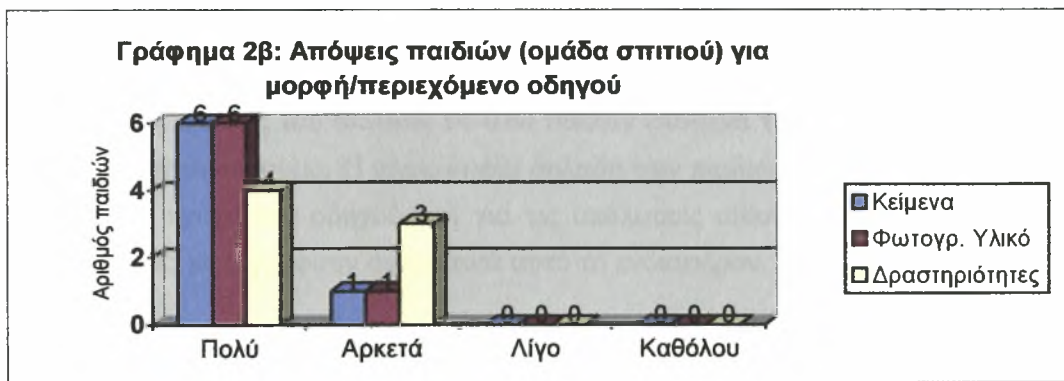
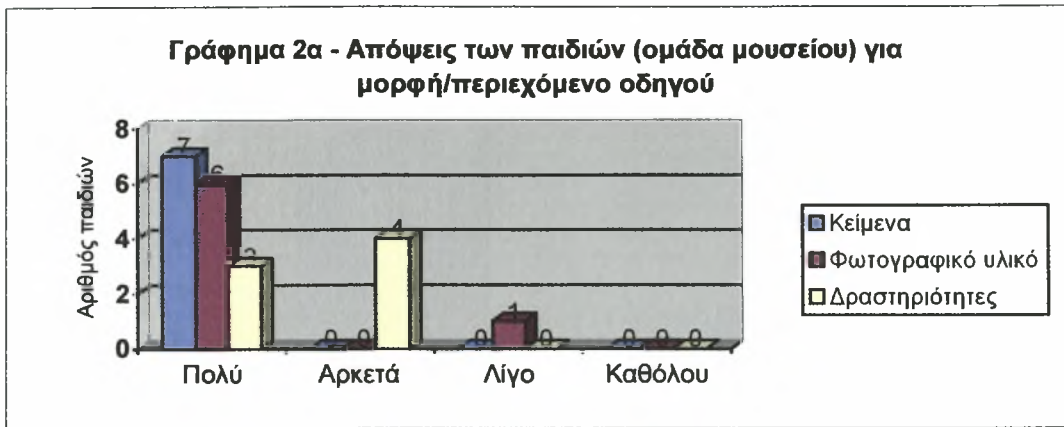
Η δεύτερη ερώτηση διερευνά τις απόψεις των παιδιών σχετικά με τη μορφή και το περιεχόμενο του οδηγού. Έτσι, όσον αφορά στα κείμενα του οδηγού όλα τα παιδιά που επισκέφτηκαν το μουσείο (7 στο σύνολό τους) απάντησαν πως τους άρεσαν πολύ, γιατί «έλεγαν πράγματα, που μπορούσαν να καταλάβουν», ενώ τα 6 από τα 7 παιδιά που διάβασαν τον οδηγό στο σπίτι έδωσαν την ίδια απάντηση, εκτός από ένα, που τα κείμενα του οδηγού του άρεσαν αρκετά. Όσον αφορά στο φωτογραφικό/ εικονογραφικό υλικό του οδηγού, από την ομάδα του μουσείου⁸⁶ (σύνολο 7 παιδιά) και στα 7 άρεσε πολύ, που ο οδηγός είχε φωτογραφίες, χάρτες και σκίτσα, ενώ από την ομάδα του σπιτιού,⁸⁷ την ίδια απάντηση έδωσαν τα 6 από τα 7 παιδιά και ένα (1) απάντησε πως του άρεσε αρκετά. Τέλος, όσον αφορά τις δραστηριότητες, από την ομάδα του μουσείου, σε 3 παιδιά άρεσαν πολύ και στα υπόλοιπα 4 άρεσαν αρκετά, ενώ από την ομάδα του σπιτιού σε 4 παιδιά άρεσαν πολύ και στα υπόλοιπα 3 αρκετά. Οι επιλογές απάντησης «λίγο» και «καθόλου» δεν απαντήθηκαν από κανένα παιδί, στοιχείο πολύ σημαντικό, διότι δείχνει, πως η μορφή και το περιεχόμενο του οδηγού άρεσαν και στις δύο ομάδες παιδιών σε υψηλό βαθμό αρεσκείας (πολύ – αρκετά)⁸⁸. Τα γραφήματα 2^α και 2^β απεικονίζουν σχηματικά τις απόψεις των παιδιών.

⁸⁶ Για λόγους συντομίας, θα ονομάζουμε έτσι τα παιδιά, που χρησιμοποίησαν τον οδηγό κατά τη διάρκεια της επίσκεψής τους στο μουσείο (συνολικά 7 παιδιά).

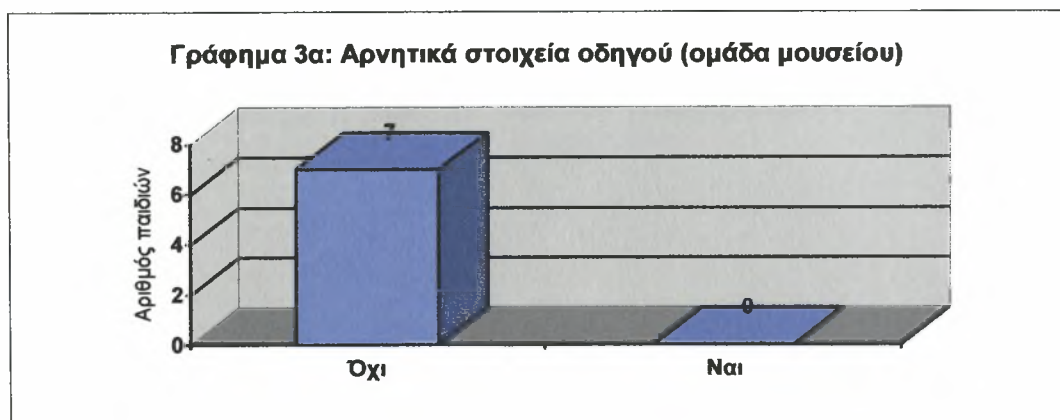
⁸⁷ Επίσης για λόγους συντομίας θα ονομάζουμε έτσι τα παιδιά, που διάβασαν και χρησιμοποίησαν τον οδηγό στο σπίτι (συνολικά 7 παιδιά).

⁸⁸ Στο σημείο αυτό, ίσως θα πρέπει να σημειωθεί, ότι συγκεκριμένα για την αξιολόγηση των δραστηριοτήτων, τρεις επιλογές απάντησης με το βαθμό προτίμησης «αρκετά» προήλθαν από έφηβους ηλικίας 14 χρόνων (αδέρφια των παιδιών της ομάδας – στόχου του οδηγού, ηλικίας 9 -12), στην οποία δεν απευθύνεται κυρίως ο οδηγός κι έτσι δε σχεδιάστηκε με γνώμονα τα ενδιαφέροντα της εφηβικής ηλικίας, οπότε είναι πιθανό να είναι έξω από τις προτιμήσεις τους. Θετικό πάντως είναι το στοιχείο, πως δεν τις απέρριψαν τελείως με τις επιλογές απάντησης «λίγο» ή «καθόλου».

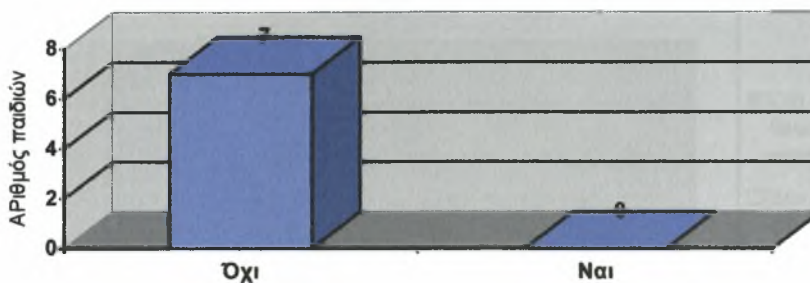

Η τρίτη ερώτηση επιδιώκει να διερευνήσει πιθανά αρνητικά στοιχεία του οδηγού, δηλαδή, αν υπήρχε στον οδηγό κάτι, που δεν άρεσε στα παιδιά. Κανένα παιδί, από τη μία ή την άλλη ομάδα δεν ανέφερε κάποιο αρνητικό στοιχείο, γεγονός, που δείχνει την απόλυτα καθολική αποδοχή του οδηγού από τα παιδιά.⁸⁹ Τα διαγράμματα 3^α και 3^β καταγράφουν εντυπωσιακά αυτήν την αποδοχή.

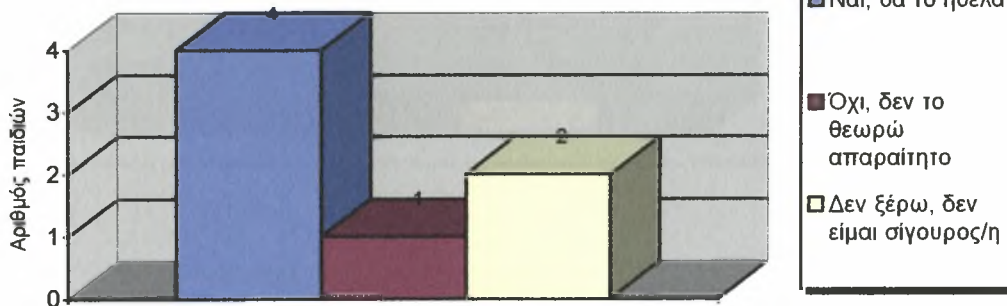
⁸⁹ Στοιχείο, που χαροποίησε ιδιαίτερα τη γράφουσα, αφού τα παιδιά (ηλικίας 9-12 ετών) αποτελούν την κυρίως ομάδα-στόχο του οδηγού.

Γράφημα 3β: Αρνητικά στοιχεία οδηγού (ομάδα σπιτιού)

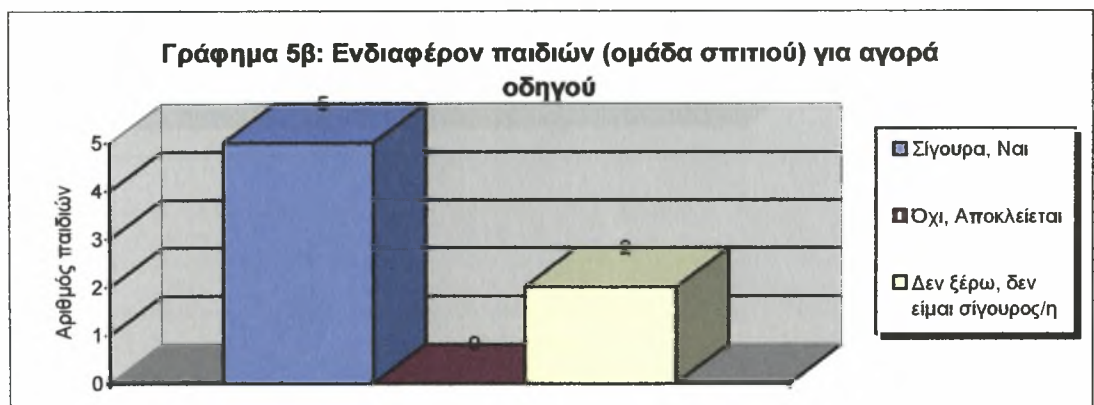
Η τέταρτη ερώτηση διερευνά το ενδιαφέρον των παιδιών για την ύπαρξη παρόμοιων τευχών του οδηγού, όσον αφορά στις υπόλοιπες αίθουσες του μουσείου. Από τα 7 παιδιά της ομάδας του μουσείου, τα 4 θα ήθελαν επόμενα τεύχη, ένα (1) παιδί δε θεωρεί κάτι τέτοιο απαραίτητο, και 2 παιδιά δε μπορούσαν να απαντήσουν με σιγουριά. Από τα 7 παιδιά της ομάδας του σπιτιού, τα 6 θα ήθελαν επόμενα τεύχη, ενώ ένα (1) παιδί απάντησε πως δεν ήταν σίγουρο. Η πλειοψηφία δηλαδή των παιδιών έδειξε ενδιαφέρον για επόμενα παρόμοια τεύχη του οδηγού και για τις υπόλοιπες αίθουσες του μουσείου. Τα γραφήματα 4^α και 4β καταγράφουν σχηματικά αυτό το ενδιαφέρον.

Γράφημα 4α: Ενδιαφέρον παιδιών (ομάδα μουσείου) για επόμενα τεύχη οδηγού

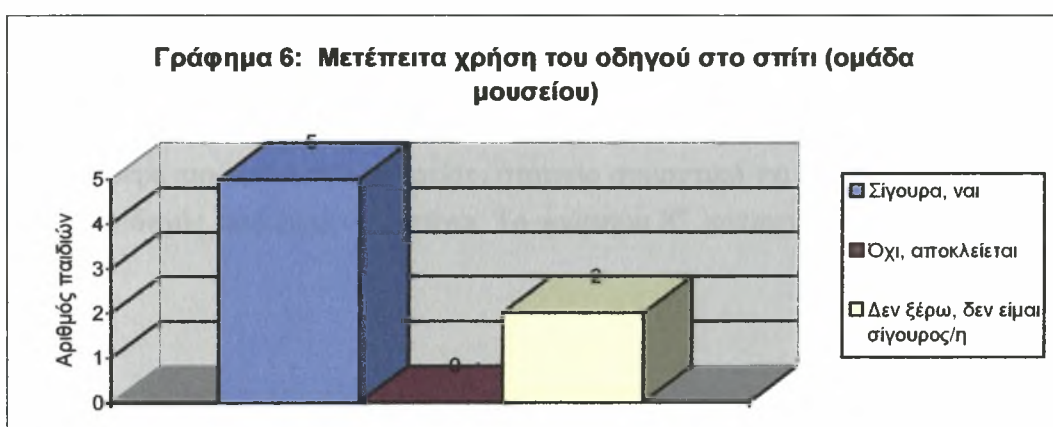

Η πέμπτη ερώτηση να επιδιώκει να διαπιστώσει το ενδιαφέρον των παιδιών για ενδεχόμενη αγορά του οδηγού. Η συντριπτική πλειοψηφία των παιδιών της ομάδας του μουσείου (6 στα 7 παιδιά) θα αγόραζε τον οδηγό, ενώ ένα (1) παιδί δεν ήταν σίγουρο. Στην ομάδα του σπιτιού διαπιστώθηκε κάτι ανάλογο, αφού 5 από τα 7 παιδιά θα αγόραζαν σίγουρα τον οδηγό, ενώ 2 δεν ήταν σίγουρα για κάτι τέτοιο. Οι δηλώσεις των παιδιών απεικονίζονται σχηματικά στα γραφήματα 5^α και 5β.

Η έκτη ερώτηση έχει διαφορετικό περιεχόμενο για τις δύο ομάδες παιδιών. Για τη μεν ομάδα του μουσείου επιδιώκει να διερευνήσει, αν θα διάβαζαν τον οδηγό ξανά κάποια στιγμή στο σπίτι, όπου 5 παιδιά απάντησαν πως σίγουρα θα το έκαναν, ενώ τα υπόλοιπα 2 δεν ήταν σίγουρα. Για τη δε ομάδα του σπιτιού επιδιώκει να διερευνήσει, αν ο οδηγός τους έδωσε κάποια ώθηση για να επισκεφθούν το μουσείο και να δουν από κοντά τα μουσειακά αντικείμενα, που περιλαμβάνει ο οδηγός. Από τα 7 παιδιά αυτής της ομάδας, τα 5 θα ήθελαν πολύ να επισκεφθούν το μουσείο, ενώ τα 2 επιθυμούν αρκετά μία ανάλογη επίσκεψη. Οι επιλογές «λίγο» ή «καθόλου» δεν απαντήθηκαν από κανένα παιδί, στοιχείο που δείχνει το ενδιαφέρον τους για μία μουσειακή επίσκεψη. Τα γραφήματα 6 και 7 καταγράφουν τις απαντήσεις των παιδιών των δύο ομάδων αντίστοιχα.

2^η ομάδα Ερωτηματολογίων Αξιολόγησης: για Ενήλικες
Ερωτηματολόγιο 3: χρήση του οδηγού στο μουσείο
Ερωτηματολόγιο 4: χρήση του οδηγού στο σπίτι

Η πρώτη ερώτηση επιχειρεί να σκιαγραφήσει, κατ' αντιστοιχία με τα ερωτηματολόγια 1 και 2 για τα παιδιά, την εμπειρία των ενηλίκων από την επίσκεψή τους στο μουσείο, με χρήση του οδηγού κατά τη διάρκειά της. Επίσης την εμπειρία, που θα αποκόμιζαν από μία μουσειακή επίσκεψη, οι ενήλικες, που διάβασαν τον οδηγό στο σπίτι καθώς και τις εκτιμήσεις τους από την αναγνωστική αυτή δραστηριότητα. Έτσι, από την ομάδα του μουσείου⁹⁰ (σύνολο 6 ατόμων) οι 5 απάντησαν πως είχαν μία ευχάριστη και ενδιαφέρουσα μουσειακή εμπειρία με τη χρήση του οδηγού. Επίσης, ότι προσέγγισαν την νεολιθική έκθεση «με πιο ενεργητικό τρόπο απ' ότι συνήθως» και ότι απέκτησαν γνώσεις για το νεολιθικό πολιτισμό της Θεσσαλίας. Ακόμη, 2 από τους 6 απάντησαν επίσης, ότι ο οδηγός τους «έφερε πιο κοντά στο μουσείο», στοιχείο σημαντικό για τους επικοινωνιακούς στόχους, που ο οδηγός επιδιώκει να πετύχει. Το γράφημα 8^α καταγράφει σχηματικά αυτές τις εκτιμήσεις.

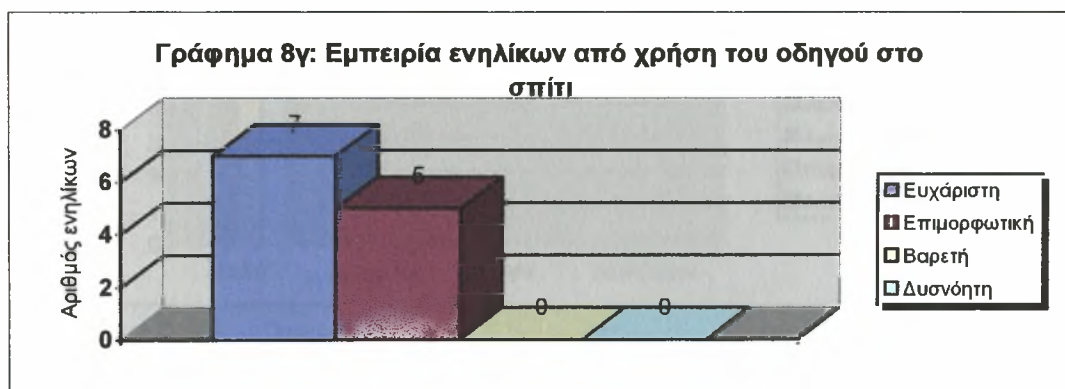

Όσον αφορά την ομάδα του σπιτιού (σύνολο 8 ατόμων) οι 7 πιστεύουν ότι ο οδηγός θα έκανε την επίσκεψή τους στο μουσείο ευχάριστη και ενδιαφέρουσα, ενώ 6 απάντησαν πως θα προσέγγιζαν την έκθεση πιο ενεργητικά με τη βοήθεια του οδηγού και 5 ενήλικες πως θα τους έφερνε πιο κοντά στο μουσείο. Από τη χρήση του οδηγού στο σπίτι, οι 5 δήλωσαν πως απέκτησαν γνώσεις για το νεολιθικό πολιτισμό της Θεσσαλίας και οι 7 πως

⁹⁰ Για λόγους συντομίας θα ονομάζουμε με ανάλογο τρόπο, όπως αναφέρθηκε προηγουμένα και για τα παιδιά, «ομάδα μουσείου» τους ενήλικες, που αξιολόγησαν τον οδηγό μετά από χρήση του στο μουσείο και «ομάδα σπιτιού» τους ενήλικες, που αξιολόγησαν τον οδηγό μετά από ανάγνωση και χρήση στο σπίτι.

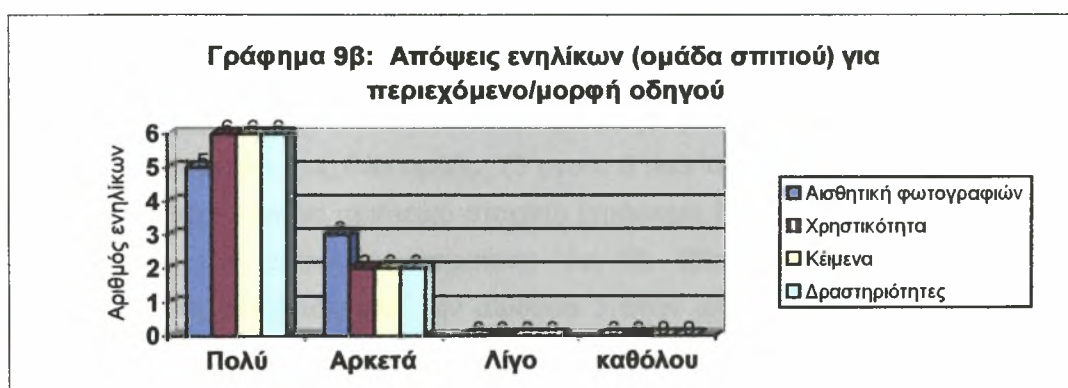
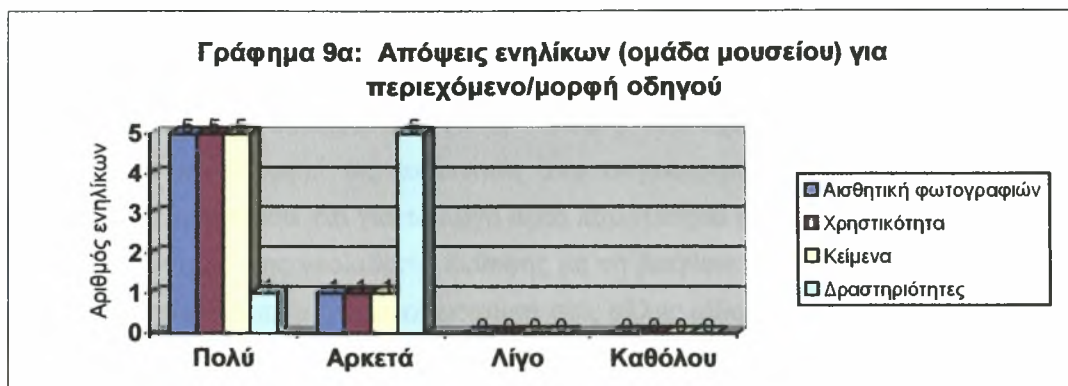

πέρασαν ευχάριστα κατά τη διάρκεια ανάγνωσης του οδηγού. Τα διαγράμματα 8^β και 8^γ καταγράφουν τις δηλώσεις αυτής της ομάδας ενηλίκων.

Η δεύτερη ερώτηση επιδιώκει να διερευνήσει τις απόψεις των ενηλίκων για τη μορφή και το περιεχόμενο του οδηγού. Έτσι, όσον αφορά το φωτογραφικό υλικό οι 5 από την ομάδα του μουσείου, σε σύνολο 6 ατόμων απάντησαν πως τους άρεσε πολύ η αισθητική του απόδοση ενώ μόνο σε έναν (1) άρεσε αρκετά. Από την ομάδα του σπιτιού, σε 6 από τους 8 άρεσε επίσης πολύ η αισθητική του απόδοση ενώ σε 3 άρεσε αρκετά. Για τη χρηστικότητα δε των φωτογραφιών, από την πρώτη ομάδα, οι 5 απάντησαν πως οι φωτογραφίες διευκολύνουν πολύ την αναγνώριση / ταύτιση των εκθεμάτων, ενώ μόνο ένας (1) απάντησε «αρκετά». Από τη δεύτερη ομάδα, για το ίδιο θέμα, οι 6 απάντησαν «πολύ» και 2 «αρκετά». Όσον αφορά στα κείμενα του οδηγού, άρεσαν πολύ στην συντριπτική πλειοψηφία και των δύο ομάδων (5 από τους 6 και 6 από τους 8 αντίστοιχα). Οι δραστηριότητες του οδηγού από την ομάδα του μουσείου μόνο σε έναν (1) ενήλικα άρεσαν πολύ και στους υπόλοιπους 5 αρκετά, ενώ στην ομάδα του σπιτιού άρεσαν στη συντριπτική τους πλειοψηφία (6 στους 8). Στην κρίσιμη αυτή ερώτηση, που διερεύνησε τις απόψεις των ενηλίκων για τη μορφή και το περιεχόμενο του οδηγού, δεν απαντήθηκαν οι επιλογές

«λίγο» ή «καθόλου», στοιχείο ιδιαίτερα ενθαρρυντικό για τον οδηγό. Τα γραφήματα 9^α και 9^β αποτυπώνουν τις απόψεις και των δύο ομάδων ενηλίκων.

Η δεύτερη ερώτηση περιελάμβανε και μία επιλογή απάντησης ανοιχτού τύπου, που αφορούσε την καταγραφή κάποιου άλλου στοιχείου που άρεσε ιδιαίτερα από τον οδηγό. Οι απαντήσεις, που σημειώθηκαν είχαν διαφορετικό περιεχόμενο και δεν συνέτρεχε λόγος για ομαδοποίηση τους με λέξεις κλειδιά (όσον αφορά στην επεξεργασία και ανάλυσή τους)⁹¹, έτσι αναφέρονται εδώ μία προς μία. Συγκεκριμένα, περισσότερο σχολιάζουν τον οδηγό στην ολότητά του παρά αναφέρουν κάποιο θετικό στοιχείο του.

Έτσι, καταγράφοντας αυτές τις απαντήσεις, ένας ενήλικας σημείωσε πως ήταν «εύστοχη η αναφορά της εποχής σε κάθε σελίδα», εννοώντας προφανώς την κεφαλίδα «Εποχή του Λίθου», που υπάρχει σε κάθε σελίδα του οδηγού.⁹² Ένας ενήλικας ανέφερε την «εύκολη πρόσβαση στην πληροφορία, που σου προσφέρει ο οδηγός» και ότι επίσης «κάνει εύκολη την προσέγγιση της έκθεσης με ενεργητικό τρόπο» ενώ ένας άλλος χαρακτήρισε σημαντικό το «συσχετισμό και τη σύγκριση του χθες με το σήμερα, που ο οδηγός

⁹¹ Βλ. όπως παραπάνω, «Έρευνα κοινού, η ταυτότητα της έρευνας - μεθοδολογία».

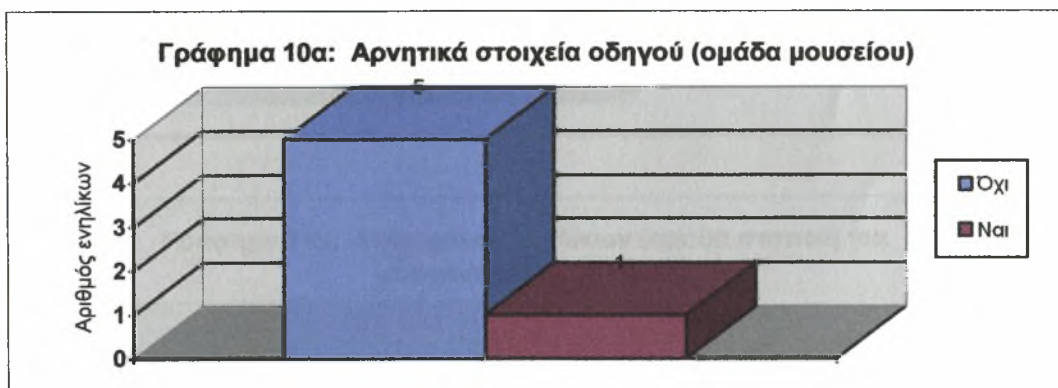
⁹² Αυτή είναι ίσως και η μοναδική απάντηση, που αφορά σε ένα μεμονωμένο στοιχείο του οδηγού, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες σχετικές απαντήσεις, που αφορούν γενικά τον οδηγό, στην ολότητά του, όπως προαναφέρθηκε.

προωθείν». Επίσης, ένας ενήλικας σημείωσε πως από τον οδηγό του άρεσε «που τεκμηριώνει κάτι επιστημονικά με τόσο παιγνιδιάρικη διάθεση», ένας άλλος τόνισε πως «ο οδηγός είναι για όλες τις ηλικίες και για κάθε μορφωτικό επίπεδο». Κάποιος άλλος απάντησε πως «ο οδηγός σε βοηθάει στη φαντασία, να βρεθείς σ' εκείνη την εποχή», «να σκεφτείς εφευρετικά», «δεν σε κουράζει» και ότι «λειτουργούν περισσότερες αισθήσεις», ενώ πολλοί ανέφεραν ότι «προάγει τη γνώση». Τέλος, ένα σχόλιο, ειπώθηκε προφορικά αλλά ζητήθηκε να καταγραφεί ως απάντηση στη συγκεκριμένη ερώτηση. Το σχόλιο σχεδόν εξέπληξε τη γράφουσα και για το λόγο αυτό παρατίθεται σχεδόν αυτούσιο:

«Μετά την 'εξερεύνηση' της νεολιθικής έκθεσης με τη βοήθεια του οδηγού, περιηγήθηκα στο υπόλοιπο μουσείο. Ένιωθα ότι μειονεκτούσα στις άλλες αίθουσες, παρά το γεγονός ότι έβλεπα σημαντικά εκθέματα, που θα έπρεπε να μ' ενθουσιάσουν (τάφοι, χρυσά στεφάνια, κεφαλή αλόγου κλπ.) επειδή δεν μπορούσα να τα προσεγγίσω μόνη μου. Βλέπεις, οι λεζάντες δεν με βοηθούν σχεδόν ποτέ, γι' αυτό και δεν στέκομαι σ' αυτές...»

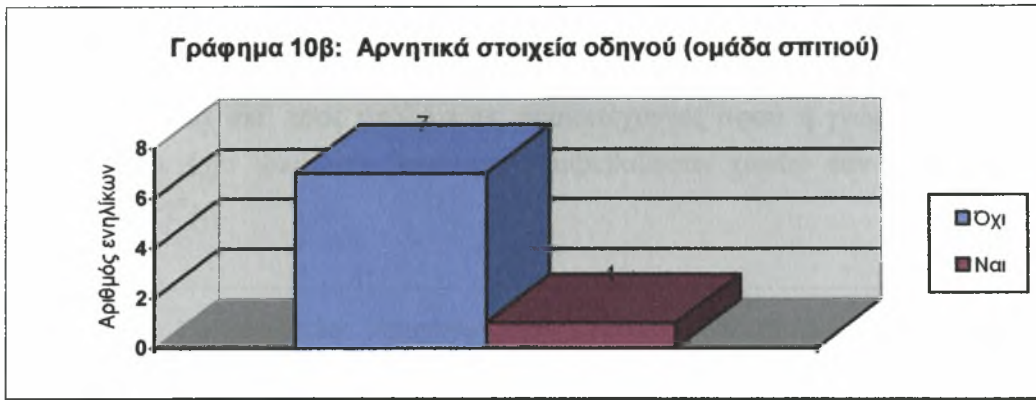
Όπως είναι κατανοητό, όλα αυτά τα επιπλέον σχόλια ενίσχυσαν τον οδηγό με θετικά χαρακτηριστικά, σκιαγραφώντας ευνοϊκά το προφίλ του.⁹³

Η τρίτη ερώτηση επιδιώκει να εντοπίσει τα αρνητικά στοιχεία του οδηγού. Η συντριπτική πλειοψηφία και στις δύο ομάδες (5 στους 6 από την πρώτη και 7 στους 8 από τη δεύτερη) δεν ανέφερε κανένα αρνητικό στοιχείο (γράφημα 10^α και 10^β) Ένα άτομο από την πρώτη ομάδα, του μουσείου, σημείωσε ότι θα ήθελε καλύτερη καθοδήγηση συγκεκριμένα κατά τη μετάβαση από την αίθουσα 3 στην αίθουσα 4, αλλά ότι κατά τα άλλα «η ροή του οδηγού ήταν τέλεια», ενώ ένα (1) άτομο από τη δεύτερη ομάδα του σπιτιού, ότι θα ήθελε καλύτερη ποιότητα εκτύπωσης⁹⁴.

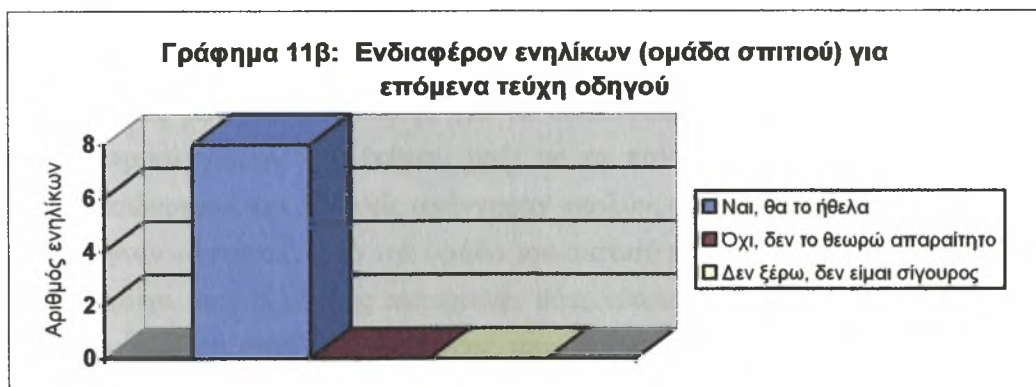
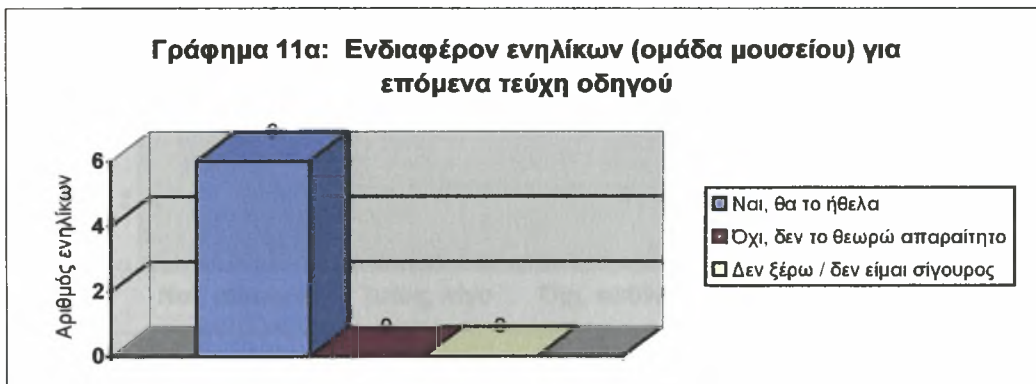

⁹³ Όλα αυτά τα σχόλια χαροποίησαν ιδιαίτερα και για μία ακόμη φορά τη γράφουσα, αφού αναδεικνύουν την καθολική αποδοχή του οδηγού και από τους ενήλικες.

⁹⁴ Όσον αφορά στην ποιότητα εκτύπωσης του οδηγού ήταν η καλύτερη δυνατή με τα προσωπικά μέσα, που διέθετε η γράφουσα.

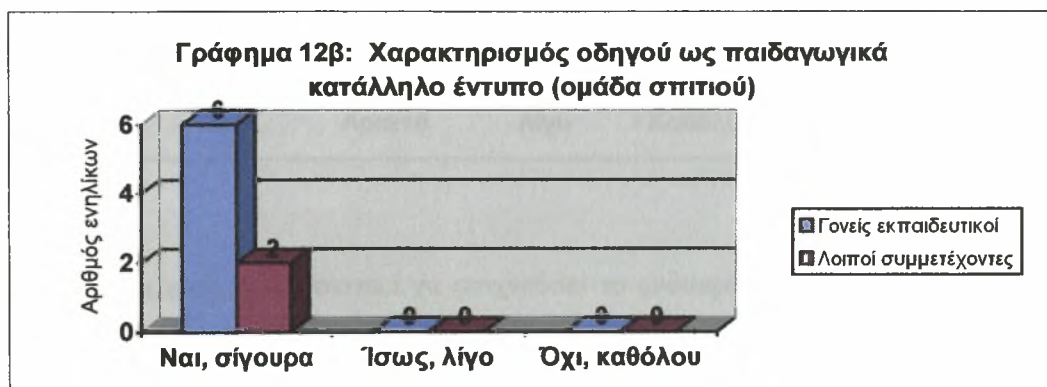

Η τέταρτη ερώτηση επιδιώκει να διερευνήσει το ενδιαφέρον των ενηλίκων για επόμενα παρόμοια τεύχη του οδηγού. Όλοι οι ερωτώμενοι ενήλικες απάντησαν πως θα ήθελαν κάτι τέτοιο αναδεικνύοντας έτσι και με τον τρόπο αυτό την καθολική αποδοχή του οδηγού από τους «μεγάλους». Τα γραφήματα 11^α και 11^β καταγράφουν εντυπωσιακά το ενδιαφέρον των ενηλίκων για επόμενα τεύχη του οδηγού.

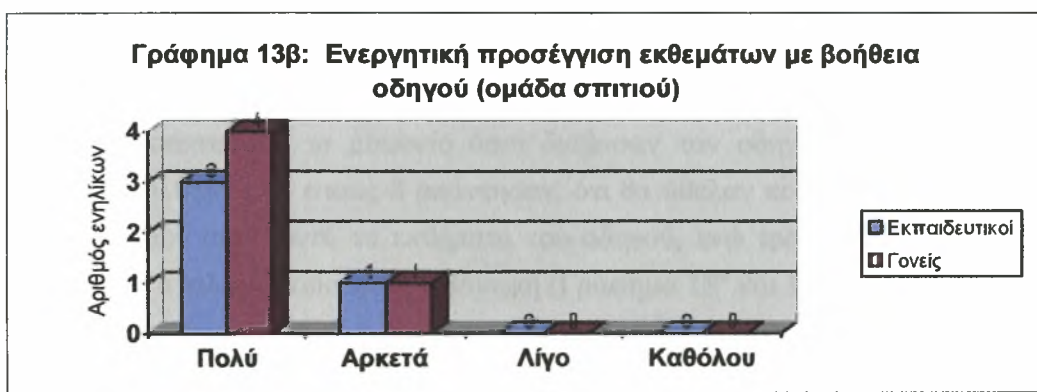
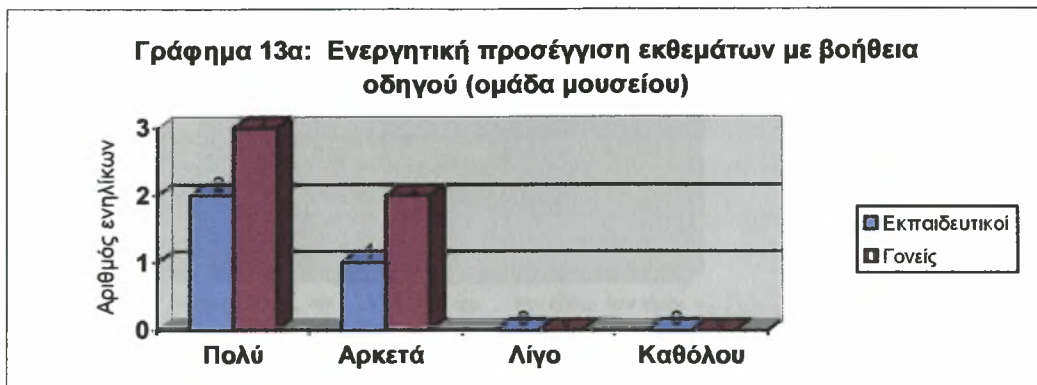

Η πέμπτη ερώτηση επιχειρεί να διαπιστώσει το χαρακτηρισμό του οδηγού ως παιδαγωγικά κατάλληλο έντυπο. Όλοι οι ερωτώμενοι ενήλικες (γονείς και εκπαιδευτικοί ερωτήθηκαν ξεχωριστά από τους υπόλοιπους συμμετέχοντες αφού η γνώμη τους για το συγκεκριμένο θέμα έχει ιδιαίτερη βαρύτητα) επιβεβαίωσαν αυτόν τον χαρακτηρισμό (Γράφημα 12^α και 12^β).

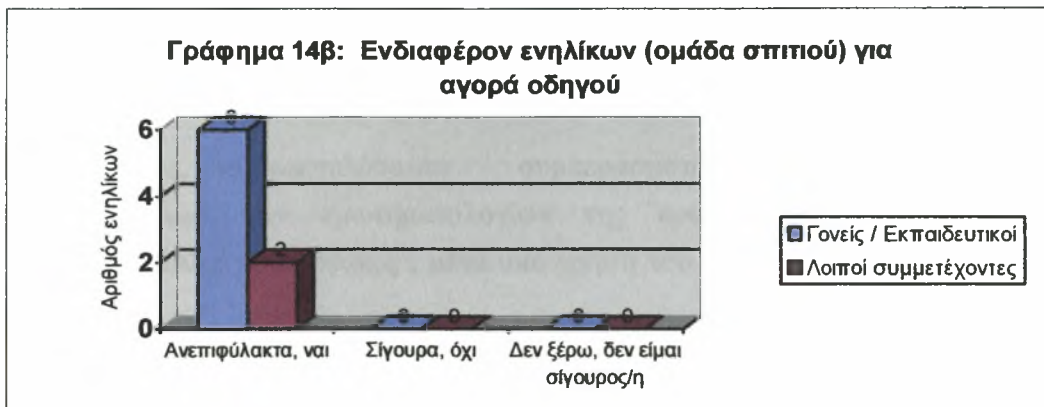
Η έκτη ερώτηση αφορά γονείς και εκπαιδευτικούς, επιδιώκοντας να διερευνήσει κατά πόσο ο οδηγός δείχνει τρόπους ενεργητικής προσέγγισης των μουσειακών αντικειμένων στους μεν εκπαιδευτικούς για να δουλέψουν με την τάξη τους, στους δε γονείς για να προσεγγίσουν την έκθεση μαζί με τα παιδιά τους. Από την ομάδα του μουσείου 2 εκπαιδευτικοί και 3 γονείς απάντησαν «πολύ», ενώ ένας/μία εκπαιδευτικός και 2 γονείς απάντησαν «αρκετά». Από την ομάδα του σπιτιού τρεις εκπαιδευτικοί και 4 γονείς θεωρούν αντίστοιχα πως ο οδηγός πετυχαίνει κάτι τέτοιο σε μεγάλο βαθμό ενώ ένας/μία(1) εκπαιδευτικός και ένας/ μία (1) γονέας, πιστεύει πως καταφέρνει κάτι τέτοιο αρκετά (Γράφημα 13^α και 13^β).

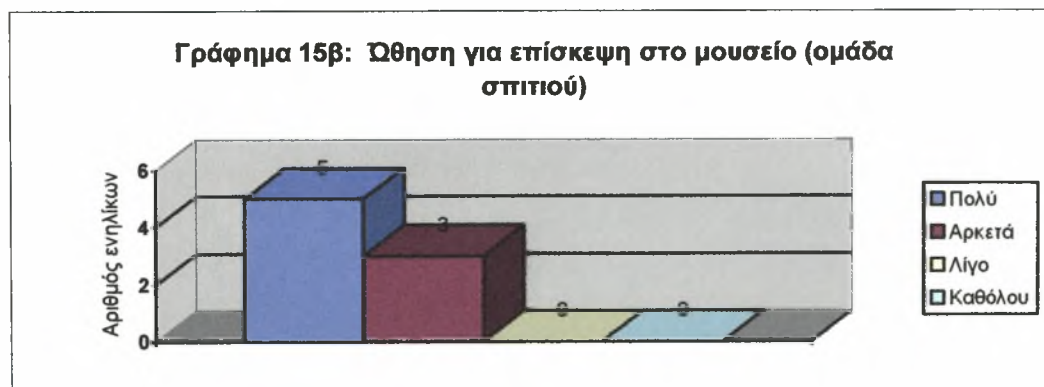

Η έβδομη ερώτηση αποσκοπεί να ανιχνεύσει το ενδιαφέρον των ενηλίκων για την αγορά του οδηγού. Όλοι οι ενήλικες και των δύο ομάδων των ενηλίκων - εκτός από ένα άτομο στην ομάδα του μουσείου που δεν ήταν σίγουρο - απάντησαν πως θα προέβαιναν ανεπιφύλακτα στην αγορά του οδηγού για τα παιδιά τους (αφορά γονείς και εκπαιδευτικούς) ή για κάποιο άλλο παιδί (αφορά τους άλλους συμμετέχοντες). Το γράφημα 14^α και 14^β καταγράφουν αυτό το έντονο ενδιαφέρον για την αγορά του οδηγού.

Τέλος, η όγδοη ερώτηση είναι διαφορετική σε κάθε ερωτηματολόγιο για τις δύο ομάδες. Για την ομάδα του μουσείου, με την ερώτηση αυτή διερευνάται αν θα διάβαζαν τον οδηγό κάποια στιγμή στο σπίτι και η απάντηση από όλους ήταν πως θα το έκαναν σίγουρα, ενώ για την ομάδα του σπιτιού διερευνάται αν ο οδηγός έδωσε μια ώθηση, ένα κίνητρο για να επισκεφτούν το μουσείο όσοι διάβασαν τον οδηγό στο σπίτι. Από τη δεύτερη ομάδα ενηλίκων οι 5 στους 8 απάντησαν, ότι θα ήθελαν πολύ να επισκεφτούν το μουσείο, για να δουν από κοντά τα εκθέματα του οδηγού, ενώ τρεις απάντησαν πως θα ήθελαν αρκετά μία ανάλογη μουσειακή επίσκεψη (Γράφημα 15^α και 15^β).

III.8.3. ΣΥΝΟΛΙΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Συνοψίζοντας, τα αποτελέσματα – συμπεράσματα, από την ανάλυση των αποτελεσμάτων όλων των ερωτηματολογίων της ερευνητικής διαδικασίας της αξιολόγησης, από παιδιά και ενήλικες, μετά από χρήση του οδηγού στο μουσείο και στο σπίτι είναι τα εξής:

- Η μουσειακή εμπειρία του κοινού ήταν θετική (ευχάριστη, ενδιαφέρουσα, επιμορφωτική, ψυχαγωγική, ενισχυτική στην επικοινωνία με το μουσείο).
- Η προσέγγιση εκθεμάτων ήταν ενεργητική (ανάλογα με προσωπικό τύπο ευφυΐας – με παράλληλη καλλιέργεια δεξιοτήτων).
- Διαμορφώθηκε θετική στάση και υπήρξε αποδοχή του οδηγού από όλες τις ηλικίες.
- Ο οδηγός χαρακτηρίστηκε ως παιδαγωγικά κατάλληλο έντυπο(σεβασμός Δεν σημειώθηκε κανένα αρνητικό στοιχείο (μία εξαίρεση, μία επισήμανση).
- στο παιδί σε όλα τα επίπεδα).
- Υποστηρίχτηκε η μετέπειτα χρήση του οδηγού (μετά το μουσείο).
- Δόθηκε ώθηση για μουσειακή επίσκεψη (μετά από χρήση στο σπίτι).
- Σημειώθηκε έντονο ενδιαφέρον για την αγορά του οδηγού.
- Καταγράφηκε επίσης έντονο ενδιαφέρον για επόμενα τεύχη του οδηγού.

Τα παραπάνω συμπεράσματα κάνουν σαφές το γεγονός ότι ο οδηγός πέτυχε τους στόχους, που είχε θέσει κατά τον σχεδιασμό και την ανάπτυξή του έως και την τελική φάση αξιολόγησης.⁹⁵

⁹⁵ Βλ. παραπάνω «Στοχοθεσία οδηγού» και «Στόχοι ερωτηματολογίων αξιολόγησης».

IV. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Κάνοντας μια αναδρομή στη συνολική πορεία δημιουργίας αυτού του οδηγού, από τη σύλληψη της αρχικής ιδέας ως την αξιολόγησή του απορρέουν τα εξής συμπεράσματα, που καταλήγουν σε ανάλογες προτάσεις:

- ✓ Η έρευνα κοινού που διεξάχθηκε προκαταρκτικά για να διερευνηθούν οι στάσεις, οι προτιμήσεις και οι προσδοκίες των παιδιών σχετικά με τη δημιουργία του οδηγού υπήρξε σημαντική, διότι τα αποτελέσματά της χρησιμοποιήθηκαν, ως γνώμονας σχεδιασμού και ανάπτυξης του οδηγού. Μετά όμως από τη μικρή αυτή ερευνητική εμπειρία κρίνεται χρήσιμο, για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη άλλων παρόμοιων οδηγών ή και των επόμενων τευχών του συγκεκριμένου οδηγού, να διεξαχθεί μια ανάλογη έρευνα κοινού σε μεγαλύτερο δείγμα παιδιών, ο χώρος διεξαγωγής της να είναι κυρίως το μουσείο, με συμμετέχοντες το παιδικό κοινό και ο χρόνος διεξαγωγής της μεγαλύτερος, για καλύτερα δυνατά αποτελέσματα.
- ✓ Η προκαταρκτική μελέτη - τεκμηρίωση του θέματος, βασισμένη σε τρεις θεματικούς άξονες αποτέλεσε τη θεμελιώδη βάση σχεδιασμού και ανάπτυξης του οδηγού, που χωρίς την διεπιστημονική της προσέγγιση θα ήταν ελλιπής και μονοδιάστατη. Το στοιχείο αυτό οδηγεί στο συμπέρασμα, πως οποιαδήποτε μουσειοπαιδαγωγική δράση οφείλει να είναι συνεπής στο ιδιαίτερο αυτό χαρακτηριστικό γνώρισμα της μουσειοπαιδαγωγικής, δηλαδή τη διεπιστημονικότητά της, η οποία αποτελεί και συστατικό στοιχείο της.
- ✓ Η βασική θεμελίωση του οδηγού και ο μετέπειτα σχεδιασμός του πάνω στη θεωρία της πολλαπλής νοημοσύνης του Gardner, διεύρυνε το φάσμα της ενεργητικής προσέγγισης των μουσειακών εκθεμάτων από το κάθε παιδί, όπως ο οδηγός επεδίωκε. Παρόλα αυτά, για το σχεδιασμό παρόμοιων οδηγών ή και των επόμενων τευχών του συγκεκριμένου οδηγού, πάνω σε αυτή τη θεωρητική βάση, κύριο στόχο θα αποτελούσε ο εμπλουτισμός του κάθε – επιλεγμένου να προσεγγιστεί – εκθέματος με ποικίλες δραστηριότητες, που να ανταποκρίνονται σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερο φάσμα πολλαπλότητας ευφυϊών. Επιπρόσθετα, θα ήταν ιδιαίτερα επικοινωνιακή, η διεξαγωγή μιας έρευνας αξιολόγησης του οδηγού, με κύρια μέθοδο την παρατήρηση (ή και την προσωπική συνέντευξη), η οποία θα κατέγραφε την πραγματική ανταπόκριση του κάθε παιδιού σε δραστηριότητες που αντανακλούν το φάσμα των ευφυϊών του.
- ✓ Η ανάλυση των αποτελεσμάτων της αξιολόγησης του οδηγού έδειξε πως η διαδραστικότητα [επικοινωνιακή δύναμη + ενεργός μάθηση (=συνδυασμός πνευματικής και σωματικής δραστηριότητας, που υποστηρίζεται και από την κonstrουκτιβιστική προσέγγιση του Hein)] αποτελεί ισχυρό εργαλείο για την ενεργητική προσέγγιση των μουσειακών εκθεμάτων. Ανεξάρτητα λοιπόν, από το αν η θεωρητική θεμελίωση μιας μουσειοπαιδαγωγικής εφαρμογής υποστηρίζει ή όχι

την πολλαπλότητα της νοημοσύνης, η βάση σχεδιασμού και ανάπτυξής της θα πρέπει να προσεγγίζει την προσωπικότητα του κάθε παιδιού ολιστικά, ανταποκρινόμενη στο τρίπτυχο «νους, σώμα, συναίσθημα».

- ✓ Η αξιολόγηση του οδηγού από ευρύ φάσμα ηλικιών, εκτός της ομάδας – στόχου του, κατέδειξε πως η ηλικία (ή η κοινότητα ερμηνευτών) αποτελεί σημαντική παράμετρο, που πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη στο σχεδιασμό και την ανάπτυξη μιας μουσειοπαιδαγωγικής εφαρμογής, της οποίας τα χαρακτηριστικά θα πρέπει να μελετώνται (στην προκαταρκτική μελέτη – τεκμηρίωση του θέματος).
- ✓ Η αξιολόγηση του οδηγού από μικρούς και μεγάλους, με χρήση του μέσα από διαφορετικά κοινωνικά σχήματα (προσωπικό, με οικογένεια, με φίλους, με συμμαθητές) και σε διαφορετικούς χώρους έδειξε πως το μοντέλο της διαδραστικής μουσειακής εμπειρίας των Falk and Dierking ισχύει στην πραγματικότητα. Από το στοιχείο αυτό προκύπτει, πως σημαντική παράμετρος, που θα πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη στο σχεδιασμό και την ανάπτυξη μιας μουσειοπαιδαγωγικής δράσης – ανεξάρτητα από το αν η θεωρητική της θεμελίωση υποστηρίζει το μοντέλο της Διαδραστικής Εμπειρίας - είναι το κοινωνικό σχήμα και ο χώρος που πρόκειται να πραγματοποιηθεί.
- ✓ Τέλος, η συνολική ερευνητική διαδικασία της αξιολόγησης έδειξε πως ο οδηγός έτυχε καθολικής αποδοχής, από μικρούς και μεγάλους, καθώς υποστηρίχθηκε πως είναι «ένα βιβλίο για όλη την οικογένεια», «ένα βιβλίο για όλους»⁹⁶. Αυτή η καθολική αποδοχή του οδηγού από τις ομάδες αξιολόγησής του, αναδεικνύει την ανάγκη ύπαρξης παρόμοιων οδηγών, με μουσειοπαιδαγωγικό υπόβαθρο, για την κάλυψη των επικοινωνιακών και εκπαιδευτικών αναγκών, που προκύπτουν στη σχέση του μουσείου με το κοινό του. Αναδεικνύεται ουσιαστικά, για ακόμα μια φορά, η ανάγκη ύπαρξης της μουσειοπαιδαγωγικής, ως εφαρμοσμένης παιδαγωγικής στο χώρο του μουσείου, ζητούμενο πια της σύγχρονης μουσειακής πραγματικότητας.

---

⁹⁶ Τα συγκεκριμένα σχόλια διατυπώθηκαν από ενήλικες, που πήραν μέρος στην αξιολόγηση του οδηγού.

Παραρτήματα

Παράρτημα 1:
Ερωτηματολόγιο έρευνας κοινού

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

ΦΥΛΟ: Αγόρι   Κορίτσι

ΗΛΙΚΙΑ:

1. Ποια είναι η γνώμη σου για τα μουσεία; Μπορείς να μου πεις ακόμη και αν δεν τα επισκέπτεσαι συχνά ή καθόλου. (Στη συγκεκριμένη ερώτηση μπορείς να σημειώσεις και περισσότερες από μια απαντήσεις, βάζοντας ένα x στο τετραγωνάκι δίπλα από κάθε απάντηση).

Τα μουσεία είναι:

- Βαρετά
- Μέρη όπου μπορείς να μάθεις πράγματα
- Μόνο για μεγάλους
- Χώροι που μου αρέσει να επισκέπτομαι
- Ευχάριστα
- Ενδιαφέροντα
- Μέρη όπου δεν καταλαβαίνω πολλά πράγματα και νιώθω άβολα

2. Έχεις επισκεφτεί το Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου;

Πολλές φορές   Μια - δυο φορές   Ποτέ

3. Θα σε ενδιέφερε να έχεις μαζί σου στην επίσκεψή σου στο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου, έναν οδηγό για παιδιά, δηλ. ένα μικρό βιβλίο που να σε βοηθήσει να δεις και να καταλάβεις τα πράγματα που υπάρχουν εκεί;

Πολύ   Αρκετά   Λίγο   Καθόλου

4. Πως θα ήθελες να είναι αυτός ο οδηγός;
(Μπορείς, αν θέλεις, να σημειώσεις περισσότερες από μια απαντήσεις).
- Να έχει μόνο φωτογραφίες και πληροφορίες για πράγματα που θα δω στο μουσείο
  - Να έχει και δραστηριότητες, δηλ. να μου προτείνει να κάνω πράγματα σχετικά μ' αυτά που θα δω στο μουσείο (ζωγραφική, γλυπτική, κουίζ, παιχνίδια, κατασκευές κ.λ.π.)
  - Να μου λέει ιστορίες για παλιές μακρινές εποχές
  - Να μου λέει πράγματα που να με κάνουν να σκέφτομαι και να συγκρίνω αυτά, που βλέπω στο μουσείο, με μένα και τη ζωή μου σήμερα
  - Θα ήθελα ο οδηγός να .....
  - .....
  - .....
- (Συμπλήρωσε εδώ πως θα ήθελες εσύ να είναι αυτός ο οδηγός ή τι θα ήθελες να έχει)

5. Ο οδηγός θα ήθελες να είναι:
- Σύντομος, δηλ. να δείχνει λίγα πράγματα από το μουσείο και να μου λέει λίγα πράγματα γι' αυτά
  - Αναλυτικός, δηλ. να έχει όσα περισσότερα πράγματα γίνεται από το μουσείο και να μου λέει πολλά πράγματα γι' αυτά

6. Πιστεύεις ότι ο οδηγός, όπως και να είναι αυτός, θα σε βοηθήσει να καταλάβεις καλύτερα το μουσείο;

Ναι, σίγουρα   Ίσως, λίγο   Όχι, καθόλου

Σ' ευχαριστώ για τη βοήθεια

Παράρτημα 2:
Κατάλογος μουσειοπαιδαγωγικών εντύπων

Κατάλογος εντύπων, που εντοπίστηκαν στη διερεύνηση για την ύπαρξη μουσειοπαιδαγωγικού υλικού

Με μπλε χρώμα καταγράφονται τα έντυπα, που κρίθηκαν ως μουσειοπαιδαγωγικά με κριτήριο τη διαδραστικότητα (=επικοινωνιακή δύναμη + προώθηση ενεργούς μάθησης μέσω δραστηριοτήτων).

Με αστερίσκο (★) σημειώνονται τα έντυπα, στα οποία ο/η συγγραφέας αναφέρει την μουσειοπαιδαγωγική βάση, πάνω στην οποία σχεδιάστηκε το έντυπο.

- Άλκηστις, χ.χ. *Ελλάδα, φως! 2. Κνωσός*, Αθήνα, Άλκηστις.
- Άλκηστις, χ.χ. *Ελλάδα, φως! 3. Επίδαυρος*, Αθήνα, Άλκηστις.
- Άλκηστις, χ.χ. *Ελλάδα, φως! 4. Ολυμπία*, Αθήνα, Άλκηστις.
- Άλκηστις, χ.χ. *Ελλάδα, φως! 5. Δελφοί*, Αθήνα, Άλκηστις.
- Άλκηστις, χ.χ. *Ελλάδα, φως! 6. Βεργίνα*, Αθήνα, Άλκηστις.
- Άλκηστις, χ.χ., *Ελλάδα, φως! 1. Ακρόπολη*, Αθήνα, Άλκηστις.
- Αμπατιέλου, Α. 1991, *Γνωριμία με τα νεοκλασικά σπίτια της γειτονιάς*, Αθήνα, Πατάκης.
- Βαλαβάνης, Π. – Φωκά, Ι. 1990, *Τα αγγεία και ο κόσμος τους*, Αθήνα, Κέδρος.
- Βαλαβάνης, Π. – Φωκά, Ι. 1992, *Αρχιτεκτονική και Πολεοδομία*, Αθήνα, Κέδρος.
- Βαλαβάνης, Π. 1995, *Ο λόφος με τα κρυμμένα μυστικά. Το χρονικό μιας φανταστικής ανασκαφής*, Αθήνα, Ακρίτας – Παιδικά.
- Βαριαντζά, Β. 2001, *Η γέννηση μιας εικόνας*, Θεσσαλονίκη, UNIVERSITY STUDIO PRESS.
- Γιαλουράκη, Σ. 1994, *Τα Κυκλαδικά ειδώλια ζωντανεύουν*, Αθήνα, Ακρίτας – Παιδικά – Νέοι Ακρίτες.
- Γιαλουράκη, Σ. 2000, *Χρυσές Μυκήνες – Ταξιδεύοντας στο χώρο, στο θρύλο και την ιστορία*, Αθήνα, Ακρίτας – Παιδικά.
- Δούκα, Μ. 1999, *Οι 8 ιστορίες του πήλινου σφοντυλιού*, Αθήνα, Φυτράκης.
- Ζόμπολας, Τ. κ.ά., χ.χ., *Με τον Πανσάνια στην αρχαία Μεσσήνη – Ένας αρχαιολογικός περίπατος για παιδιά*, Αθήνα, Καλειδοσκόπιο.
- Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Δεκέμβριος-Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2003, *Του Κόσμου τα νέα*, τεύχος 6, Αθήνα.
- Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Ιούνιος-Ιούλιος-Αυγустος 2002, *Του Κόσμου τα νέα*, τεύχος 4, Αθήνα.
- Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Μάρτιος-Απρίλιος-Μάιος 2002, *Του Κόσμου τα νέα*, τεύχος 3, Αθήνα.

- Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος-Νοέμβριος 2002, *Του Κόσμου τα νέα*, τεύχος 5, Αθήνα.
- Κακούρου – Χρόνη, Γ. 1998, *Το ανιγματικό χαμόγελο της Ελένης*, Αθήνα, Λωτός. ★
- Καλλία, Ε. χ.χ. *Τα φωτισμένα παράθυρα διηγούνται ιστορίες, (για την Ελλάδα τους Έλληνες και τη Βουλή των Ελλήνων)*
- Καραλή – Γιαννακοπούλου, Λ. 1998, *Μικροί Αρχαιολόγοι. Αναζητώντας τα ανθρώπινα ίχνη μέσα στο περιβάλλον*, Αθήνα, Ακρίτας – Παιδικά.
- Κεκροπούλου, Μ. 2002, *Αρχαία Αθήνα – Αρχαιολογικοί οδηγοί για παιδιά/1*, Αθήνα, Ενάλιος.
- Κεκροπούλου, Μ. 2002, *Αρχαία Ολυμπία, Αρχαιολογικοί οδηγοί για παιδιά/2*, Αθήνα, Ενάλιος.
- Κροντηρά, Λ. 1985, *Γνωριμία με το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο*, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών.
- Κροντηρά, Λ. 1993, *Πρώτη γνωριμία με την Κρήτη του Μίνωα – για νέους αναγνώστες*, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών.
- Κροντηρά, Λ. 1996, *Πρώτη γνωριμία με τους Δελφούς του Απόλλωνα*, Αθήνα Εκδοτική Αθηνών.
- Κροντηρά, Λ. 2002, *Ελάτε να παίξουμε μέσα στο χρόνο*, Αθήνα, Φυτράκης.
- Κύρδη, Π. 1995, *Μια πήλινη χούφτα*, Αθήνα, Κέντρο Νεότερης Κεραμικής.
- Μπάτζιου – Ευσταθίου, Α. 2002, *ΔΗΜΗΤΡΙΑΣ – Ένα διεθνές λιμάνι του 3^{ου} αι. π.Χ.*, Αθήνα, ΥΠΠΟ – ΙΓ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων.
- Μυρογιάννη, Ε. 2002, *10 μικροί διάλογοι για ένα μουσείο*, Αθήνα, Καλειδοσκόπιο. ★
- Νάκου, Ει. 1990, *Ταξίδι στα Αρχαία Χρόνια*, Αθήνα, Κέδρος.
- Νάκου, Ει. 1992, *Ταξίδια στην Προϊστορική Ελλάδα*, Αθήνα, Κέδρος.
- Νάκου, Ει. 1993, *Ταξίδι στην Ελληνιστική Εποχή*, Αθήνα, Κέδρος.
- Ντεκάστρο, Μ. 1988, *Αρχαιολογία. Ένα ταξίδι στο παρελθόν, Οδηγός για παιδιά*, Αθήνα, Κέδρος.
- Ντεκάστρο, Μ. 1991, *Διαβάζοντας τις βυζαντινές εικόνες*, Αθήνα, Νέοι Ακρίτες.
- Ντεκάστρο, Μ. 1994, *Λαϊκή Τέχνη, Οδηγός για παιδιά*, Αθήνα, Κέδρος.
- Ντεκάστρο, Μ. 2000, *Η Αθήνα σε 7 Διαδρομές. Ένας οδηγός για μικρούς και μεγάλους*, Αθήνα, Ακρίτας – Παιδικά.
- Ντεκάστρο, Μ. 2004, *Μικρές ιστορίες του Μουσείου – Θησαυροί του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου*, Αθήνα, Κάστωρ.

- Ντεκάστρο, Μ. και Βότσης, Κ. 1989, *Στην Αγορά των αρχαίων Αθηναίων*, Αθήνα, Γνώση.
- Σάρκα – Νικολόπουλου, Ν. (μετρ. – απόδ.), 2004, *Μια μοναδική ξενάγηση στην αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα, Άγκυρα.
- Σβορώνου, Ε. 2003, *Διαδρομές στην ιστορία – αρχαία Αθήνα*, Αθήνα, Ερευνητές.
- Σχολή Χιλλ, 1999, *Περπατώντας στην Αθήνα – Ένας οδηγός της πόλης για παιδιά*, Αθήνα, Καλειδοσκόπιο.
- Τσιμά, Β. 2000, *Βόλος – Οδηγός για παιδιά*, Βόλος, Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου – Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Χαμηλάκη, Κ. 2004, *Διαδρομές στην Ιστορία - ΜΥΚΗΝΕΣ*, Αθήνα, Ερευνητές.
- Χαμηλάκη, Κ. 2004, *Διαδρομές στην Ιστορία - ΟΛΥΜΠΙΑ*, Αθήνα, Ερευνητές.
- Χατζή, Γ. 1990, *Έλληνες ζωγράφοι, 20^{ος} αιώνας – οδηγός για παιδιά*, Αθήνα, Κέδρος.
- Χατζή, Γ. 1991, *Ιταλοί ζωγράφοι, 13^{ος}-18^{ος} αιώνας – οδηγός για παιδιά*, Αθήνα, Κέδρος.
- Χατζή, Γ. 1994, *Γάλλοι ζωγράφοι, 15^{ος}-19^{ος} αιώνας – οδηγός για παιδιά*, Αθήνα, Κέδρος.
- Χατζή, Γ. 1997, *Θεσσαλονίκη, Οδηγός για παιδιά*, Αθήνα, Κέδρος.
- Χατζή, Γ. 1998, *Έλληνες ζωγράφοι, 19^{ος} αιώνας – οδηγός για παιδιά*, Αθήνα, Κέδρος.
- Χατζή, Γ. 2000, *Αθήνα, Οδηγός για παιδιά*, Αθήνα, Κέδρος.
- Χατζή, Γ. 2001, *Αττική, Οδηγός για παιδιά*, Αθήνα, Κέδρος.
- Χατζή, Γ. 2001, *ΟΛΥΜΠΙΑ και Ολύμπια*, Αθήνα, Εξάντας.
- Χατζή, Γ. 2002, *Δελφοί και Πύθια*, Αθήνα, Εξάντας.
- Χατζηασλάνη, Κ. 2000, *Περίπατοι στον Παρθενώνα*, Αθήνα, Ίδρυμα Μελίνα Μερκούρη.
- Dieulafait, F. 2002, *Το βιβλίο της Αρχαιολογίας – οδηγός των εξερευνητών του χρόνου*, Αθήνα, Ερευνητές.
- Hoffman, G. – Wenger, P. – Araud, D. – Augendre, N. *χ.χ. Την εποχή των Ιπποτών – παιδιά στην ιστορία*, Αθήνα, Σμυρνιωτάκης.
- Hoffman, G. – Wenger, P. – Purin, S. *χ.χ. Την εποχή των Ίνκας – παιδιά στην ιστορία*, Αθήνα, Σμυρνιωτάκης.
- Hoffman, G. – Wenger, P. *χ.χ. Την εποχή της Γαλλικής επανάστασης – παιδιά στην ιστορία*, Αθήνα, Σμυρνιωτάκης.
- Hoffman, G. – Wenger, P. *χ.χ. Την εποχή του Ιησού – παιδιά στην ιστορία*, Αθήνα, Σμυρνιωτάκης.

- Hoffman, G. – Wenger, P. χ.χ. *Την εποχή των Ολυμπιακών αγώνων – παιδιά στην ιστορία*, Αθήνα, Σμυρνιωτάκης.
- Hoffman, G. – Wenger, P. χ.χ. *Την εποχή των Ρωμαίων – παιδιά στην ιστορία*, Αθήνα, Σμυρνιωτάκης.
- Hoffman, G. – Wenger, P. χ.χ. *Την εποχή των σπηλαίων – παιδιά στην ιστορία*, Αθήνα, Σμυρνιωτάκης.
- Hoffman, G. – Wenger, P. χ.χ. *Την εποχή των Φαραώ – παιδιά στην ιστορία*, Αθήνα, Σμυρνιωτάκης.
- Kindersley, D. 1993, *Ιστορία του ανθρώπου – Εικονοπαιδεία*, Αθήνα, Ερευνητές.
- McIntosh, J. 1997, *Αρχαιολογία – Αυτόπτης μάρτυρας*, Αθήνα, Ερευνητές.
- Middleton, H, 2003, *Η κατοικία στην αρχαία Ελλάδα – ο κόσμος των αρχαίων Ελλήνων*, Αθήνα, Σαββάλας.
- Middleton, H, 2003, *Οι γυναίκες στην αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα, Σαββάλας.
- Middleton, H. 2003, *Ο πόλεμος και τα όπλα στην αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα, Σαββάλας.
- Middleton, H. 2003, *Τα επαγγέλματα στην αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα, Σαββάλας.
- Tanes, R. 2003, *Τα παιδιά στην αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα, Σαββάλας.
- Ventura P. – Ceserani, G.P. 1999, *Κρήτη, Αναζητώντας τους χαμένους πολιτισμούς*, Αθήνα, Άμμος.

Παράρτημα 3:
Ερωτηματολόγια αξιολόγησης

Ερωτηματολόγιο 1

(για παιδιά)

Φύλο: Αγόρι Κορίτσι Τάξη: Ηλικία:

1. Ο οδηγός του Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου για παιδιά, τεύχος 1, Νεολιθικά:

(Σ' αυτήν την ερώτηση, μπορείς να σημειώσεις περισσότερες από μία απαντήσεις)

- Έκανε την επίσκεψή σου στο μουσείο ευχάριστη και ενδιαφέρουσα
- Σ' έκανε να βαρεθείς
- Σ' έκανε να μάθεις πολλά πράγματα για τους νεολιθικούς ανθρώπους, που ζούσαν στην περιοχή της Θεσσαλίας και τη ζωή τους
- Σ' έβαλε να σκεφτείς αλλά και να κάνεις πράγματα, που δε φανταζόσουν ότι θα έκανες σ' ένα μουσείο!
- Σ' έκανε να θέλεις να φύγεις από το μουσείο, όσο πιο γρήγορα γίνεται!

2. Ο οδηγός:

- Μου έλεγε πράγματα με απλό τρόπο, που μπορούσα να καταλάβω:
Πολύ Αρκετά Λίγο Καθόλου
- Μου άρεσε, που είχε φωτογραφίες, χάρτες και σκίτσα:
Πολύ Αρκετά Λίγο Καθόλου
- Μου άρεσε, που εκτός από το να βλέπω και να διαβάζω, μου πρότεινε να σκεφτώ, να κάνω πράγματα και να παίξω παιχνίδια:
Πολύ Αρκετά Λίγο Καθόλου
- Κάτι άλλο.....

3. Υπάρχει κάτι στον οδηγό, που δεν σου άρεσε;

- Όχι
- Ναι (Σε παρακαλώ, σημείωσε τι είναι αυτό)

.....
.....

4. Θα ήθελες να υπάρχουν οδηγοί, σαν αυτόν και για τις υπόλοιπες αίθουσες του μουσείου;

- Ναι, θα το ήθελα
- Όχι, δεν το θεωρώ απαραίτητο
- Δεν ξέρω, δεν είμαι σίγουρος/η

5. Θα αγοράζεις, αν μπορούσες, αυτόν τον οδηγό, από το μουσείο ή από κάποιο βιβλιοπωλείο;

Σίγουρα, ναι Όχι, αποκλείεται Δεν ξέρω, δεν είμαι σίγουρος/η

6. Αν αγοράζεις τελικά τον οδηγό, θα τον ξεφύλλιζες κάποια στιγμή στο σπίτι με την ησυχία σου;

Σίγουρα, ναι Όχι, αποκλείεται Δεν ξέρω, δεν είμαι σίγουρος/η

Σ' ευχαριστώ πολύ για τη βοήθεια

Ερωτηματολόγιο 2

(για παιδιά, που διάβασαν μόνο τον οδηγό και δεν επισκέφτηκαν το μουσείο)

Φύλο: Αγόρι Κορίτσι Τάξη: Ηλικία:

1. Πιστεύεις πως ο οδηγός του Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου για παιδιά, τεύχος 1, Νεολιθικά:

(Σ' αυτήν την ερώτηση, μπορείς να σημειώσεις περισσότερες από μία απαντήσεις)

A) Στο μουσείο:

- Θα έκανε την επίσκεψή σου στο μουσείο ευχάριστη και ενδιαφέρουσα
- Θα σ' έκανε να βαρεθείς.
- Θα έβλεπες διαφορετικά, ίσως καλύτερα, τα αντικείμενα στο μουσείο, με τις δραστηριότητες που σου προτείνει
- Θα σ' έκανε να θέλεις να φύγεις από το μουσείο, όσο πιο γρήγορα γίνεται!

B) Όταν τον διάβασες στο σπίτι:

- Σ' έκανε να μάθεις πολλά πράγματα για τους νεολιθικούς ανθρώπους, που ζούσαν στην περιοχή της Θεσσαλίας και τη ζωή τους
- Σ' έκανε να βαρεθείς
- Σου πρότεινε δραστηριότητες, για τα αντικείμενα του μουσείου, που μπορούσες να τις κάνεις ακόμα και στο σπίτι.
- Σ' έκανε για ακόμα μια φορά να πεις: «μουσειά: ποτέ δεν θα τα καταλάβω! ».

2. Ο οδηγός:

- Μου έλεγε πράγματα με απλό τρόπο, που μπορούσα να καταλάβω:
Πολύ Αρκετά Λίγο Καθόλου
- Μου άρεσε, που είχε φωτογραφίες, χάρτες και σκίτσα:
Πολύ Αρκετά Λίγο Καθόλου

- Μου άρεσε, που εκτός από το να βλέπω και να διαβάζω, μου πρότεινε να σκεφτώ, να κάνω πράγματα και να παίξω παιχνίδια:
Πολύ   Αρκετά   Λίγο   Καθόλου

- Κάτι άλλο.....

3. Υπάρχει κάτι στον οδηγό, που δεν σου άρεσε;

- Όχι
- Ναι (Σε παρακαλώ, σημείωσε τι είναι αυτό)

.....

.....

4. Θα ήθελες να υπάρχουν οδηγοί, σαν αυτόν και για τις υπόλοιπες αίθουσες του μουσείου;

- Ναι, θα το ήθελα
- Όχι, δεν το θεωρώ απαραίτητο
- Δεν ξέρω, δεν είμαι σίγουρος/η

5. Θα αγοράζεις, αν μπορούσες, αυτόν τον οδηγό, από το μουσείο ή από κάποιο βιβλιοπωλείο;

Σίγουρα, ναι   Όχι, αποκλείεται   Δεν ξέρω, δεν είμαι σίγουρος/η

6. Ο οδηγός σ' έκανε να θέλεις να επισκεφτείς το μουσείο, για να δεις από κοντά τα αντικείμενα που είδες σ' αυτόν;

Πολύ   Αρκετά   Λίγο   Καθόλου

Σ' ευχαριστώ πολύ για τη βοήθεια

Ερωτηματολόγιο 3

(συμπληρώνεται μετά την επίσκεψη στο μουσείο -
για γονείς, εκπαιδευτικούς και άλλους/ες συμμετέχοντες/ουσες)

Φύλο: Άνδρας Γυναίκα Επάγγελμα:

1. Ο οδηγός του Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου για παιδιά,
τεύχος 1, Νεολιθικά:

(Μπορείτε να σημειώσετε περισσότερες από μία απαντήσεις)

- Έκανε την επίσκεψή σας στο μουσείο ευχάριστη και ενδιαφέρουσα
- Σας έκανε να αισθανθείτε ότι ήταν πιο ενεργητικός ο τρόπος που προσεγγίσατε την έκθεση απ' ότι συνήθως
- Σας έκανε να βαρεθείτε
- Σας έκανε να αποκτήσετε γνώσεις για το νεολιθικό πολιτισμό της Θεσσαλίας
- Σας έφερε πιο κοντά στο μουσείο
- Σας έκανε να θέλετε να εγκαταλείψετε το μουσείο, όσο πιο γρήγορα γίνεται!

2. Από τον οδηγό σας άρεσαν:

- Οι φωτογραφίες των εκθεμάτων, όπως χρησιμοποιούνται:
α) από αισθητική άποψη (σε ποιο βαθμό κάνουν ελκυστικό τον οδηγό):

Πολύ   Αρκετά   Λίγο   Καθόλου

β) από χρηστική άποψη (σε ποιο βαθμό διευκολύνουν την αναγνώριση/ ταύτιση των αντικειμένων):

Πολύ   Αρκετά   Λίγο   Καθόλου

- Τα κείμενα, που συνοδεύουν τα εκθέματα:

Πολύ   Αρκετά   Λίγο   Καθόλου

- Οι δραστηριότητες, που προτείνει ο οδηγός:

Πολύ   Αρκετά   Λίγο   Καθόλου

- Κάτι άλλο.....

3. Υπάρχει κάτι στον οδηγό, που σας προβλημάτισε ή δεν σας άρεσε:

- Όχι
- Ναι (Παρακαλώ, σημειώστε τι είναι αυτό)

.....
.....

4. Θα θέλατε να επακολουθήσουν παρόμοια τεύχη του οδηγού για τις υπόλοιπες αίθουσες του μουσείου και τα εκθέματά τους;

- Ναι, θα το ήθελα
- Όχι, δεν το θεωρώ απαραίτητο
- Δεν ξέρω, δεν είμαι σίγουρος/η

5. α.(Συμπληρώνεται μόνο από γονείς/ εκπαιδευτικούς)

Ως εκπαιδευτικός/ γονέας θεωρείτε τον οδηγό ενδιαφέρον και παιδαγωγικά κατάλληλο έντυπο για τα παιδιά σας;

Ναι, σίγουρα   Ίσως, λίγο   Όχι, καθόλου

β.(Συμπληρώνεται από άλλους/ες συμμετέχοντες/ουσες)

Ως ενήλικας, ενδιαφερόμενος/η ή μη, για παιδαγωγικά ζητήματα, θεωρείτε τον οδηγό ενδιαφέρον και κατάλληλο έντυπο για παιδιά;

Ναι, σίγουρα   Ίσως, λίγο   Όχι, καθόλου

6. α. (Συμπληρώνεται μόνο από εκπαιδευτικούς)

Αισθάνεστε ότι σας διευκολύνει/σας δείχνει τρόπους να δουλέψετε ενεργητικά με τους μαθητές και τις μαθήτριές σας πάνω στην έκθεση των νεολιθικών;

Πολύ   Αρκετά   Λίγο   Καθόλου

β. (Συμπληρώνεται μόνο από γονείς)

Αισθάνεστε ότι σας διευκολύνει/ σας δείχνει τρόπους να προσεγγίσετε ενεργητικά την έκθεση των νεολιθικών μαζί με τα παιδιά σας;

Πολύ   Αρκετά   Λίγο   Καθόλου

7. α.(Συμπληρώνεται μόνο από γονείς/ εκπαιδευτικούς)

Θα αγοράζατε αυτόν τον οδηγό (από το μουσείο ή από αλλού) για σας ή για τα παιδιά σας;

Ανεπιφύλακτα, ναι   Σίγουρα, όχι   Δεν ξέρω, δεν είμαι σίγουρος/η

β.(Συμπληρώνεται από άλλους/ες συμμετέχοντες/ουσες)

Θα αγοράζατε αυτόν τον οδηγό (από το μουσείο ή από αλλού) για ένα παιδί ή ακόμα και για σας;

Ανεπιφύλακτα, ναι   Σίγουρα, όχι   Δεν ξέρω, δεν είμαι σίγουρος/η

8. Αν αγοράζατε τον οδηγό, θα τον ξεφυλλίζατε κάποια στιγμή στο σπίτι με την ησυχία σας;

Ναι, σίγουρα   Δεν ξέρω, δεν είμαι σίγουρος/η   Όχι, αποκλείεται

Σας ευχαριστώ πολύ για τη συμμετοχή και τη βοήθεια

Ερωτηματολόγιο 4

(συμπληρώνεται μετά από απλή ανάγνωση του οδηγού χωρίς επίσκεψη
στο μουσείο -
για γονείς, εκπαιδευτικούς και άλλους/ες συμμετέχοντες/ουσες)

Φύλο: Άνδρας   Γυναίκα   Επάγγελμα:

1. Πιστεύετε πως ο οδηγός του Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου για παιδιά, τεύχος 1, Νεολιθικά:

(Μπορείτε να σημειώσετε περισσότερες από μία απαντήσεις)

A) Στο μουσείο:

- Θα έκανε την επίσκεψή σας στο μουσείο ευχάριστη και ενδιαφέρουσα
- Θα σας έκανε να προσεγγίσετε τη νεολιθική έκθεση με πιο ενεργητικό τρόπο απ' ό τι συνήθως
- Θα σας έκανε να βαρεθείτε
- Θα σας έφερνε πιο κοντά στο μουσείο
- Θα σας έκανε να μετανιώσετε που ήρθατε τελικά στο μουσείο!

B) Όταν το διαβάσατε, στο σπίτι:

- Σας έκανε να αποκτήσετε γνώσεις για το νεολιθικό πολιτισμό της Θεσσαλίας
- Σας έκανε να βαρεθείτε
- Σας έκανε να περάσετε ευχάριστα, όση ώρα τον διαβάζατε
- Σας έκανε να σκεφτείτε, πως τα μουσεία δεν πρόκειται να τα καταλάβετε ποτέ!

2. Από τον οδηγό σας άρεσαν:

- Οι φωτογραφίες των εκθεμάτων, όπως χρησιμοποιούνται:
α) από αισθητική άποψη (σε ποιο βαθμό κάνουν ελκυστικό τον οδηγό):
Πολύ   Αρκετά   Λίγο   Καθόλου
β) από χρηστική άποψη (σε ποιο βαθμό διευκολύνουν την αναγνώριση/ ταύτιση των αντικειμένων):
Πολύ   Αρκετά   Λίγο   Καθόλου

- Τα κείμενα, που συνοδεύουν τα εκθέματα:
Πολύ   Αρκετά   Λίγο   Καθόλου
- Οι δραστηριότητες, που προτείνει ο οδηγός:
Πολύ   Αρκετά   Λίγο   Καθόλου
- Κάτι άλλο.....

3. Υπάρχει κάτι στον οδηγό, που σας προβλημάτισε ή δεν σας άρεσε;

- Όχι
- Ναι (Παρακαλώ, σημειώστε τι είναι αυτό)

.....
.....

4. Θα θέλατε να επακολουθήσουν παρόμοια τεύχη του οδηγού για τις υπόλοιπες αίθουσες του μουσείου και τα εκθέματά τους;

- Ναι, θα το ήθελα
- Όχι, δεν το θεωρώ απαραίτητο
- Δεν ξέρω, δεν είμαι σίγουρος/η

5. α. (Συμπληρώνεται μόνο από γονείς/ εκπαιδευτικούς)

Ως εκπαιδευτικός/ γονέας θεωρείτε τον οδηγό ενδιαφέρον και παιδαγωγικά κατάλληλο έντυπο για τα παιδιά σας;

Ναι, σίγουρα   Ίσως, λίγο   Όχι, καθόλου

β. (Συμπληρώνεται από άλλους/ες συμμετέχοντες/ουσες)

Ως ενήλικας, ενδιαφερόμενος/η ή μη, για παιδαγωγικά ζητήματα, θεωρείτε τον οδηγό ενδιαφέρον και κατάλληλο έντυπο για παιδιά;

Ναι, σίγουρα   Ίσως, λίγο   Όχι, καθόλου

6. α. (Συμπληρώνεται μόνο από εκπαιδευτικούς)

Αισθάνεστε ότι σας διευκολύνει/σας δείχνει τρόπους να δουλέψετε ενεργητικά με τους μαθητές και τις μαθήτριές σας πάνω στην έκθεση των νεολιθικών;

Πολύ   Αρκετά   Λίγο   Καθόλου

β. (Συμπληρώνεται μόνο από γονείς)

Αισθάνεστε ότι σας διευκολύνει/σας δείχνει τρόπους να προσεγγίσετε ενεργητικά την έκθεση των νεολιθικών μαζί με τα παιδιά σας;

Πολύ   Αρκετά   Λίγο   Καθόλου

7. α. (Συμπληρώνεται μόνο από γονείς/ εκπαιδευτικούς)

Θα αγοράζατε αυτόν τον οδηγό (από το μουσείο ή από αλλού) για σας ή για τα παιδιά σας;

Ανεπιφύλακτα, ναι   Σίγουρα, όχι   Δεν ξέρω, δεν είμαι σίγουρος/η

β. (Συμπληρώνεται από άλλους/ες συμμετέχοντες/ουσες)

Θα αγοράζατε αυτόν τον οδηγό (από το μουσείο ή από αλλού) για ένα παιδί ή ακόμα και για σας;

Ανεπιφύλακτα, ναι   Σίγουρα, όχι   Δεν ξέρω, δεν είμαι σίγουρος/η

8. Ο οδηγός σας δημιούργησε την επιθυμία να επισκεφθείτε το μουσείο, για να δείτε από κοντά τα νεολιθικά εκθέματα, που είδατε σ' αυτόν;

Πολύ   Αρκετά   Λίγο   Καθόλου

Σας ευχαριστώ πολύ για τη συμμετοχή και τη βοήθεια

Παράρτημα 4:
Σελίδες του οδηγού

Στα χρόνια... της «Πέτρας»!

Τι είναι άραγε αυτά τα μυτερά πράγματα που βλέπεις μπροστά σου – λίγα εδώ και περισσότερα στο μωσαίο; Λοιπόν, αυτά είναι **εργαλεία** και μάλιστα από τα πρώτα που έφτιαξε ο άνθρωπος στη γη. Βρέθηκαν στις όχθες του ποταμού Πηνειού κοντά στη Λάρισα. Είναι φτιαγμένα από μια καφέ σκληρή πέτρα, τον πυριτόλιθο. Προέρχονται από μια πολύ παλιά εποχή, που ονομάστηκε **Εποχή του Λίθου (Λίθος = πέτρα)**, ακριβώς γιατί οι άνθρωποι χρησιμοποιούσαν κυρίως την πέτρα για να

φτιάξουν τα εργαλεία τους. Αυτά συγκεκριμένα, οι αρχαιολόγοι τα χρονολόγησαν γύρω στα 100.000 – 10.000 χρόνια πριν από

τη γέννηση του Χριστού, στο πιο παλιό κομμάτι της

Εποχής του Λίθου, που το ονόμασαν **Παλαιολιθική**

Εποχή. Δες εδώ, τη γραμμή του χρόνου, για να καταλάβεις:

«Σπίτι μου, σπτάκι μου και φτωχοκαλυβάκι μου!»

Αυτή η φράση θα παρριαζε σίγουρα στους ανθρώπους της Νεολιθικής εποχής! Δες την αναπαράσταση του νεολιθικού σπιτιού, που έκαναν οι αρχαιολόγοι και μάθε πως έφτιαχναν οι νεολιθικοί άνθρωποι τα σπίτια τους.

Πάντα από την ξύλινη στέγη έφτιαχναν ένα παχύ στρώμα λάσπης. Αυτό τους προστάτευε από τις βροχές και τα χιόνια.

Λαμβάνουν μία τρύπα στη στέγη για να βγάλει ο καπνός από τη φωτιά που άναψαν μέσα στο σπίτι.

Έφτιαχναν τη στέγη με χοντρά κλαδιά δέντρων και ανέμεσε στα κενά έβαζαν τουλάμινα.

Πολλές φορές έφτιαχναν τα σπίτια τους με πηλό, που αραιώνουν σε νερό και συνήθως είχε χρώμα κοφτερό ή κοκκινωπό.

Έφτιαχναν τους τοίχους με πλάινα, δηλ. με τούβλες από λάσπη. Αυτά τα έφτιαχναν βάζοντας λάσπη σε κλάμα και τους φημιοντάς τα μερικές μέρες στο γήλο να στεγνώσουν.

Έφτιαχναν τα θεμέλια με πέτρες.

Ένας ολόκληρος κόσμος από αγγεία!

Αγγεία μικρά, αγγεία μεγάλα, ψηλά, κοντά, ζωγραφιστά, χαραγμένα με σχέδια, τυπωμένα με σφραγιίδες, περίτεχνα, αγγεία απλά, καθημερινά, αγγεία, αγγεία, αγγεία!

Όλα τα δοχεία που χρησιμοποιούσαν οι άνθρωποι παλιά σε διάφορα σχήματα και για διάφορες χρήσεις τα λέμε **αγγεία**. Είναι φτιαγμένα όλα από πηλό – από αυτή τη μαγική λάσπη, που τόσο χρησιμοποίησε στον άνθρωπο! Οι νεολιθικοί άνθρωποι ήταν οι πρώτοι που ανακάλυψαν την αγγειοπλαστική. Και δες τι έκαναν! Ρίξε μια ματιά τριγύρω σου και θα δεις πως η αίθουσα είναι γεμάτη από αγγεία!

Στην αίθουσα 3 θα δεις κι άλλα νεολιθικά κοσμήματα από κοχύλια και από κόκαλο αλλά και χάντρες σε διάφορα χρώματα, με τις οποίες έφτιαχναν επίσης κοσμήματα.

Ένα κόσμημα και για σένα!

Μπορείς να φτιάξεις κι εσύ, ένα τέτοιο κόσμημα, όπως οι νεολιθικοί άνθρωποι, για τον εαυτό σου ή για να το χαρίσεις σε ένα αγαπημένο σου πρόσωπο. Θα βρεις χάντρες και δερμάτινο κορδόνι στο πίσω μέρος του οδηγού!

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Αδρύμη – Σισμάνη, Β. χ.χ. *Το Νεολιθικό χωριό στο Διμήνι*. Έντυπο για το μαθητή, Πρόγραμμα Μελίνα – Ο Κόσμος της Αρχαιότητας – Εκπαιδευτικός Φάκελος ΑΡ.1., Αθήνα, ΥΠΠΟ .
- Αδρύμη – Σισμάνη, Β. χ.χ. *Το Νεολιθικό χωριό στο Διμήνι*. Έντυπο για τον εκπαιδευτικό, Πρόγραμμα Μελίνα – Ο Κόσμος της Αρχαιότητας – Εκπαιδευτικός Φάκελος ΑΡ.1., Αθήνα, ΥΠΠΟ .
- Αλεξίου, χ.χ., Προϊστορική Τέχνη, *Παγκόσμια Ιστορία της Τέχνης*, Τόμος 1, 9-21.
- Αλκηστις, 1996. *Μουσεία και Σχολεία, Δεινόσαυροι Κι Αγγεία*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Αλκηστις, 1998, *Το βιβλίο της δραματοποίησης*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Ανδρέου, Α. – Νικονάνου, Κ. – Φουρλίγκα, Ε. 2001, Μια παρουσίαση σημαίνει πολλά περισσότερα, στο Σκαλτσά, Μ. (επιμ.) *Η μουσειολογία στον 21^ο αιώνα: Θεωρία και Πράξη*, Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Θεσσαλονίκη, 21-24 Νοεμβρίου 1997, Θεσσαλονίκη, Εντευκτήριο, 181-182.
- Ανδρέου, Α. 1996, *Ιστορία, Μουσείο και Σχολείο*, Θεσσαλονίκη, Δεδούση.
- Αντζουλάτου – Ρετσίδα, Ε. 1999, Το μουσειολογικό τοπίο στο κατώφλι της 3^{ης} χιλιετίας, *Επτάκυκλος*, 2 (10), 29-32.
- Andler, M. – Van Doren, T. 1994, *Πώς να διαβάζετε ένα βιβλίο*, Αθήνα, Πατάκης.
- Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου, online στη διεύθυνση: <http://www.culture.gr/2/21/21113m/g211mm01.html> (τελευταία επίσκεψη: 30/10/2004).
- Βαϊνά, Μ. 1997, *Θεωρητικό πλαίσιο διδακτικής της τοπικής ιστορίας για τον εικοστό πρώτο αιώνα*, Αθήνα, Gutenberg.
- Βαλαβάνης, Π. – Φωκά, Ι. 1990, *Τα αγγεία και ο κόσμος τους*, Αθήνα, Κέδρος.
- Βαλαβάνης, Π. 1995, *Ο λόφος με τα κρυμμένα μυστικά. Το χρονικό μιας φανταστικής ανασκαφής*, Αθήνα, Ακρίτας – Παιδικά.
- Βάμβουκας, Μ. 1984, *Ψυχοπαιδαγωγική θεώρηση της κατανόησης των αναγνωσμάτων*, Αθήνα, Γρηγόρης.
- Βελιώτη – Γεωργοπούλου, Μ. και Τουντασάκη, Ει. (επιμ.) 1997, *Μουσεία και άτομα με ειδικές ανάγκες – Εμπειρίες και προοπτικές*, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής – Υπουργείο Πολιτισμού, Αθήνα, Gutenberg.
- Βέμη, Β. 1993, Τα «αρχαιολογικά» εικονογραφήματα (κόμικς) και η διδασκαλία της Ιστορίας, *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 46, 89 -85.

- Βέμη, Β. 2003, *Κατάρτιση των εκπαιδευτικών: Το πρώτο βήμα για τη διατήρηση της κληρονομιάς*, Πρακτικά 7^{ου} Διεθνούς Συμποσίου των Πόλεων Παγκόσμιας Κληρονομιάς, Ρόδος, 24 -26 Σεπτεμβρίου 2003, (σε ψηφιακή μορφή).
- Βέμη, Β. 2005, *Σχεδιάζοντας μια αρχαιολογική μουσειοσκευή*, στο Σταυρίδου, Ε. - Βέμη, Β. – Κάββουρα, Θ. (επιμ.) *Βιβλία, Υλικά, Λογισμικά για την εκπαίδευση: Από τη σχεδίαση στη διδακτική πράξη*, Πρακτικά Επιστημονικής Δημερίδας, Βόλος 13-14 Δεκεμβρίου 2003, Βόλος, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, 9 -17.
- Βλάχου, Ε. 2001, *Επικοινωνώντας με τους επισκέπτες: Δύσκολη δουλειά, αλλά κάποιος πρέπει να την κάνει (και στην Ελλάδα!)*, στο Σκαλτσά, Μ. (επιμ.) *Η μουσειολογία στον 21^ο αιώνα: Θεωρία και Πράξη*, Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Θεσσαλονίκη, 21-24 Νοεμβρίου 1997, Θεσσαλονίκη, Εντευκτήριο, 61-65.
- Buffet, F. 2000, *προς μια Κοινωνιο-διδακτική Προσέγγιση της Σχέσης Μεταξύ Σχολείου και Μουσείου στο Ζαφειράκου, Α. (επιμ) 2000, Μουσεία και σχολεία – Διάλογος και συνεργασίες, αναπαραστάσεις και πρακτικές*, Αθήνα, Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, 109- 129.
- Βουρή, Σ. 2002, *Μουσείο και συγκρότηση Εθνικής ταυτότητας*, στο Κόκκινος, Γ. και Αλεξάκη, Ε. (επιμ.) *Διεπιστημονικές προσεγγίσεις στη Μουσειακή αγωγή*, Αθήνα, Μεταίχμιο, 55-65.
- Γκαζή, Α. 1999α, *Από τις Μούσες στο Μουσείο: Η Ιστορία ενός Θεσμού διαμέσου των Αιώνων*, *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 70, 39-46.
- Γκαζή, Α. 1999β, *Η Έκθεση των Αρχαιοτήτων στην Ελλάδα (1829-1909). Ιδεολογικές αφητηρίες – Πρακτικές προσεγγίσεις*, *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 73, 45-53.
- Γκαζή, Α. 2004, *Μουσεία για τον 21^ο αιώνα*, *Τετράδια μουσειολογίας*, 1, 3-12.
- Charman, L. 1993, *Διδακτική της τέχνης – Προσεγγίσεις στην Καλλιτεχνική Αγωγή*, Αθήνα, Νεφέλη.
- Δάλκος, Γ. 2000, *Σχολείο και μουσείο*, Αθήνα, Καστανιώτης.
- Δάλκος, Γ. 2002, *Η στρατηγική ανάπτυξης μουσειοπαιδαγωγικών προγραμμάτων για την πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση*, στο Κόκκινος, Γ. και Αλεξάκη, Ε. (επιμ.) *Διεπιστημονικές προσεγγίσεις στη Μουσειακή αγωγή*, Αθήνα, Μεταίχμιο, 163 -178.
- Δάσιου, Ο. 2005, *Αρχαιολογία και κοινωνία. Η αρχαιολογία μέσα από την οπτική των εφήβων μαθητών. Αποτύπωση και προεκτάσεις*, Θεσσαλονίκη, Αδελφοί Κυριακίδη.
- Dieulafait, F. 1999, *Το βιβλίο της Αρχαιολογίας – οδηγός των εξερευνητών του χρόνου*, Αθήνα, Ερευνητές.
- Δεληβορριάς, Α. 1999, *Γύρω από το μέλλον και τις προοπτικές των μουσειακών Οργανισμών*, *Επτάκυκλος*, 2 (10), 7-10.

- Δεληγιάννης, Δ. 1999, *Περί μουσείων*, Βόλος, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Εγκυκλοπαίδεια Νέα Δομή, 1996, Λήμμα «*Νεολιθική εποχή*», Τόμος 24, 120-125.
- Εγκυκλοπαίδεια Νέα Δομή, 1996, Λήμμα «*Παλαιολιθική εποχή*», Τόμος 26, 249-253.
- Ζαφειράκου, Α. (επιμ) 2000, *Μουσεία και σχολεία – Διάλογος και συνεργασίες, αναπαραστάσεις και πρακτικές*, Αθήνα, Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός.
- Fontana, D. 1996, *Ψυχολογία για Εκπαιδευτικούς*, Αθήνα, Σαββάλας.
- Goleman, D. 1998, *Η συναισθηματική νοημοσύνη*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Hooper – Greenhill, E. 1999β, Σκέψεις για τη Μουσειακή Εκπαίδευση και Επικοινωνία στη Μεταμοντέρνα Εποχή, *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 72, 47 -49.
- Θεοχάρη, Μ. Δ. 1972, *Οδηγός Μουσείου Βόλου*, Βόλος.
- Θεοχάρη, Δ. 1993, *Νεολιθικός πολιτισμός. Σύντομη επισκόπηση της Νεολιθικής στον Ελλαδικό χώρο*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Καβουνίδη, Τζ. 1999, Κοινωνικός αποκλεισμός: Έννοια, κοινοτικές πρωτοβουλίες, Ελληνική εμπειρία και διλήμματα πολιτικής, στο Κατσούλης, Η.(επιμ). *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα: κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής*, τόμος Α', Αθήνα, Ε.Κ.Κ.Ε., 47-79.
- Καλεσοπούλου, Δ. 1997, Εκπαιδευτικά προγράμματα στο μουσείο: Πως το μουσείο γίνεται σχολείο – Η περίπτωση του μουσείου τέχνης, *Ανοιχτό Σχολείο*, 68, 5-6.
- Καλεσοπούλου, Δ. 1999, Ανοιχτός διάλογος με την κοινότητα: Μια Ελληνική πρόταση στα προγράμματα προσέγγισης, *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 73, 69-75.
- Καλούρη – Αντωνοπούλου, Ου. 1985, *Αισθητική αγωγή του παιδιού – Μορφές αισθητικής δημιουργικότητας στην παιδική βιβλιοθήκη και στο μουσείο* Αθήνα, Δίπτυχο.
- Καλούρη – Αντωνοπούλου, Ρ. – Κάσσαρης, Χ. 1988, *Το μουσείο μέσο τέχνης και αγωγής*, Αθήνα, Καστανιώτης.
- Καραλή – Γιαννακοπούλου, Λ. 1998, *Μικροί Αρχαιολόγοι. Αναζητώντας τα ίχνη μέσα στο περιβάλλον*, Αθήνα, Ακρίτας.
- Καριώτογλου, Π. χ.χ., Άτυπη εκπαίδευση: Οργάνωση Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων, *Εκπαιδευτικές Προσεγγίσεις* (υπό δημοσίευση).
- Καρυώτου, Ε. 2004, *Εποχή του Λίθου – Σχεδίαση και Ανάπτυξη Εκπαιδευτικού Λογισμικού για τη Διδασκαλία και Μάθηση της Ιστορίας στο Δημοτικό Σχολείο*, Πτυχιακή Εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος.
- Kohen, L. – Manion, L. 1994, *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, Αθήνα, Μεταίχμιο.
- Κόκκινος, Γ. – Αλεξάκη, Ε. (επιμ.) 2002, *Διεπιστημονικές προσεγγίσεις στη μουσειακή αγωγή*, Αθήνα, Μεταίχμιο.

- Κουβέλη, Α. 2000, *Η σχέση των μαθητών με το μουσείο: Θεωρητική προσέγγιση, έρευνα στην Αθήνα και στην Ικαρία. Εκπαιδευτικά Προγράμματα*, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Κύρδη, Π. 1995, Ο εκπαιδευτικός χαρακτήρας του μουσείου, *Η λέσχη των εκπαιδευτικών*, 10, 32 -35.
- Λέκκα, Φ. 2000, *Εφαρμοσμένη Μουσειολογία 1: Συστήματα ταξινόμησης και τεκμηρίωσης μουσειακών αντικειμένων*, Βόλος, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Λέκκα, Φ. 2003, *Αισθητική και μορφολογία μουσειακών εκθέσεων – Πανεπιστημιακές σημειώσεις*, Βόλος, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Μαγουλιώτης, Α. 2002, *Εικαστικές Δημιουργίες I – Μέσα από την παρατήρηση*, Αθήνα, Καστανιώτης.
- Μασουρίδης, Ν. 1996, Η ευφυΐα είναι πολύπλευρη, *Κεφάλαιο*, 85, 102-103.
- Merriman, N. 1999, Ανοίγοντας τα Μουσεία στο Κοινό, *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 72, 43-46.
- Μούλιου, Μ. 2005, Μουσεία: πεδία για την κατανόηση του κόσμου, *Τετράδια Μουσειολογίας*, 2, 9 -17.
- Μούλιου, Μ. και Μπούνια, Α. 1999, Μουσειακές Εκθέσεις: Ερμηνευτικές Προσεγγίσεις στη Μουσειακή Θεωρία και Πρακτική, *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 70, 53-58.
- Μουσουρή, Θ. 1999α, Έρευνα Κοινού και Αξιολόγηση στα Μουσεία, *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 72, 56-61.
- Μουσουρή, Θ. 1999β, Μουσεία για όλους; Προγράμματα προσέγγισης στο διεθνή χώρο, *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 73, 65-69.
- Μουσουρή, Θ. 2000, *Σχεδιασμός και Αξιολόγηση Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων: Πανεπιστημιακές σημειώσεις*, Βόλος, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Μουσουρή, Θ. 2002, *Μουσεία και κοινότητες ερμηνευτών*, στο Κόκκινος, Γ. και Αλεξάκη, Ε. (επιμ.) *Διεπιστημονικές προσεγγίσεις στη Μουσειακή αγωγή*, Αθήνα, Μεταίχμιο, 77-92.
- Μπαγάκης, Γ. (επιμ.) 2001, *Εμπειρίες και σκέψεις εκπαιδευτικών για τα προαιρετικά εκπαιδευτικά προγράμματα: Πολιτιστικά, Περιβαλλοντικά, Comenius, Κινητικότητα*, Αθήνα, Μεταίχμιο.
- Μπακιρτζής, Κ. 2004, *Επικοινωνία και αγωγή*, Αθήνα, Gutenberg.
- Μπάτζιου – Ευσταθίου, Α. χ.χ., *Μελέτη αρχαιολογικών χώρων – Πανεπιστημιακές σημειώσεις*, Βόλος, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Μπίχτα, Κ. 1999, *Μουσειοπαιδαγωγική και Αρχαιολογία – Πανεπιστημιακές Σημειώσεις*, Βόλος, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

- Μπίχτα, Κ. 2003, *Πολιτιστική Διαχείριση – Πανεπιστημιακές Σημειώσεις* Βόλος, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.
- Νάκου, Ε. 1998, Η αξιοποίηση του παιδευτικού χαρακτήρα των μουσείων και ο σχεδιασμός μιας σύγχρονης μουσειακής αγωγής, *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 102, 45-56.
- Νάκου, Ει. 1992, *Ταξίδια στην Προϊστορική Ελλάδα*, Αθήνα, Κέδρος.
- Νάκου, Ει. 2000, *Τα παιδιά και η Ιστορία – Ιστορική σκέψη, γνώση και ερμηνεία*, Αθήνα, Μεταίχμιο.
- Νάκου, Ει. 2001, *Μουσεία: Εμείς, τα Πράγματα και ο Πολιτισμός*, Αθήνα, Νήσος.
- Νικονάνου, Ν. 2005, Ο ρόλος της μουσειοπαιδαγωγικής στα σύγχρονα μουσεία, *Τετράδια Μουσειολογίας*, 2, 18-25.
- Ντεκάστρο, Μ. 1988, *Αρχαιολογία. Ένα ταξίδι στο παρελθόν, Οδηγός για παιδιά*, Αθήνα, Κέδρος.
- Ξωχέλλης, Δ. 1997, *Εισαγωγή στην παιδαγωγική. Θεμελιώδη προβλήματα της Παιδαγωγικής επιστήμης*, Θεσσαλονίκη, Αφοι Κυριακίδη.
- Οικονόμου, Μ. 1999, Μουσεία για τους Ανθρώπους ή για τα Αντικείμενα;, *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 72, 50-55.
- Παπανελοπούλου, Ε. 2002, *Πολλαπλοί Τύποι Νοημοσύνης: Θεωρία – Εφαρμογή – Προοπτικές στην Προοπτικές στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση*, Αδημοσίευτη Διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος.
- Παρασκευόπουλος, Ι. χ.χ., *Εξελικτική ψυχολογία – Η ψυχική ζωή από τη σύλληψη ως την ενηλικίωση, Σχολική ηλικία*, Τόμος 3, Αθήνα.
- Παράσχου, Χ. 2004, *Η μάθηση στο χώρο του Μουσείου – Μια πειραματική εφαρμογή στο Μουσείο Κανελλοπούλου*, Πτυχιακή Εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος.
- Pearce, S. 1999, Μελετώντας τα μουσεία: Νέες Ανάγκες και Νέες Προσεγγίσεις, *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 70, 47-49.
- Pearce, S. 2002, *Μουσεία, Αντικείμενα και Συλλογές*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας.
- Πόρποδας, Κ. 2002, *Η ανάγνωση*, Πάτρα.
- Σκαλτσά, Μ. 1999, *Για τη Μουσειολογία και τον Πολιτισμό*, Θεσσαλονίκη, Εντευκτήριο.
- Σκαλτσά, Μ. 2001, *Η Μουσειολογία στον 21^ο αιώνα – θεωρία και πράξη*, Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Θεσσαλονίκη, 21 έως 24 Νοεμβρίου 1997, Θεσσαλονίκη, Εντευκτήριο.
- Schiller, P. – Phipps, P. 2003, *Δραστηριότητες για την υποστήριξη των πολλαπλών τύπων νοημοσύνης στο νηπιαγωγείο*, Αθήνα, Σαββάλας.
- Σολωμονίδου, Χ. 1999, *Εκπαιδευτική Τεχνολογία. Μέσα, Υλικά: Διδακτική χρήση και αξιοποίηση*, Βόλος, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Τριάντου, Ε. 1994, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, Βόλος, Γραφή.

- Τσιτούρη, Α. 2005, Καθολική πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία σε χώρους πολιτισμού: Πραγματικότητα ή Ουτοπία;, *Τετράδια Μουσειολογίας*, 2, 37-42.
- ΥΠΕΠΘ – Παιδαγωγικό Ινστιτούτο – Τ.Π.Ε., 2002, *Στα πολύ παλιά χρόνια – Ιστορία Γ' Δημοτικού*, Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β.
- ΥΠΕΠΘ – ΥΠΠΟ – Ελληνικό Τμήμα ICOM – Δημοτικό Μουσείο Καβάλας, 2002, *Μουσείο – Σχολείο*, 6^ο Περιφερειακό Σεμινάριο, Καβάλα, 20-21-22 Σεπτεμβρίου 2002, Αθήνα.
- ΥΠΠΟ – ΤΑΠ, 2002, *Παιχνίδια πολιτισμού, εκπαιδευτικές δράσεις του Υπουργείου Πολιτισμού*, Αθήνα.
- ΥΠΠΟ, 2004, *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρίες σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού*, Πρακτικά συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003, Αθήνα.
- ΥΠΠΟ, Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και επικοινωνίας, online στη διεύθυνση: http://www.culture.gr/2/21/toc/educ_gr.html (τελευταία επίσκεψη: 22/5/2005).
- ΥΠΠΟ, Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και επικοινωνίας, online στη διεύθυνση: <http://www.ekpaideutika.culture.gr/site/actions/Amea.pdf> (τελευταία επίσκεψη: 22/5/2005).
- Φιλιππάκης, Μ. χ.χ., *Κοινωνικό Θέατρο – Θεωρητικές Προσεγγίσεις και πρακτικός οδηγός για εμπνευστές*, Χανιά, Λευκό Αερόστατο.
- Φιλιπποπούλου – Μιχαηλίδου, Ε. 1999, Μουσεία σε κρίση ταυτότητας, *Επτάκυκλος*, 2 (10), 47-54.
- Φράγκος, Χ. 1993, *Ψυχοπαιδαγωγική – Θέματα παιδαγωγικής, Ψυχολογίας, Παιδείας, Διδακτικής και Μάθησης*, Αθήνα, Gutenberg – Παιδαγωγική Σειρά.
- Χατζηγεωργίου, Γ. 2001, *Γνώθι το curriculum*, Αθήνα, Ατραπός.
- Χουρμουζιάδης, Γ. 1982, *Μαγνησία. Το χρονικό ενός πολιτισμού – Αρχαία Μαγνησία. Από τις Νεολιθικές σπηλιές στο ανάκτορο της Δημητριάδας*, Αθήνα, Μ. και Ρ. Καπόν, 10-103.
- Χουρμουζιάδης, Γ. 1999, Για μια Νέα Μουσειολογία, *Επτάκυκλος*, 2 (10), 25-28.
- Χριστιάς, Ι. 1992, *Θεωρία και Μεθοδολογία της Διδασκαλίας*, Αθήνα, Γρηγόρης.
- Ψύλλος, Δ. – Καριώτογλου, Π. (επιμ.) 1998, *Ο εκπαιδευτικός ρόλος του μουσείου*, Πρακτικά διεθνούς συμποσίου του Τεχνικού Μουσείου Θεσσαλονίκης, Μάιος 1996, Θεσσαλονίκη.

Ξενογλώσση

- Falk, J. and Dierking, L. 1992, *The museum experience*, Washington D.C., Whalesback Books.
- Gardner, H. 1983, *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*, Νέα Υόρκη, Basic Books.
- Gardner, H. 1993, *Multiple Intelligences. The Theory in practice*, Νέα Υόρκη, Basic Books.
- Hein, G. 1998, *Learning in the museum*, Λονδίνο, Routledge.
- Hooper – Greenhill, E. 1994, *Museum and Gallery Education*, Λονδίνο, Leicester University Press.
- Hooper – Greenhill, E. 1999α Education, communication and interpretation: towards a critical pedagogy in museums, στο Hooper – Greenhill, E. (επιμ.), *The Educational Role of the Museum*, Λονδίνο, Routledge, 3 -27.
- Hooper – Greenhill, E. 1999γ, Communication in theory and practice στο Hooper Greenhill, E. (επιμ.) *The educational Role of the Museum*, Λονδίνο, Routledge, 28-42.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

004000102097